
THE LIBRARY OF CONGRESS
1800

FLUMINENSIA

ili

KOJEČEGA

NA RĚČI

izgovorenâ, spěvanâ, prevedenâ i nasnovanâ

po

Franu Kurelcu

starinom Ogulincu a rodom iz Bruvna u Krbavi.

TROŠKOM BISKUPA DJAKOVAČKOGA.

U ZAGREBU.

SLOVI ANTUNA JAKIĆA.

1862.

Dragim muževom i junošam,

kojim na Rěci ja učiteljem bio.

Premitaje po pameti komu ovu knjižicu da prikažu, na koga ja brže pomisliti mogoh nego na vas, mili nekad učenici moji, jer ste vi ono vretence, oko kojega se ova predjica nasukala (oduzmete li ono malo krupnijega glasa, čto uz Magjarski rat zazvenčalo). A ne budu vam s neprilike ni pěsmice one ponekim Hrvatom naměnjene, i s veće česti na Rěci izpěvane. Čim je dakle veći děl onoga, čto mi knjiga hrani, *na Rěci* niklo; čim ste srdcu mojemu tako mili, vitežki vi, mladenci, kojih *tamo* na Slovinstvo ja nastavljao; čim je ono, čto sad prinošu, *med vami* se prvi put ozvalo i jektalo; čim je odabrano jatačce *Rěčanov rodu svomu věrnih* puno mi dragocěnije i milije, nego mi ploha odmetnih šupljakov može biti mrzka: začto dakle knjizi ne naděsti imena, čto joj ga nadědoh, *Fluminensia?* — Istina je: moglo bi se pod ovim imenom razuměti i gradivo za pověst o gradu Rěčkom. Nu *po vremenu* vse, čto je bilo, gradivom bude

za onoga, koji skuplja, čto ljudi tvorili, govorili i mislili. Da se misli a ni rěči moje srdac vaših kosnule ni prihvatile nisu, lasno ga tko rečè: bilo pak nije. Ali, bogu budi hvala, nije tako. Ako i jest ovoga il onoga (tebaš od ponajboljih) smrt mi ugrabila; ako i jest jedan ili drugi zlim putem udario, ili prešao medju odmetnike; ako i nije po čislu mnogo vas bilo, a učiteljstvo moje dugo ne trajalo: ali vas je ipak podobro čisalce na dobru stazicu svrnulo, svoju Slovinsku domovinu majku prigrlilo, te bud kojim putem veselo uz njezinu službu pristalo. — Vi ste mi svědoci, da sam ja prvi Slovinsku knjigu med vas unosio, srdce vam za nju razgrijavao i klicu novoga života u dušu vam zasadjivao. Vi ste mi svědoci, kako su me prěkim okom gledali; u Zagrebu i Beču osvadjivali i ocrnjivali; po novinah me Vlaških i Němačkih mrazili i sumnjičili; izpod mene, kdě su goder mogli, rovali i kopali, dok me napokon ne izkorěnili: zato, er sam ono *sadio* i *gojio*, čto su oni volěli *izguliti;* er sam ono narodnosti *našoj* prihraniti htio, o čto se dva *suseda* grabila i otimala. — Nu ste svědoci i tomu, da ako su i mogli *meni* nahuditi, odista mi *děla* (uz pomoć *vremena*) zatrti ne mogli: er je sad o mnogo tihlja ona rega odmetnoga sina; er i one Slovinske strane knjigu nam priglédaju, koje se od nje odvrgle biahu; er je drugi duh zavladao omladinom našom po primorju, po otocih i susědnoj Istri; a plamenak srdca na drugu

joj stranu plansa, negoli zabludělim žalibože otcem. Ako je bilo žalostivo gledanje Slovinskomu oku na strane toli ljubke, čto ih za davne starine dědovi naši naselili, i čto ih to umiljati to běsni valovi Slovinskoga morja obmivaju, nu koje prokleti duh tudjinstva premamio, posvojio i okužio biaše: a to ga sada odkravljene duše gledati možeš preko vode sinje i slane do Krka i do Čresa, nelastnim i nelukavim srdcem Hrvatskomu rodu svomu tako privrženih; preko Vučke gore svoju misal zanositi možeš, te sumnjiv nu povesel ono městance u pameti razvidjati, ono čeljadce razbirati, kdě se zorica Slovinska zarumenila, kdě se je srdce Slovinsko osvěstilo i ognjem planulo milije grijućim i od koje toplote zemaljske.

Da ste mi zdravi premili sinci, i ja va tako na pameti bio (ili pače *ono na čto* vas ja navraćao) kako i vaš mili spomen na mojem srdahcu veselo cvate, niti ikada venuti može.

U Djakovu u oči ss. Ćurila i Metoda god. 1862.

Fran Kurelac.

Pripomenak.

U ovoj knjizi, sladki moj čtioče, nikakve ti novine nejma, nu je vse gola starina, er je tomu već puno godin da se ovo pisalo, a *kděkoje* i štampalo. Nu je sada svět navalio: *daj piši*, pak i ja s te sile i nevolje skupih koječega, te je evo sad u svět odpremaju. Dobro ga došlo bar komu pod suncem!

Ako zapitaš čega je u njoj? odrecimo i na to. Bio sam učiteljem narodnoga jezika na Rěci kroz pet godin, te je bilo na koncu godine pripraviti govor, čto ga mladenac izreče uz veseli dan, kad se darovi děle. Tim su mene oprtili, te tako su nikli i postali ovi *govori*, čto ih je u ovoj knjižici. Nu godine 1853-e jako se smrklo i nastalo doba gluho, te se ovi moji govori Němačkomu uhu nikako čuti ne dadoše. Svrglo me dakle i oborilo s učiteljske stolice, da polnoć miruje. Sad se ja latio drugoga děla, a bilo mi je *kad* i zapěvati. Ono *drugo dělovanje*, bude li zdravlja te i dalje milosti onoga gospodina, čto me sada prihranio, u svoje vrěme na vidik iznesu; a *pěsmice* uz govore priložih. Ne mišlju zato da

sam pěsnik, niti me tko takovim obsudjuj: ta vidiš brate, da je to vse *prilika* od mene izmamila i *neprilika*, duše ne ogrěšiv. — *Prevoda* je u mojoj torbici poviše, nu ovdě sam ono samo izvadio, čto nije ni Grk ni Latinjanin: po vremenu mogu se i oni kdě naposebice směstit. — Godine 1848-e kažu da sam bio vàs žut i crn, i da sam se tako i odzivao. Bilo čto bilo, evo joj i od mene spomena. Neka zna vrěme kakvi smo *bili*, mal da ne *vsi*. A moglo bi se i to svědočastvo počtenâ nu nemudrâ srdca Hrvatskoga zatrt, te zato i svoje *proglase* k onoj drugoj vsačtici pridružih. — Pridadoh napokon i *razpravu* svoju o genitivu, radi kojega vsa me zemlja kune (demtis demendis), nu me jednom, *baš radi njega*, budu hvalit i blagoslovit.

Da nisam malko poohole ćudi, to bim se imao sada izpričavat, čto mi nije sbor po tvorilu *jednom*, nego na ovoj strani ovako, a koju stranu dalje onako. Nu to ti je vse zato, čto se ovo nije pisalo u taj isti mah, nego razdaleko po vremenu; a nisam od onih koji misle, da se u nas jezik u zakon sveo i u pravilo utěrao, nu mi se hoće o njem (i vse me srdce goni) mozgat i domišljat, ne bi li mu sgledao *lica* i dočuo mu *tajne*. Ali ima drugo nečto, kdě sam odista kriv: nije mi *pravopis* proveden kako treba; te u to ime lěskovac u ruke, te po meni, kděgod zahvatiš. Naš je pravopis jarac vitorog, te je muka s njim boriti se i natezati, ako si rad tvrdo

po *korěnu* uzpisati, i vsaku besědu *razstaviti*. Tko mi se ne bude smijati uzpišu li *hću hćeš* itd.? a po pravom redu *ne směš* drugako napisat (prem da se i meni kděkad izmaklo). Tko se ne prene i ne lecne uzčitav *ni od koga*, i *od kud* itd. pak opet ni to ne smě inako biti (a ja ipak vsaki put tako ne napisao, plaše se čuda čtiočevâ). Da mi ta bušica po uhu ne skače: *pravopis pod jedan zakon dotěrat*, tot ga i meni i muke manje, i od ljudij zazora manje. Književnik mučenik.

Eh sad čto još da ti reku? Bude li ti čtogod tamnije ili s besěde tebi nerazumljive, ili s onoga čega ti znati ne mogao: eno sam na koncu pristavio neke *priměthe*, kojih brate čtioče nemoj minuti, ima i tuj po koje zrnce.

I sada ti ne znam čto drugo nego da si mi zdrav i da mi oprostiš ako mi je kděkad srdce prekipělo. Imalo je začto.

U Djakovu dne 23-a ožujka 1862.

Pisac.

Govori, prevodi itd.

I.

Govor o nauku

(izgovoren na koncu godine školske $18^{48}/_{49}$ Ivanom Fiaminom, tada učenikom 5. škole, sada nadstojnikom nauka u sěmeništu Senjskom, rodom iz Škrbićev pri Volovskom u Istri).

Ako svaki čověk za svojim poslom ide, ako vojnik o vojni misli, a veslar o veslu, ratar o ralu, a kovač o nakovu: o čem mi učenici da mislimo nego o nauku našem? A o čem lěpšem da se misli nego o nauku? Iz pupoljka ruža procvati, iz mladine ljudi niču, a nauk je zibka mudrosti. Čim je ovaj božji svět za čověka, u kom nauka nejma? Božja ruka je ovaj svět čudesî pokrila, ali njegovo ih oko negleda, njegova ih duša nerazumi, a srdce im se njegovo ne raduje. Ako je sunce visoko, ako je zemlja široka, ako je morje duboko, ako je sve puno božjega stvora i po zraku, i po vodi, i po kopnu tvrdom: on se zato ne stara, on zato ne pita; njega nit je briga koliko je toga, ni kako je; ni začto je, ni odkada je; ni od koga je, ni komu je. Kako blago po livadi se pase, tako i on svaki dan se hrani, ali božje ljubavi ne

vidi. Neka prolětje cvětom procvati, neka lěto žitom dozori, neka jesen voćem obrodi, neka zima ledom stegne da opet porodi: ne ide mu k srdcu božja dobrota. Neka vatrene munje zaigraju, neka strašni gromovi tresnu, neka se crni oblaci provale i valovi morski o brěgove pljesnu, mukla zemlja neka zamumla, vihor větar neka zavrti: ne ide mu k srdcu božja strahota. Tko ne misli, taj niti se čemu čudi, niti se česa boji. Něma stvar za strah ne zna, a dobar junak majke se boji, i strah božji prva je mudrost. — Ali ako je čověk bez nauka gluhâ srdca prema naravi božjoj, nije boljega ni prema rodu ljudskomu. Tko na stazi nauka zagledao nije, kako je taj isti čověk božji po cělom světu nastanjen; da je naroda jednog' po gorah i planinah, a drugoga po ravnih i dolinah; kako jedan po morju plovi, a drugi se po ledu sanjka; kako jednomu zemlja je plodna i obilna, a drugi je u kamenu i pěsku; kako jedne sunce pali da ni oděla podnesti ne mogu, a drugim tako je zima, da ih ni kožuh zime ne obrani; kako jednim koža je běla i rumena, a drugiem smedja i crna; kako je u jednih juga větra i vlažnoga daždja, u drugih samo rose i mirnoga sunca; kako to isto sunce jednim duge danove daje a kratke noći, dočim drugi za dan ni ne znadu, nu tek zoru sa sěvera čekaju; kako je ovdě i srebra i zlata, a tamo ni soli nejma; ovdě vode velike i duboke, a tamo ni potoka ni jezera — tko toga, reku, niti sam gledao nit iz knjige doznao nije: kako takov da se zamisli u božju volju i sudbinu ljudsku? Koji svoje srdce drugih ljudij srdcu prispodobio nije, kako takov pravedan da bude? kako da pomiluje, kako da oprosti, i kako

brata da pomogne? A koji mi za zemlju, za sreću il nesreću drugoga naroda doznao nije, kako taj da zapita: odkuda ste i kako vam je bilo? kako ste ga proživili i nevolju odbijali? po čem ste uzmogli a po čem niste? čega ste se držali i s kim ste drugovali? kako ste vladali, kako upravljali?

Mudar sve od drugoga uči, a narod se ozire o narod. Tko se iz tudjega zla čemu ne nauči, mudar nije; a narod, koji tudjoj sreći u trag unišao, a po tudjoj nesreći osvěstio se nije: ni svoje sreće osnovati ne hće. Čim bolje tudje ljude, tudje zemlje, tudje knjige proučimo, tim se više i mi postaramo: ljudi da nam niknu, zemlja da nam cvati, knjige da se plode. Stara je rěč: čega ne vidiš, toga i neželiš; a njezina je sestra: čega ne znaš, za ono i ne pitaš. Nauk mrtvilo budi. Caesar se ogleda na velikog' Alexandra, Virgil na Homera, Horac na Pindara, novi mecenati na njihovâ děda, carevi novi na Octaviana, Genova i Mlětci na republike Grčke, sadašnji Moskovi na Rimljane stare. Ako Colombo novi svět odkrije, to ni Vespucci ni Magellan, ni Cook, ni Bering ni Ross mira nejmaju, dok i oni světa ne oplove te slave ne steku. Ako Ptolomej zvězde broji te računa, kudaj svaka teče: to hće mu Kopernik tragom poći i zaglédati, kako račun stoji, te vàskolik svět na druge noge postaviti i drugiem ga putem povesti; čto ipak prěčiti ne hće, da Galilei i Brahe, i Newton i Herschel svoje oči o nebo ne opru, ne bi li razviděli, na kakvom temelju božja kuća stoji, koliko je sunac bog stvorio, koje li zvězde svako njih obliću.

Te tako ničta velikoga nejma, čto se naukom raz-

plodilo nebi. Nauk je iskra, koja dušu zažge, te je rada u vis da poleti i plamenom da plane. Po nauku i zemlja se ore, po nauku ruda se kopa, po nauku morjem se plovi, po nauku Himelaja se měri; po nauku gradovi se grade, po nauku parovozi lete, po nauku trgovina raste, po nauku zakoni se rode: po njem, gledajući svět, do boga se uzbiješ; po njem, gledajući sebe, robstvo razbiješ. Nauku nejma zapovědi, nauku nejma posluha; nauku nejma početka, nauku nejma kraja: bez njega čověk čověkom, država državom nije. Kad si progonjen, on je krěpitelj; kad si sumnjiv, on je světovatelj; kad si tužan, on je veselitelj; kad si sužanj, on je sloboditelj. On je naše mladosti radost, on je naše starosti milost; on je naše krilo, on je naše ufanje; on je pravi mir, red i blagoslov božji.

Dok ja tako o nauku sborim, domovina majka u srdce mi se krade, i na ustima rěč mi preotè, te vam, sinovom svojim, ovako progovara: „Nemojte, dětco! da vam materinstvo propada, nu njive uzorite i pšenicu posijte, luke prigledajte, vinograde zasadite, vrtove ogradite te lugove očistite. Ne ostani vam žito nepožeto, luka nepokošena, lug zapušćen, grozdje neotrgano, voće nepobrano; tudje vam ralo u zemlju ne zabrazdi, ni tudjin po njoj gospodari, kad vi il ne znate il ne marite.“

Ove materine rěči ja sebi ovako tumačim. Ona pšenica biti hće nauci za svakdanji život, bez kojih se mi našemu siromaštvu ne otesmo, a kojih mi ne sijemo. One luke biti će divne one pripověsti o sudbini roda ljudskoga, kako mu je bilo za davnieh vremen, dok se države još držale a věra věrovala, ali se mi u to ne ugle-

damo. One vinice i vrtovi biti će razkošnjaci i cvětnjaci govora sbornog' i kićenieh pěsam, a mi niti znamo progovorit niti zapěvati. Oni lugovi, koje da čistimo, biti će naš bogati jezik, koji nam je svakom travurinom i trnjem zarasao, a briga nas nije da to izčupamo, te jeziku do rasta i napredka pomognemo.

Kad sam došao na jezik: ovo smo ga lěto prvi put učili; i ako smo pravi prijatelji nauka, kako nam i prilikuje da budemo; ako hrabru domovinu našu ljubimo, te se odrodili nismo; ako su nam mila usta materina, koja su nam Hrvatski progovarala, kad su nas tišala: to onda reći moramo, da smo ga u dobri čas učili; u dobri čas i po nauk, i po domovinu i rodbinu Hrvatsku. Čto je god čistoga zrna mladeži naše, svi mu vrući prijatelji jesmo; ne samo zato, er je takov, da i tudjinu omilěti može, nego zato: er nauku bez jezika domaćeg' cvěta nejma; er se domovini u jeziku njezinom govoriti mora; er u onom pravoga sina nejma, koji se na matere Hrvatske glas tudjim glasom ozivlje. Tko rodbini svojoj i plemenu svomu tudji jezik nameće, od svoje krvi i od svojega se mlěka odmeće, te po tom gadnu laž i studeno srdce družtvu podmeće: taj družtvo i sreću ovoga světa razmeće. U naša je srdca ta ljubav naše narodnosti duboko zasegla, niti ju ičija sila na sve věke iz našieh srdac više ne izvadì.

Da se je to plemenito stablo u naša srdca zasaditi, te našega jezika nauk u ovaj primorski grad uvesti mogao; zato ide hvala i spomen ne samo světloga bana i věće bansko, jedinog' nam sada narodne slobode čuvara; i gospodina punovlastnog' pověrenika banskoga

Josipa Bunjevca, koji je kod spomenutoga věća tu stvar preporučavao; nego takodjer i premilog' nam gospodina ravnatelja našega Gašpara Kombola, koji je najranije o toj potrebi pomislio, i o to kod poglavarstva zaprosio.

U ime svieh nas dakle ovih škol učenikov našu sad zahvalu primte, te i dalje pod vaše nas krilo uzmite; i ako uzrastemo domovini na diku i rodu Hrvatskomu na slavu: neka onda naši primorski potomci znadu, komu da pripišu.

II.

Pozdrav

(kojim sam pozdravio učenike svoje početkom godine školske 1849 na 50).

Evo je i nam prispio dan, da se opet sastanemo. Ovoga lěta, čto je bilo, učili ste, te čto je koji mogao ili htio, to je i naučio. Sad ste počinuli, te eto vas opet, na novo da učite te ljudi budete. Truda se ne bojte, muke se ne plašte! Na trudu žito rodi, o muci grozdovi vise. Da se radi, to je sudjeno sviem; to je sudjeno dobrû, to je sudjeno zlû; to je sudjeno čověku, čto razum ima, to je sudjeno stvoru, čto ga nejma. Ako težak i njegova čeljad zorom se dignu te se razidju, da polje pooru i okopaju, da žito posiju i pobranaju, da luku pokose i strn požanju, da snopove ovrše i grozdove poberu: a to razbojnik i njegova družina mrakom na noge skaču te se dogovaraju, kdě da zasědu i dovrebaju, kako da uzmu i koga da ubiju. Ako žitar žitnice puni, a to mravak svoj mravinjak puni; ako prelja svilu prede, to joj bubica pomaže; ako mostar preko vode mostove gradi, to hće dabar izpod vode kuće da sagradi; ako književnik mudrih narodov knjige probire, te vàs dobar nauk kadkad u jednu knjižicu smetne, to i pčela sve livade obleti,

te sladak med u košnicu spravi. S druge opet ruke uz dvorske ljude, himbenu čeljad, čto konce predu i mrěže pletu, da narode zapredu i zapletu: pauk takodjer, otrovni prelac, tanke niti snuje i mrěžu plete svoju, da mušice zaplete; uz oběstne care i kralje silovite, koji često narode dave a ljudstvo gube, uza njih nuto stoje lavi, stoje risovi, stoje vuci, koji stado pokolju, ovčare raztěraju. Eto vidite da svi rade, i dobri i zli, i razuman čověk i němo živinče. Nu hće drugi blagoslov da bude radiocu dobrû i počtenû, a drugi zlû i nevaljalû. — I ne samo da rade, nego još u svoje vrěme rade. Onaj težak za koga vam rekoh uza svoju čeljad, i razbojnik onaj uza družinu svoju, kako sněg zapane te božić nastane, kući poběgoše: težak u svoju kuću, da večera na badnjak večericu bogom stečenicu i da popije trěznu kapljicu; a razbojnik, pusti sin, koji u svoju kuću ne smě, on hće u svoje zimovnike, da blaguje pečenicu krvavu otmicu i da nagne čuturu pijanicu. Zidar u lěto gradi kuće i palate: u zimu planduje; ali kako mlado sunce plane: to je i njemu halat u ruci, te premeće kamen i žličicom radi. Ptica lastavica, kako trava vene i gorica požuti, větrovi huknu i slana se zaběli: tada ona krilom uzleti, morje preleti, u tudjem kraju, u toplijem kraju zimu boravi, dok ju preboravi; a kad sněgov i kopnu i ledovi se tale, kad gorica zalista a travica nikne: tad i lastavica doma se vrati i pod krov zaleti.

I mladim učenikom, kad jabuka zarudi i grozdovi se nadmu, kad stomorina zazvoni i škola se douči, i njim je onda blizu do raja: sladka sloboda ruke im širi, zvězda zavičajka milo im zatrepti, misli zavru, srdca

zaigraju, zemlja i morje putove im odpru, i kola i brodovi svudaj ih razvezu, a pragovi domaći suzom se obliju: „Da si mi zdrav mili tajko! da te poljubim sladka majčice! kako si mi dragi brate? čto mi radiš biser-sestrice?" Tako se onda milo pozdravlja a još milije odzdravlja.

Ali kad u vrtogradu nejma čto da pobereš, u vinogradu nejma čto da uztrgaš; kad gole grančice vĕtrovi krše, a guste maglušine svu krajinu zastru; kad listje padne a sunačce poblĕdi te svisveti hrupe: tada nastaje žalostna pĕsmica „S bogom tajko, za me se ti staraj! s bogom majko, u srdcu me nosi! s bogom brate, u pohode mi dodji! s bogom sestro, pismo mi napiši!" Iz kuće im suza odgovara, a stari otac glasno progovara: „Da mi čto naučis sinko."

Dragi moji učenici! vi ste se sišli, i po dugom razstanku evo se hvala bogu opet vidimo — da ste mi zdravi! da ste mi živi! Ja vam ne nadomĕstih ni starice majke ni sĕdoga babajka; ali, ako mi bog bude u pomoć, gledat hću da vam budem učitelj čto uzmognem bolji, prijatelj čto mogu vĕrniji; a vi mi budite, kako ste i bili, dobri učenici, vrli Hrvati i počteni mladići.

III.

Pozdrav na razstanku

(izgovoren na koncu godine školske $18^{49}/_{50}$ pokojnim Franom Sršićem, tada učenikom 6. škole, rodjenim iz Nove Bačke na Krku).

Světla i počtovana gospodo

županije, suda i grada Rěčkoga!

Naši mili gosti!

Danas je dan radosti za nas učenike. Darove primismo, lěto dokončasmo, u rod se vraćamo. Ako li lěto svakomu nas dobriem plodom urodilo nije, malomu trudu to pripiši, koga je uložio. Kakva pravica čověku pravû, da krivâ ne odsude? Kakva radost dobrû učeniku, da ga ne uzvise nad lěnivca? Na ovaj dan suda, kdě se u oči tolikieh pročitalo, koliko je koji uspio koliko zaostao, i vi, gospodo světla, gospodo počtovana, i vi dodjoste (i lěpa vam hvala na pohodu vašem), dodjoste da budete svědoci mladoj radosti našoj; da pokažete, koliko vam je do nas i napredka našega; da one, koji dobrim putem idu, na njem uzdržite, one, koji zlim, s-njega odvrnete. Jer tko da ne bude i bolji nego jest, kada gleda takve svědoke? Tko da ne bude dobar, ako je bio slab, kad se uplaši vaše odsude? Ne mogu dakle, gledaje na

korist vašega prihoda, još jedan put da ne hvalim gospodi županije, suda i grada Rěčkog'; osobito tebi, veliki župane, kojega često med sobom vidjamo, i koji s nas oka ne svraćeš.

Od gospode, koja nas pohodiše, prelazeć evo sad vam progovaram prečastni ravnatelju i gospodo od nauka, častni učitelji latinskieh škol ovoga grada! Kako vam da zahvalimo? Ako je nauk hrana i kruh, tko nam ga je lomio toga kruha života nego vi? Ako su mlade godine kako brod, koga zli větrovi gone, te se može nasukati na kakov greben kdě se razbije, ili na melj kdě može zapeti: tko je sědio na krmi, da nas provede sred otieh zadorov i hridin morskih? Tko li drugi nego vi, koji s krmilom u ruci sretno u luku nas uvezoste.

Govore za mladost, da je cvětjem okićena. Ako je tako, doista u tom věncu, dragi učitelji, i vašega cvětja ima: jer koji miris mladû srdcu može bit ugodniji ili milodušniji od besěde mudre, od nauka lěpâ, kad se spuste u čisto dno mladice duše? Pak mi na vas da zaboravimo? onoga se truda ne sětimo, koga imaste, onoga se jada ne kajemo, koga vam zadasmo? Oprostite dragi učitelji, mladost je plahost. Iz dalekâ se pisan obraz gleda, da mu vidiš pravu lěpotu. Mislim, da hće i nam, kad nas vrěme razstavi i kad dozrijemo, vaš se obraz življe u srdcu odzivat i naša duša bolje vam zahvalit, nego danas moja duša umě.

Sad još vam koju da progovorim, braćo i drugovi! Dosad svaki dan se vidjasmo i sastajasmo: evo danas da se razstanemo. Drugovasmo i prijatelji biasmo: sad se lučimo. Tko zna, jeda li se mnogi nas ikad ugledamo?

Za koji časak te smo raztepeni na sve četiri strane, niti nas ikada ikakvo vrěme tako skupa spravì, kako sad stojimo. Prem da sinovi svi jednoga roda, svi jedna krv: ali sinovi susědnih domovin — naši se putevi razvesti, naši se koraci sastajati ne hće. I zanat života razdružit nas hoće: jedan vas lěkar, drugi hoće pop, ovaj sudac, onaj učitelj da bude.

Ali braćo i drugovi, veseli mi bili! Ima nečto, čto nas veže uzom tako čvrstom, da je ista smrt prekinut ne može. Nismo li prijatelji? pak to prijateljstvo da ga zataremo? da ga venut pustimo? Ima li čto lěpšeg' od prijateljstva? Ko světuje, ko pomaže, ko brani? prijatelj. Ili kdě je taj, koji reći može: čto hće mi prijatelj? Upitajte stare ljude, čto im je na světu još najmilije? reći hće vam: moj stari prijatelj. Ako ih vidite plakati sve onako starokose: za kim plaču? za starim prijateljem; bez prijatelja ni živit im se ne hće. A kdě se nabavljaju ti dragocěni stari prijatelji? Evo sad se nabavljaju za mladosti prve. Koji vas je god srdce našao svojemu podobno, komu se god srdce ugrijalo za svojega druga: čuvaj taj oganj sveti; neka iza mnogih godin svaki nas, kad se opet vidimo, reći može: ovo je moj stari prijatelj, te i danas tako mi je srdcu mio, kao čto mi je nekad bio, kad smo skupa školu polazili.

Pak, braćo i drugovi, nismo li svi Slovinjani? ili se nas koji rodio u Istri il na Krku, na Čresu ili u Primorju, u Krajini ili oko Kupe: nismo li svi jedno pleme, jedna krv? nismo li sinovi roda, komu zora sviće, komu sunce ogranjuje? roda, koji slavu na široko snuje, svoju kuću duboko temelji, svojim krilom daleko siže? A znate li vi

žešću ljubav od ljubavi roda? Njega se tko takni, sve na noge ustà: horugve se viju, konji hržu, koplja se krše, topovi grme, polja su krvava, junaci padaju, sve mrtvac do mrtvaca. Čto ih palo nije, čto ih pasti ne hće za ime Slovinsko i dobru čest naroda Slovinskoga!

A ne veže li nas još i knjiga Slovinska? Nismo li se njoj zavětovali? Ako jest ikoja stvar, koja sve misli u jednu spregnuti, sva srdca u jedno stegnuti može: zaisto je pupoljak i razcvět mladjahne i miljahne knjige nam Slovinske. Ako i nije bogata i premudra, al po vremenu bog milosti děli: tvoja sreća končala se jučer, danas načinje moja. Sěme se posijalo, a mi, braćo, da ga uzgojimo! neka se junačtvo naše podičiti može još i knjigom svojom: er oko nje smo se razgrijali, u njoj složili, nju uzljubili. K slavi oružja, davno jur pribavljenoj, još i onu slova pridružimo. Ako je lěpo na slavu se ozirat, još je lěpše slave se domagat i na nju pozirat.

To su vam, braćo, rěči našega razstanka. Još jednom: zahvalimo gospodi, koja nas pohodiše; učiteljem, koji nas naučiše; a mi ostanimo opasani trojom uzom: uzom ljubavi i prijateljstva, uzom plemena i krvi, uzom knjige i slave Slovinske.

IV.

Govor o dobrom običaju

(izgovoren na koncu godine školske $18^{49}/_{50}$ pokojnim Lukom Bujanom, tada učenikom 6. škole, rodjenim iz Praprutnika blizu Bakra).

Upitajmo sami sebe, po čem je čověk višji nad blagom, po čem je veći: kad u obojega mučan je porod, mučna je smrt; kad u obojega ta ista je hrana: meso i trava; kad u obojega glada i žedje, děla i počitka, sna i bdivenja, sgode i nesgode; kad u obojega oko gleda, uho sluša, jezik kuša, nos njuši i koje mu drago udo ljudskoga i živinskoga těla višje ili manje ćuti; u obojega srdce i život; u obojega radost života a žalost smrti. Upitajmo, rekoh, tako, pak moramo reći, da smo po tom višji po tom veći: čto je u ljudij razuman običaj, običaj duha, koji boga nazire, i komu je temelj svěst i volja; dočim blago, čtogod radi, po sili radi, slěpo radi, po nagonu radi, dočim je u njega običaj puti, koja za boga ne zna.

Pogledajmo kuću i čeljad. Ako je rěč gospodareva sveta, ako se on pita, ako se on sluša i svako njega se boji; ako s njegovâ straha svako zamukne, niti je svadje medju jetrvami, nu se one slažuć s milimi deverî i mladimi zaļvami ugadjaju svekru, ugadjaju sve-

krvi; ako je sin sva otčeva prilika, te staroj majci jada ne zadaje, nu joj sinko sad odplaćuje muku materinstva, a brat i sestra u milosti žive i jedno za drugim gine; ako je sva čeljad složna na vuka i na zlâ drúga, opet složna za gosta i dobrâ prijatelja; ako je pri krstu, pri piru, pri žetvi i trgatbi svako srdce veselo, a svako srdce nujno, kad je komu zlo i nevolja; ako se jedno bez drugog' u kolo ne hvata, niti jedno pěva da drugo ne pěva; ako se čeljade jedno ne plaši, da ga neće zaměniti drugo kada uztreba; ako je žensko plaho i stidno, niti je čuti besěde ružne od mužkoga, nu svaki za poslom ide a starijega čtuje; ako je, reku, kuća takva, čeljad takva, odkuda to nego s toga, da je tamo počten običaj, koji kuću drži a blagoslov množi.

Nu čto ja pripominjem kuću i čeljad? svrnimo okom na zemlje i države. Kraljice Dido, ti ga odběžè kuću i zavičaj, ponesè sa sobom blago i bogatstvo, povedè sa sobom roda i službe; ti se seliš, kraj morja se staniš; uza te pristà světa i naroda, puna si truda puna si brige: kako grad da uzgradiš, kako kraljestvo da ogradiš. Zaludu ti muka. Tvoje pleme slavom hće sluti, trgom trgovati, brodovî broditi, vojskom vojevati, tri boja biti, tri velika boja: al hće njemu čteta doći od onoga crva, gujinoga légla, čto mrzi čto grize i u sebi se tare, a tudje sreće gledati ne može. Toga hće crva pizme i nastora Hamilkar, jadovito srdce, sinu Hanibalu u srdce da metne, baš u dno srdca, za devetog' mu lěta. S otoga je crva guja se izlegla, velika nabrekla, visoke je gore preplazila, široke vode i morje preplovila, Rimsko carstvo tvrdo opasala i srdce mu stegla, ali mu smrti

zadati ne mogla, nu je kožu svukla, u Bithyniji — druge ne obukla: tvoj je unuk, kraljice, sam se otrovao, tvoj ponositi grad Rimski je takmac zapalio i upepelio, te po njegovom garištu tudji konjic propada, tudja noga gazi, a kraljestvu tvomu ni slěda se ne zna.

Čto se kolješ neslogo Grčka? niste li Grci? nije li vas jedna mati rodila? čto je bolja Sparta čto li je Atena? Po vašoj knjizi, o Grci, světu se zabělì; vaša mudrost i danas je kitna i zelena; vaše junačtvo svu zemlju obišlo; vašemu hramu, bud i davno razorenû, sve se oči dive, sva srdca klanjaju; vi ste rodu ljudskomu u srdce zasěli; vi ste narod, koga svaka věra věruje, svi narodi uče. Ali, zaludu vam slava, složni ne biaste. Onoj slozi, kojom zalěsketà Maratonsko polje i kojom zasinù klanac Termopile, onoj slozi poslě odvikoste; izgubiste, čtono slogom raste, izgubiste zlatnu slobodu, te vam onaj za vrat sědè, koji neuk ali složan, sloge želěznom silom sve narode dobì, sva kraljevstva razbì, sve zemlje posvojì, i sa Rimskog' stolovitog' grada svemu světu zagospodovà.

Narode Rimski, divan li biaše, dok ti je bilo davnoga običaja, dok ti cvalo junačtvo nebrojeno, hrabrost nevidjena; dok je bilo Scaevole, čto hće rukom u oganj živi; Regula, čto hće živâ těla na želězni greben; dok je stari Cato na kostretini spavao i s mornarî ručao; Curije iz drvene zdělice kusao, a zlata ni gledati htio, nu je govorio: noste ga da ga negledam, kamo sreće da ga nije! A ti Valerije, čto te prozvaše Poplicola ili prijatelj pučki: tebi je vlast u ruci, pred tobom nose snopove šiblja i sěkirice smrtne, nu ti sěkiric nehtědè, već

je u koprive hitì; ti još i kuću svoju razorì, da ne zaziru, čto ti je uzvišenija; te drugu sagradì, kâ je na nižje bila: nu čto ti je kuća nižja, to ti je slava višja. Čto li ti radiš junački Cincinate? ti sad oreš, a sutra vraga hćeš odbit i domovinu spasit, nu koji dan poslě opet hće ruka za ralicom segnut.

Odkuda ti, narode Rimski, taj čisti običaj? S prostâ života i nepokvarenâ srdca. Doista tako je: jer tvoji bogovi i boginje tvoje na vrhu Olimpa puni su svadje, puni su pletak, puni osvete. Ti si, narode Rimski, bolji od tvojieh bogov: jer ako su boginje bludne, Lucrecia nije; ako je bludan Jupiter, nije Scipio; ako svi bogovi pristaju za onim, koga sreća pomaže, to hće Cato uz onoga pristat, koga je ostavila:

Victrix causa Diis placuit sed victa Catoni.

Ali vrěme se měnja a ljudi měnjaju vrěme. Sulla i Marius, oba junačine prave, začto se svadjate? po vašoj svadji nestà slobode! vi ste ono posijali, čim hće urodit Farsalsko polje; vi Octavianu krunu skovaste, koja hće zaronit sinje morje, te s Actia krvavieh valov, sred boja i brodov, njemu na glavu skočit, njemu prvomu caru.

Da su svi cari Octaviani bili! Ali s otieh carev rodu ljudskomu crna knjiga nastà, čto ju napisà ruka Suetonijeva.

Uzkrsni Cato iz pepela tvoga te gledaj careve Rimske; gledaj Caligulu, gledaj Nerona i vàs izrod puti i krvi ljudske, čto ih poslě još bilo: carevi su, a ni ljudi nisu! Gledaj kako Nero zlatnu palatu gradi, a u palati zlatnoj smrad od čověka, kojemu se, kad srdca ne imao,

još i pamet zavrtěla: a kad se caru pamet zavrti, svemu se carstvu noge podvrte.

I ti dakle, silo Rimska i narode Rimski, i tebe nesta? čto da stoji, kad ti ne stojiš? Tebi se ni grudica zemlje ne otè, tebi ni straga vode neutečè, da ju ti svojom ne prozvà, pak gle, kudaj pristadè? — na zemlji te nejma, nu ljudi orači izpod zemlje tvoje blago nahode i tragove tvoga života; nu ne može svačije oko da pročtije tvoga Trajana ili Hadriana, niti je svakomu toliko vida, da stare ceste razpozna, kud su prolitali orlovi Rimski. Dok si držao, narode Rimski, stari običaj, svaka te je dobra sreća pratila i božje sunce zagrijavalo; ali kako ti nestà običaja, nestà i zavičaja; sreća te odběžè a tvoje sunce za goricu zadjè; te oni divljaci otčinstvo tvoje osvojiše i raztrzaše, koji, donekle jošte, tvoji robovi biahu, tvoje skutove celivahu, tvoje pete lizahu.

Vidite dakle, braćo i drugovi, koliko vrědi dobar običaj. Bez njega niti smo ljudi, nit nam kuća srećom cvate, nit domovina stoji. A na tom temelju ova je zemlja i zidana, da čověk nad blagom bude i za boga znade; da kuća i čeljad mirom se slažu i kruhom zalažu; da narod do naroda stoji, sobom da vlada a druge ne dira. Nitko se nas većoj sreći ne nadaj niti lěpše poželi, nego da čiste duše reći može: „Ja sam čověk, i dělo mi je takvo; kako ja svoga otca, tako i mene ljube dětca moja; a za domovinu, svega roda kuću, evo me živâ evo me mrtvâ.“

V.

Govor o pověsti.

(izgovoren na koncu godine školske $18^{50}/_{51}$ Antunom Karabaićem, tada učenikom škole 7. sada kapelanom u Trstu, rodjenim Krčaninom iz Rta).

Ako sve nauke razgledamo i redom ih prodjemo, vidit hćemo da se jedni tiču onoga, čto je pomišljeno i duhovito; drugi onoga čto je stvoreno i tělovito; treći onoga čto je učinjeno ili ljudsko. Po tom trojaki su nauci glavni: nauci misli ili mudrosti naše; nauci naravni ili tvorbe božje; nauci dogadjajev ili pověsti ljudske.

Nisam naumio govorit o prvieh, koji su nauci najuzvišeniji i najsvetiji, jer se u njih pita i razmišlja čto je bog, čto li su duhovi; o čem se može reći da jest, o čem da nije; odklen stvari, odklen světovi; kakva je duša, koja li sudbina njena; koji su zakoni razuma, da se ne mutimo; koji su zakoni srdca, da s' ne ogrešimo; koji su zakoni pravice, da ne uvrědimo.

Nisam naumio govorit o drugih, koji su nauci najdublji i najprostraniji: najdublji po tom, er se po njih razgleda i pronіče dělo mudrosti božje; a najprostraniji

kako da nisu, er ne samo da razbiru darove zemlje: živinu, travu i rudu; nego i zakone sile zemaljske; iz čega je kora zemaljska i kako je složena; čto po zraku biva, te s čega vrěme bude s čega nevrěme; u koje se prvotnike svako tělo raztvoriti, s kojih li se novo utvoriti može; koje zvězde po prostorih teku, kojim li putem hode.

Nego sam naumio govorit o trećih, koji su nauci ljudskomu srdcu najugodniji i najkoristniji.

Nauci misli ili mudrosti govore o stvarih akoprem uzvišenih ali nevidljivih; a ljudi smo s jedne pole putevni: čto vidimo, za tim idemo; česa ne vidimo, za to ne hajemo; česa ne tičemo, toga za nas nejma. Nauci naravni ili tvorbe božje govore o stvarih, istina, vidivih ali neživieh, ili ako živieh to nerazumnieh; a ljudi smo s druge pole duševni: čto ne živi, po tom gazimo; čto ne misli, s tim nedrugujemo; a usta su nam sborna, srdce razgovorno. Nu nauci dogadjajev ili pověsti ljudske govore o stvari i vidljivoj, i živoj, i razumnoj: govore o čověku; koji pùt i duha u sebi sjediniv uz ono ne pristà, čto je duhovito samo ili tělovito; nu uz onoga najbolje prionù, koji kako i sám u njedrih ilovače zemlje božji oganj něti duha mišljenika; najbolje prionù, er su jedno pleme i jednu sudbu nose, te se čověk od čověka zaboravit ne može. A o čem sbore nauci pověsti nego o čověku, kakov je bio svakdě i svakad. Sad me razuměte čto sam rekao, da su nauci pověsti najugodniji, a to zato, čto nam oni našu priču pričaju.

Rekao sam, da su i najkoristniji. Ako me zapitate kako i po čem? hoću i ja vas odgovarajuć pitati: Nije

li istina, da na ovoj zemlji samo čověk može biti dobar i razuman? i da ako to stečemo, svu smo korist stekli, veću nego i zlato i blago? Nu po čem, recte, da budemo bolji i razumniji, nego ako se ugledamo u one, koji su dobri i razumni bili? Može li ikakov zakon, ikakva zapověd to u srdcu našem opravit, čto može ugled dobrih i razumnih? A tko da nam ih pokaže, tko da nam ih odkrije nego nauci pověsti? Ako ima u pověsti i zlieh ugledov i poganieh ljudij, kdě im je hvala? nisu li crni? ne mora li isti zloduh toga se plašit, da i njega tako ne opišu? Tko je tomu rad da ga proklinju? Tko volio ne bi, da mu se čude dobroti nego da mu ruže rugotu? Nisu li dakle nauci pověsti najkoristniji, a to zato, jer donose blago čověku podobno: po kom bude razuman i dobar.

Nu ako čověk jedinac, koji prebire knjigu pověsti ljudske, ugledati se može u ljude jedince, koji u njoj na velikom glasu stoje; to i narodi i narodne vodje iz iste knjige naučiti mogu: kako se država snovati kako uzdržati mora; kakvi zakoni pronest, kako li izvršit; s kojim se je narodom dobro sprijateljit i kako prijateljstvo uzčuvat; čim trgovat, u koju li stranu, po kojem li putu; kako je vojsku uredit, da može domovinu branit i vraga odbit; kako treba pravicu dělit i porez porezat, da ne bude ljudstvu krivo ni težko; kako nauk razširit i věru občuvat, neka bi ljudi znali, čto hoće razum, čto li bog; kako se ima državom gospodarit, da ne bude višje duga nego dobitka; kako se može buna prepréčit, a kada bukne, kako ju gasit, kako umirit. Koristni su dakle nauci pověsti ne samo jedincu nego i čitavomu narodu.

Braćo i drugovi! eto vam polja na kom vojevat, eto vam bojišća, na kom predobit možete. Svaki věk, svaki narod, svaka država, svaki grad, svaka věra i svaka pismenost, svaki nauk i zanat i svaka vrsta ljudij i stvarij svoju pověst ima. Sada je pamet i brza i věrna: napunte ju žitom dělovanja ljudskog'! Ako to učinite (pak i mladji vi bili nego čto jeste) nitko vam tad ne rečè, da ste pameti mlade: kako ste njom tolike věkove prehodili, tolike slave ljudske upoznali, tolikih narod i državsudbu sustizali. Ako sada ne počmete, poslě ničta ne opraviste. Starija lěta vole sudit i mudrovat nego pametit. Sada morate ono pripravit i nabavit, o čem i o kom poslě da sudite i da mudrujete. Slab je to sudac, koji ne zna, kako parnica stoji; slab je to mudrac, koji ne zna, čega na světu bilo.

Kad vam o pověsti govorim, ni toga minuti ne směm, da ako su nauci naravi granati i bujni, a to ni pověst sama ne stoji; da ona deblo nije bez kite i veje, da nju takodjer drugi nauci, čto su na pomoć, i prate i druže. Kad učite pověst države koje, to ne samo da znate, kto je vladao tko li upravljao, tko junak bio u boju tko li izdajica, s čega je država rasla s čega padala, nego i to znati valja: kakva je zemlja države koje; kakvog' je naroda u zemlji kojoj; koja je sila države koje; kada je bilo čto je god bilo; od koga koje li loze potekao kralj ili velikaš; koji mu bio grb, koji pečat; kakov se novac kovao, kakvo pismo pisalo; čto više, znati se mora knjiga i jezik, kojim narod govorio, bez kojega znanja pověst naroda koga niti može biti duboka, niod koristi pune, ni od slasti prave.

Nisam to izbrojio zato da vas plašim, nego znam, da dobrû junaku, čto je boj težji, to sve višje srdce mu raste; znam, da se na potnom čelu lovor-list najlěpše zeleni. Vrěme mladosti zlatno je vrěme. Nije zlatno po tom, čto se onda lěpih haljin nanosimo, igrė naigramo i šetnje našećemo (za to nas potomci pitati ne hće); nu je po tom zlatno, po čem i dobro prolětje težaku je zlatno: sěme se sije da žito rodi i žetva dozrije. Žito, kojim da obrodimo, to je nauk; višje li ga bude, to i žetva bolja i domovini korist veća. Čto je žalostnije od praznoga klasa? Tužna li domovina bez slavnieh sinov! svačija bude, svoja ne bude. Ako li ima koji, ne znajući čto je slava: kako grije, kako podhranjuje, kako li zanosi srdca i umove ljudske — knjigu čitaj, knjigu pověsti u narodov i starih i novih, u kîh slava ognjem gori tako jasnim i žarkim, da ga ni větrovi vremena uduhnut niti ruke sinov zemaljskih razkopat ne mogu.

VI.

Govor o preporodu knjige Slovinske na jugu.

(izgovoren na koncu školske godine 185²/₃ Věnceslavom Urpániem, tada učenikom 7. škole, sada prístavom u župi Rěčkoj, rodjenim u Bakru).

Zemljo, ti sladka majčice naša! koliko si věkov věkovala, da znala nisi, čto je pismo čto li je knjiga? Kdě ničè, kdě li se izumjè ono, čto danas knjigom zovemo? koja bì, knjigo, reci, domovina tvoja? Istina li, čto priča zemlja Kitajska i njezini orači, da je knjiga njihovâ plemena. Ili damo za pravo Misircu, koji se hvali, da je on književnik prvi? Ili morda oběma preotme slavu Asurac i Ninive staro, danas prekopano i pismom klinovim sborno, izakako mučà tolike tisuće godin?

Ali budi sveta kolěbka tvoja kdě mu drago, ti si danas, knjigo, velika gospodja. Pred tobom su svi narodi kolěno preklonuli; tamljanom te okadili, ružom ověnčali; tvoj zakon podpisali i posluh zavětovali. Kdě ti staneš, sunce ogranjuje; kdě te nije, sumrak se hvata. Kad narod pohodiš, ogrije se; kad odhodiš, oledi se. I

bez tebe zemlja bi stala, nu ne znajući da stoji; i bez tebe ljudi bi živěli, nu ne znajuće da živu. Ti si iskra, ti si luč života; ti si duša, koja se osvěstila, bez koje osvěsti duša ni dušom nije; ti si nětilo duha obumrlog; ti si uzkrěsilo ilove naravi naše; ti si spasitelj i sahranitelj uma ljudskog i mudrosti ljudske; ti si zasnovatelj věkov ljudskih i spomena ljudskog; ti si poruk i jamac sve to veće slave njihove, a nastajućega dělovanja ljudskog vodja sve to umniji, svěća sve to jasnija, sve to světlija.

Oprosti, knjigo, da se sad uklonim od tvoga kumira i tamjana tvoga; da govor spustim te o tom prosborim, kako si ti na putu od roda do roda došla pred vrata i Slovinskog roda; i kako za novijega časa u tebi oživljujemo i uzkrsujemo, te pravim li putem hodimo ili možda stranputicom zahodimo. Budi mi, prosim te, dok to rečem, u pomoć, a vi braćo i drugovi posluhnite.

Naši dědovi naučili su knjigu od bratov Ćurila i Metoda. Cvala je devetoga věka po cělom jugu. Desetoga uzmačè iz Ugrije: došla čeljad nekrštena; uzmačè iz krajev Slovenskih: uzè ju progonit crkva neslovinska; a braća, kako znate, biahu bogohvali i sluge božje u jeziku našem. Nu iza njihove smrti knjiga im se po drugih stranah i bolje usadì i dalje još prosù: jer do skorâ preotè svu zemlju Moskoviju. Dočim je dakle Ćurilovo pismo sa strane iztoka tako predobivalo, uzè ga sa strane zapada crv podgrizati, te se po našoj domovini i po otociεh, uz glagolicu kôj se za počelo ne zna, stadè širiti i mah otimati pismo Latinsko.

S toga bì da město knjige jedne, kao čto smo i kolěna jednog, iznikoše knjige troje: Ćurilska, obilata rukopisî i naukom svetim, u jeziku Metodovom; Latinska uzbujala u Dubrovniku ter indě plodom više mirskim, u jeziku kako se kad govoraše; glagolica, ili gledao čto ili kako je pisala, zanosila je i sěmo i tamo, ali po ubožki. Tako stigosmo, razkrojeni u troje, do ovoga věka: počto se Turci med nas utisli, a oganj Dubrovački Francuz utrnuo, ni malo na pameti ne držeće čto biasmo: ni, da bi kojom, knjigom odišuće; a jezikom našim s mukom progovarajuće. Samo čto je pod Josipom carem Obradović Srblje oživio: ono drugo podrěmalo i obumrlo.

Kad tko ne ore, susěd odorava. U Magjarov zatim velike naměre, nam pogubne; krika, vika, jedva se prenusmo: prvi Gaj. Zaprosì u cara, da novine štampa. Frane dopustì te rečè: „Nije pravo da Magjari štampajuće toliko vi baš ne štampate ničta" — S onoga života, koji iza toga nastà, i koji prem da ubog nam se činjaše plodan: kao ljudem ni věducim čto smo bili ni čim da budemo; s onoga, děm, kakvà bud života ničè ta pomisal da smo književnici, tvorci knjige nove; starih knjig da nije, pravil da ne treba, da sve u glavi stoji, i da svatko, ako rod svoj ljubi, može biti pisac. Prepiralo se i věćalo po Zagrebu, odgovara li beseda narod onomu čto Němci zovu Nazion; a kad jednom netko rečè, da bi se moglo govor reći město govorenje, to se drugim ni prilika na besědu nevidjaše. Srbskih knjig nitko ne čitao, ni slov jim ne poznav; Dubrovnik, toli preporučen, više bì na glasu nego u pameti. Tolika bì slabost jezika Hrvatskoga i tolika žalost njegovâ stanja.

Tělo koje, čto je zdravlje i kreplje, više i probavi, bolje hranu pretvori i prisvoji; slabo li je tělo, te se naměri na jestivo neprobavno: dočim bi ga zdravo tělo odmah izhitilo, u želudcu slabom zaleži i bolesti plodi.

Dopustite, braćo i drugovi, da ovu pripodobu na jezik prenesem. Živci našega jezika, kako znate, biahu otupěli, duša omlitavila. A ni život visoko nad prostotom jezika ne stojaše. Pomislite sada, koliko je bilo za nas nedospělih i nedozrelih Hrvatov hrane neprobavne, koliko je bilo težkih zalogajev u mislih i u stvarih (a po tom i u jeziku) světa zapadnoga! u mislih umov prepečenih, duhov preizpredenih, srdac otrovanih; u stvarih světa prepitomâ, do zla boga razprokšenâ i posve omeklâ! světa koji se naživio i preživio; světa u koga mal' da ne svako dobro izvrglo se na zlo, u kom se ne zna ni čto je pravo ni čto je zdravo; kdě se konci života strašno zamrsili; kdě voće visoke prosvěte prezrijalo i ukislo; kdě jabuka iz vana je rumena a iz nutra gnjila. Čega li ne raste na njivi tako razrovanoj, po gnojniku tako kalužnû i slanû!

Treba priznati da nam je voće s toga stabla prepitomog zapada krv pokvarilo i žile podbulo, te s toga bol bolujemo, s koje ne znam kako da ozdravimo. S voća zapadnice knjige lice našega jezika, kô biaše zdravo i rumeno, sada je žuto i uvelo; mišice pružne sada su spuzle; tělo, nekada jedro, sada se nadulo; pùt, inda čvrsta i gibka, sada je gnjila: žeži, reži po njoj koliko ti drago, nit ju boli nit ju peče; hod i postup, čto je bio lagak i spretan, sada je klapeć i batajuć; korak, čto je bio ponosan i skrojen, sad je trom i težak; vàs

struk i stas, čto je bio vitak i opasan, sad je kržljav i razpojas.

Kad koji jezik ono u se prima, čto probavit ne može, kad on besěde zlo i krivo kroji te njimi obilovat stane; onda se može komu prividěti, da se jezik razvija, da se puni, da se bogati: ali do dna gledaje to ničta drugo nije nego znamen da je sila, da je tvoriva sila, da je klica, iz koje jezik klija, onemogla, oslabila i omlitavila; da životna hrana svojim putem ne ide; da se vàs napredak sustavnoga těla obustavio. Samo onaj život, samo onaj podrast može biti istinit, koji se razstabruje i brči po zakonu svojega počela, po obliku svoga prvotnoga bitka, gonjen silom někom koja ne miruje, koja svud prodire. Iz borbe naravi i duha niče jezik, njihov uplodjenik: nije li duh pružan, ne može li vladat: narav se oblěni i otežča; onda se na jeziku objavljuju nepodobne patvorine, oblici bez mozga, bez omasti, i one gnjile trohe s kojih ne znaš, više li jezik bude grdan ili nerazumljiv.

S ovoga sve to većega lastovanja i lenovanja našieh pisac, s ove sve to veće otupělosti uma našeg ter mlohavosti tvorivne sile naše za besěde i oblike jezika našeg — s toga, rekoh, mogla bi nastupit ne samo gnjilost nego (česa bog ne daj) i smrt narodnoga duha i života našeg.

Ali, braćo i drugovi, srdcem ne klonte! Čega vaša mladost pređobiti ne može? I drugjeh narodov pismenost podobnim je nevoljam odolěvala — odolimo i mi. Ako nam se knjiga razbolěla sa slabosti narodne osvěsti u čas preporoda; ako vodje naši uměli nisu boja

biti sa zmajem duha tudjinskoga: zaždenimo se mi našom silom i mladim krilom na tog' protivnika, te mu onu horugvu iz rukû izmaknimo, koje prvi zatočnici nikad ne oteše; te se onim lovorom okitimo kojim se, iza boja ljutâ, druga netom vojska diči, iza prve izmučene i sustale. Tako se razmaknimo i tako se bormo, kanda prvu vojsku preziremo, ali nje uzbitak više treba da cěnimo nego svoj dobitak: jer u počelu tiči dospělo. Laglje je sad dobivat neg' biaše onda.

Sada nam se gore pozlatiše te u zoru i mladjahno sunce glasovi se čuju starieh otac, Slovinskieh otac. Njihovi dusi, od tolikieh věkov usnuli i samotni, ovieh godin sada uzkrsoše, oživiše i med nas stupiše: progovarajuće glasom zvonkim neotudjelim, glasom duboko Slovinskim, zanašajuće svaki na města i župe u kojih boravljahu, na godine i vremena za kojih življahu.

Tako ste nam stigli rukopise Ostromirov, stari spomeniče, kdě gromoće slovo Isusovo u hladu najdublje starine. I ti još veće čudo i starije iz Suprasla sa strane Volinije — koja li te ruka napisà? koja li te sreća do nas dočuvà? tamo je ruda zlata, tamo kopaj, to su čista usta desetoga věka, koja sbore jezik sveti otca Metoda. Uza njih pristaje glogolac Frangepanov, osvetnik glagolske starine, ter „Apostol“ iz Šišatovca, dostojan te družbe; napokon ona knjiga blagověsti na koju Franački kraljevi, da uzbudu kralji, sa slavom prisizaše. To su vam, braćo, spomenici najstarije starine onoga jezika, čto ga zovemo jezikom starim, jezikom svetim. U nju prodrite, u njoj progledajte: po njoj teku vode studenice, vode ozdravnice za našeg' bolnika.

Ali ruka obilatâ truda, ruka Šafarikova, ona nam prinesè i drugi još poklad, ni laglji ni težji od prvoga: a to su spomenici i ćurilski i glagolski našieh kraljev i naših svetac, naših vlastel i plemićev naših: Nemanićev, Dušanov, Frangepanov, Zrinovićev itd. pak još nam sprema staroga Danila i Dometiana; oliš i drugieh pisam, koja sbore i svědoče o naših dědovih koji preminuše, o vremenih koja utekoše. A čto je sladje, čto je dublje u srdce zaraslo nego spomen naših starih? Oni nas bude, oni oganj slave podtiču, oni čast i ponos plemenikov svojih vrěže i sramoti nas otimlju. — Još ranije biahu se pojavili „Spomenici Srbski“ prepisani Nikolajevićem iz pretinac listovnih grada Dubrovnika, puni dragocěnosti svake, ili gledao jezik ili stvar: er su tako pisani, da uz čitanje stid nas obuzimlje gledajuće, kako su stari o poslu države pisali jedreno i čisto, a mi ne uměmo; er su takovieh stvarij puni, kojim se bez njih nikad ne douměsmo, niti ih odinud ikako doznasmo.

Nu predjimo od spomenikov pisanih jezikom crkve i od srbuljic na one, čto su pisani jezikom života. Radostno je, braćo, na njih pogledati. Puni su klasovi, puni su snopovi. Tu imate zakon Vinodolski, zakon obćine Poljičke, zakon župe Grbaljske, zakon otoka Krka, lětopis popa Dukljanskoga, razvode Istrijanske, a još vas čeka život s Jerolima, život, kako slutim, velikog Lesandra. Da tko obrečè ove zlatne dolove dědovom našim: uzdahnuše po njih ali posumněše ikad ih ugledat. Nu nam, braćo, oni zasinuše, nam se otvoriše: utopimo oči u njihovoj milini, prislonimo misao na ta sladka nědra.

A vi pěsnici stari: Dubrovčani! Hvarani! Splićani! Zadrani! vas da ne pominjem? ta vi ste uz ovo crno sunce našieh vremen jedina razkoš, jedino ogrijanje naše. Čto li se putij mi slavom vašom pohvalismo ne znajuće i posumnjivajuće istina li ono, čto priča glasi o sjajnosti vašoj, o vrstini vašoj. Čudnâ čuda, u kom se nadjosmo, kad se vaša lovor-vojska pred našiem okom uzporedat uzè: junak za junakom, věk za věkom.

Iz 15-a. Vetranić stari, čto je živio sto i dvadeset godin, naš pustinjak i Nestor naš, jedan iz trojice otac pěsme naše, ali za koga još ne znamo svega li ugledamo: a obolěsmo ni zdravi ostasmo, ako uznebude da bi koje samo vrstice njegove: toliko se polakomismo na njegove starinske miline. — Hektorović prijatelj ribarije i mudrosti narodne. — Lučić duša pravog to prijatelja to ljubovnika.

Iz 16-a. Čubranović, veseljak i gatalac, čto Jegjupke u pěsan upletè, te da bi kim nego njimi nas očarà. — Ranjina čto ga, kako sam veli, ljubav svega izranila, i koji ni u Firenci ni u Zangli pozabio nije, da je Slovinski vlastel, i zato sred tudjieh zemalj našupěsmu pěvao: divan měsitelj i jezika i pěsme. — Zlatarić, ono srdce věrno i čisto, koji mladenac jošte na visoko sědè: na stolac rektora Padovanskoga; koji bunu sretno umirì, visoke škole s njihove nizine opet pouzvedè, a u knjizi našoj spomenik dotečè, preživeć onaj, čto mu ga Padova u mramor utesà: er ona Slovinskim izrečè slovom, čto někada pěvao Sofokle, čto uz njega pěvao Tasso.

Iz 17-a. Vučičević, čověk punâ srdca; koliko sladak plandovatelj i očaran milić, isto tako i državnik mudar: „multarum artium, consumati judicii“ kako piše pero suvremeno. — Gundulić, Palmotić, Gjorgjić, tri tĕmenjaka tako visoka, da sve druge daleko presižu; tri stupa tako čvrsta, da su vĕkoviti podpor pismenosti naše; tri svĕtila tako jasna, da se narodna slava naša na njih osunčala.

Iz 18-a. Ferić, prijatelj poslovic: koje u strukah izrečè; i basne Esopove: preved Phaedra. — Higja lĕkar ,koliko učen toliko i veseo, prem ćudi Horacieve, koga nam izrečè naški. — Dva Betondića otac i sin, prijaznici i prenositelji mudrice Ovidieve, nu sretnije od sina prenesè ćako. — Napokon Bruyère, koga naši prozvaše Brujerević, kolednik na glasu, rodjen Francuz, ali po duhu i peru najživlji odblĕsak slave Dubrovačke: pun žalac koji bodu, pun šale koja te goni na smĕh, pun besĕd koje pristoje čovĕku veselû, pun mudrosti ovoga svĕta. Ako i jest Francuz bio, ali zapojav jednom po svoju i sam rečè, da mu je priličnija pĕsan Slovinska. Sva ova petorica mogu se uzeti kao pokonji odsĕn zasidajućeg’ sunca Dubrovačkog.

K ovoj četi na vidik izašloj i putem štampe po narodu razsutoj dopustite, braćo, i onu kolicinu još da pričitam, koja, ako bog da, do skorâ k njim se pridruži, ter iz tame i mraka na vidĕlo izlĕzti misli. Tu vam je Menčetić Šiško iz 15. vĕka, koga naš Dinko prehvalit ne može, i koga blažena ručica sada prepisuje (a Vladislava imenjaka pripojit ne pozabi). — Tu vam je Marko Marul, Splićanin, sa svojom Juditom,

najučeniji Dalmatin, takodjer iz 15. věka, pod perom i on. — Tu vam je Držić Maroje, pravi porod zdravice vile, duha istoga i pravoga glumca, a pera vrstnâ i krhkâ; i on se iz rakve sprema. — Tu vam je Baraković Juraj, Zadranin, ugledalo i uzor jezika Hrvatskoga, takodjer iz 16. věka, komu dva Hrvatska grada, Pazin i Zadar, na noge pomogoše, da izidje zdrav i živ. — Tu vam je Trogirski grof Cavagnini, i on željan gledati ovoga věka i ovoga světa, da nas uza pripověst o bogatom gavanu i ono nauči, za čim i onako žedjamo t. j. da se bolje upoznamo sa Dalmaciom, dičnom književnicom našom. — Tu su vam dva prevoditelja, jedan Tassovâ „Jerusolima“ (svâ): nitko drugi nego Gundulić isti, za koji prevod pomislili bismo da ga je trus pozobao, a njega je čuvao Pariz; drugi Ariostovâ „Orlanda“ (ne svâ): nitko drugi nego Gjorgjić isti, koji prevod pričuvala dobra sreća i Londin.

Zato sam vam, braćo, ove vitezove našieh knjig na oči izveo, neka se s njimi upoznate, s njimi udružite i od njih naučite, kako se Slovinski piše. Nije dosta, da se njimi omrsite, da čto okusite, da čto proberete: to čine oni, koji za knjigu nisu; koji samo ogrizkujuće i po kděkad s njimi se nasladjujuće niti onoga lěka iz njih za naš jezik niti koristi one izvadili nisu, koju onaj samo vaditi umě, koji se punâ srdca u njihova pisma zanosi, niti kuta ni městaca u knjizi ne ostavlja, koga on dobro razabrao, kdě mu duša blaženo plandovala i sanjala nije.

Vi ste sinci nauka. Vam je duboku vodu měrit visoko se penjat. Nije dosta, da se nad lice samo bilja

učenosti pomolite i k njemu pridahnete, nego treba korěn izskubsti i na dobrom ga ognju svariti: da ozdraviš, da ojačaš. Vi ste sinci domovine. Treba da se duhom zaronite u dogadjaje i u ljude naše; da se nakrmite najboljim skorupom, da se osladite najsladjim medom pověsti naše, da vam ničta tudje ne bude, čto se naroda i domovine tiče „turpe est in patria esse peregrinum.“ Ako tako uzradimo, onda onoga zmaja predobismo za koga vam rekoh t. j. duha tudjinstva u knjizi Slovinskoj, s kojega narodnost vene i sahne.

Nu kud se ja zanosim? Toliko o tom nastojim, da nam knjiga zadahne mirisom domaćieh travic, našega cvětja, a onu sam livadu minuo kdě je toga najveća obilnost. Mislim da ste mi misao pretekli i sami se domišljajuće čto je: a pěsme su, poslovice i pripověsti narodne. Sva je radost i žalost, sva slava i junačtvo naroda u pěsmah; sva mudrost njegova u poslovicah; sva ljubka čudesnost i jasna bahorija naše prastarine u njegovih pripověstih. Znate i to, da je naša narodnica vila sve druge Jeropkinje vile nadpěvala i nadmudrila, i da su joj usta čista i medena; niti je mogao od majke bolji se roditi, koji viline mudrije i hitrine u svět da iznese, nego čto se rodio Vuk Stefanović Karadžić. U tieh se vilinskih vodah dobro okupljite, po njih ronte i plivajte, pak onda — ne budi vas strah — skrčena udesa opružite, šugu tudjinsku smetnete, a zdravâ srdca izplivate.

Dugo sam vas, braćo, zadržao, i ne mogu da vam ne zahvalim na posluhu vašem: ali mi odista oprostite pomislivše, da je narodni jezik vremena svakog i u na-

roda svakog' ono bio, čto je najviše prigledao, u koji sve sile uma svoga uložio, sve darove srdca svoga izlio: kao zenicu duha svoga, kao dušu vlasti svoje, kao proroka slave svoje; za koji i oružja se hvatao, vojevao i umirao kao poklad, koji, kada jednom straćen, ne bude povraćen. Zatareš li narodu jezik, zatr'o si narod. Po čem žive Rimljani i Grci još i dan danas? Jeda možebit po mirinah i podrtinah svojih obkopov i vojničkih stanov? ili po lončurah, po crěpinah i opekah čto ih izkapamo? Žive i obžive věkomice po onom, čto su slovom izrekli i upisali: po spomenicih jezika svoga. Ostani kost i mozak, ostani krv i koža naroda kôga ta ista: kako jezik měnja — drugo mu ime dajte! — nije narod isti. Po jeziku narodi věkuju i gospoduju: kako im ga otmeš — sluguju.

To dragocěno blago narodnoga jezika komu je izručeno nego vam? Na mladjieh svět ostaje. Vi po tom polju or'te i kopajte, žetva bude, nebojte se, obilata. Komu da radite, komu da pomažete ako ne sebi? Za koga možeš tako uzraditi kako za sebe? Tko te uzljubi kako svoj? — Ne mećite s uma čto Němački pěsnik pěva:

An's Vaterland an's theure schliez dich an
Dort ruhn die tiefsten Wurzeln deiner Kraft t. j.
Pridruži se dragoj domovini svojoj
U njoj najdublji je koren sile tvoje.

VII.

Besědice

(čto ih izgovorio Ivan Fiamin, kad je ban iza Magjarskoga rata prvi put na Rěku došao te i škole ogledao).

Da si zdrav naš Hrvatski bane! Ako te izgleda i staro i mlado, veliko i malo, tudje i domaće i svaka živa duša, kâ još ne ugasla: kojim okom da te mi gledamo, koji se dasmo na nauk i na knjigu? Lěpše knjige u Hrvata nije nad onom, čto ju ti napisà u mraku i metežu, desnicom i krvavicom sabljom. Kojim srdcem da te mi čekamo koji smo mladi, a mladost ufanja je puna: te pod tvoje, bane, utekosmo krilo, da nam budeš i otac i majka, da Slovinsku knjigu i med nas uvedeš, a kad ju izučimo, na svaku nas sreću uzvedeš. Živio!

VIII.

Tri kusa govorov

(negotovih er prekipělih i radi težkote vremena tad sužnjevitȃ dokončati se ne mogših).

1.

„Upoznaj se sam sa sobom“ govori Sokrate. Ota mudrost staroga Grka može i nam koristna biti, ne samo glede' toga da poznamo srdce svoje i ćud svoju, nego takodjer glede' toga, da razvidimo kako stojimo kao narod, uzeo ga ti sa strane s koje ti ga drago. Ja sam ga naumio ogledati sa strane knjige i jezika.

Upitamo li ugrijane duhove naroda svoga: kako je sa Slovinskom knjigom? oni ti odgovore: „Došlo je sunce i pred naša vrata; sada je Slovinski věk: nikada nam jezik na toj visini ne stajaše“.

Minimo to sunce, koga ne vidimo, i taj Slovinski věk, koji nam se ni sad raztvorio nije, te ostanimo pri jeziku; cělu ovu razpravu na dvoje děleći; u prvom dělu s našega stanja, u kom se nahodimo, to dokazujući, da smo daleko umom zaišli, ako čto o sunčanom věku

sanjamo; u drugom dělu s naše pismenosti koja nam propada, to izvodeći, da nikada u pisanju takvi surovci bili nismo kao danas, te da je glede pisarije pravo gluho doba nad nami zavladalo.

Svakomu je narodu, koji čto vrědi, do čistoće, do lěpote i do pravila svoga jezika stalo: mi zar hladni da ostanemo? ter ja onieh ran da ne odkrijem, koje nam oko srdca gnjiju? onoga lěka braći ne ponudim s kojega se one, kako mnijem, izvidati ter zacělit mogu?

Razgledajmo dakle to stanje u kom se nahodimo, te izbliže ga ozirući nestavimo pamet na stanje političko brojeći narode koji su oko nas: Němce, Magjare, Talijane, Rumunje, Turke, Grke, i Arnaute; ni onoga žaleći čemu pomoći nije t. j. da nismo narod svoj i o sebi, s vladikom iz naše krvi i s doglavnikî naroda našega; ni na to da nismo j e d n a obćina, nego razcěpkani kao treske; da nismo jedne věre kako biasmo, nu smo jedni drugiem razkolnici i odpadnici; na sve to, kako rekoh, pameti ne stavljajmo, nu ju stavimo na stanje družtveno: koje, ako se i tajiti ne da, da iz prvoga neprotiče, ali je oboru i dosizanju književnikovû bliže nego ono prvo; zatim na stanje književno i jezično, kdě književnik i vlada i gospoduje, ter u svoj grěh upisati ima, ako, s čega može, ne pomože.

Koje nam je dakle stanje družtveno? Jeda ima koji od nas, koji škole pohodismo, da ne zna bolje jezik tudji nego svoj? Koliko je otieh, čto s gospojom svojom sbore Slovinski? ili Slövinski da čto kupuju i pogadjaju, ako nisu drva ilì maslo? nismo li se uza tudju sisu upitomili i izobrazili? čega nas je knjiga do-

maća naučila? Tudja nas je učenost daleko pretekla, te i najučeniji toga svojim jezikom izreći ne umě, čto on umě tudjim. Trgovci smo, brodari smo: ali nit uměmo Slovinski trgovat ni brodovat; vojnici i junaci glasoviti, odkako je světa i věka: ali lě svoga junačtva Slovinski komu dokazat ne uměmo. Tudji stotnik u našoj vojsci ni imen svojieh junakov bez sramote prozvati ne može, a domaći tako, kao da se u tudjega ugledao. Nisu li nam se gradovi sasvim odtudjili? Ako se ne sukobiš s kakvom jajčaricom ili mlěčaricom, jedva znaš da Slovinskim gradom prohodiš, koga su nam stari otci sazidali. Narod smo još s našieh težakov i težakinj; s naše gospode i gradjanov žalibože nismo. Ne radja li se svaki dan sve to veći odpor u otieh gradovih? — Proti čemu? — Proti onomu, čim su drugi narodi, koji su bolji od nas, najponosniji: proti jeziku, proti običaju svomu; narodi, kojim niti jezik tako je lěp, niti običaj tako uljudan i bogomil kako naš.

A tko podupire taj odpor? Podupiru ga tudji književnici, koji bi indě gladovali a kod nas perom šarajuć i tudjinkujuć steku glas ili barem jesti; podupiru ga kděkoji plemići koji misle da Francuzki, kděkoji duhovnici koji misle da Latinski, vojnici koji misle da Němački, i trgovci morski koji misle da Talijanski govoriti treba; onieh i ne spominjuć koji mniju, da razgovor bez trojice jezikov ujedno stepenih niti ugodan niti slastan biti može; podupiru ga tudji kupci, prometnici i rukotvorci, koji, dok biahu prihodnici, veliki biahu ponizinici, a odkle su nî uselice, velike su oholice; podupiru ga jata tudjieh oblastnikov, s neznanja jezika na njega

mrzećih, a s našega nehajstva još ga prezirućih. A reci ko da nehajljivi nismo! Koliko je našieh ljudij, čto u službah stoje, da su rekli duši svojoj, svěsti svojoj: ne znam jezika, treba mi ga učit. Zato i pišu i govore bez zakona, bez pravila. Koji malko čto muca i na Hrvatski jezik natuca, odmah mu glas pukne da je velik Hrvat; ako knjigu kupi, velik je Slovinac; da ne govorim za slavu napijačev i zdravičarov, kojim se pleme još ni sad zatrlo nije.

Zaišći tko u kahvi ili gostilnici jelo kakvo ili pilo kakvo jezikom, kojim ga majka zadojila; zaišći ga na svojoj zemlji, u sred zemljakov svojieh — odmah može začuti: Ah to je piri-vatra, to je žeravica, to je zanešenik, bezumnik itd. napastovati ljude jezikom Hrvatskim! — Istina. Kako da nauči sluga jezik naroda Slovinskoga? A i začto da uči, kad se njemu i njegovomu tudjinstvu gospoda Slovinska tako duboko klanjaju, a narodnosti svojoj uklanjaju.

Kad se čitavo družtvo naroda koga već na toliko umehkotilo, ugnjililo i zacrvilo, onda niknu dvoji ljudi. Jedni niknu na domaćem gnojišću, drugi doplaze s druge koje strane. Oni prvi misle ter misle. O dobru domovine? Jedva. Sve o sebi misle, mramorkome muče i sve tajno rade. Prilikom rodoljubnih beséd, koje začuju, ili se pohmure i zakabuše ili se pak premudro ostinu i zalede. Samo kad prose (a ne prose čto sitno), onda im je čelo vedro, usta su im sborna i smihljava, a oko je plamen. Tko vas ne zna? To ste vi odpadnici roda.

Oni drugi, čeljad tankonosa, kako strvinu zanjušila, tuj se desila. Novi posli — nova blagověst.

Ali čudne svetinje i nauka čudnâ. Prijatelji sloge, kdě ju nahode, tuj ju razvrgnu; kdě je nije, nesložna udesa još bolje razmaknu. Prijatelj narodnosti u tom su leh grěšni, čto našu razmeću a svoju nam nameću; i kao prave varalice, nova nam s te proměne navěšćuju blaženstva, koja se tikvi Hrvatskoj kao prava prividjuju paklenstva. Prijatelji svake pitomije i vrtlarije umne pod našim sadjem ruju, naše gredice razčeprkuju, naše voćke posicaju, a plotove kršu i na ognju sažižu. Prijatelji věrnosti i pokornosti itako ni na koga toliko ne mrze koliko na Slovince; mrze lukavostju onih, koji su radi dokopati se dužbenoga lista te ga razderati: neka se ne zna, čto Slovinskomu rodu duguju; mrze zavistju onih, koji su radi tudju oporuku, onu čto ju naša majka napisala, pokvariti i prečiniti: neka uzmogu naše dědinstvo sebi prisvojiti, ime Slovinsko Tevtonskim preděsti. Koje su to ptičice divne sviračice? To su razplodnice tudjinstva a zatrlice kuće i ognjišća.

Nu gospodo, čto vam se vidi? stoji li sunce Slovinsko visoko?

2.

Ja bim htio, da je u vas čistâ običaja. U koga je čist običaj, tomu je i do boga stalo. Ako se mi ponosimo da smo ljudi, začto se ponosimo? Ponosimo li se lěpotom? Ta cvět i metulj lěpši su od nas. Ako li pak snagom, to je lav i slon i bik i konj i noj i kit — svi su ja-

či od nas. Ili možebit otim, da mi rabotamo i da se trudimo? ta mravak i pčela bolji su rabotnici nego mi; a ono blago, čto ga uprezamo ili tovarimo, još više se trudi nego mi. Jelen, zec i věverica puno su brži, lisica hitrija, grlica čistija, janje umiljatije i svaka živina trěznija od nas. Tim se dakle sviem mi ne ponosimo. nu se ponosimo d a z a b o g a z n a m o; za onoga boga. od kojega sve proizhodi, čto naše oko vidi i ne vidi, naša misao sustiže i ne sustiže; kî je ovaj svět, i čto je god světov, u svojoj misli začeo, i kako začeo, tako i stvorio; čto je ovu zemlju tvrdo sagradio, brdom ju i dolinom sastavio, morjem i vodom opasao, a zrakom i oblakom pokrio. Pak čto je stvorio, to je i naselio, i za hranu im se postarao. Ako je po zraku svake ptice perutice, i po vodi svake ribe plovutice: a to je po kopnu svakoga blaga i svakoga mrava. Ako je gora puna zvěri i lova, a puna srebra i zlata i svake rude iz nutra; ako ravnica žitom obrodi, voćem uzplodi i svakim blagoslovom zanosi — to je mirisna dolina opet puna pisanâ cvěta i sladkâ meda, zelene travice i žubor-vodice. Ako je obnoć i hladno i tamno, a to je obdan. kad sunačce grane, i toplo i sjajno. Ako sěver vode zaledi, jug ih raztali. Iza mraza bude rose, iza sněga i mećave opet sunca i daždja. Čto je zima stegla, čto je zamrlo, to s prolětja opet se razvije, opet ožive. Čto je zima bila ljuta i hmurna, to nam se prolětje ljubko zasmije, ružom zaoděne; a lěto nam prijdu i jesen puni dara, puni milosti.

Mi se ponosimo, da za boga znamo, koji nas je po s v o j o j slici stvorio; koji nam je dao razum: da

umom gledamo; srdce: da njim osěćamo i ono čto vidimo i čega ne vidimo. Naša svěst — rosica božja. Ko boga u sebi hrani, ne umire; komu je bog slika, taj gleda, da mu bude prilikom. Svet li je bog: klonimo se zla; pravičan li: mi pravice stopom; on li mudar: na mudrosti stazu; ako je blag i milostiv: mehkotimo srdce i bratu naklonmo. U boga se uzirat svim je i svakdě Ako još i jeste mladi, to ipak znate, da ni na kojoj strani ovoga světa, ni na sěveru ni na jugu, na iztoku ni na zapadu, takve zemlje nejma, koja za boga ne zna; takvâ naroda nejma, koji se bogu ne klanja. Uzmite ljude vremena starog', uzmite novog': bez boga nisu. Zvao se onaj, koji zakon pronio, Orfej il' Konfucie, Zoroaster ili Budha, Mojsie il' Muhamed: svi Boga uče; i svudaj ima město, kdě se Bog moli: bila to džamija Turska il pagoda Indjije, sinagoga Židovska ili hram Krstjanski.

A čto mislite, odkuda ta sloga svih zakonov? Začto svaki boga priznaje i za bogom ide? Jer je bog sam u srdce nam svojim perom zakon upisao, a taj zakon naša je svěst. Kako svět pogledamo, to i boga vidimo. Mi ga sagradili nismo, te pomislimo: tko ga je gradio? Iz gradnje vidimo, da je graditelj velik i dobar; mi se nehotice poklonimo, i to veliko ime božje u srdcu se rodi i zasadi. Čim bolje ovo čudo razgledamo, tim sve bolje božju misao pogadjamo i sve to bolje uvidjamo: da je u nas prilike božje i da smo porod božji. Ako je svět tako gradjen, da mu je temelj měra i sloga, to i u nas nečto ima nukajuće na měru i slogu: um naš. Ako je svět zato gradjen, da prosine otčinstvo božje prema porodu svomu, neka je srećan i radostan,

to i u nas nečto ima, čto bi htělo onomu ugodit, koji nam ugadja: srdce naše. Oto srdce spoznat, tomu nas obučì Sokrate; njim upravljat i na volju mu ne dat, u to nas uputì Zenon; nu bogu se povinut, njemu se upodobit i njega uzljubit: tomu nas naučì božastvenik, naš pomazanik.

3.

Da je kakva sreća u tom, kad koji narod puno susědov ima, to bi zaisto narod Hrvatski puno sretan bio. Prema sěveru Němac, prema jugu Turčin, prema iztoku Magjar, prema zapadu Talijan; da ne spominjem toga blagoslova čto je od njih. Ali vam jedne susěde zamučati ne mogu: susěde Slovenske, našu krv. Ako se ona prva četvorica pripodobiti mogu sinovom běsnim gospode ohole, koji se rado bičem igraju i po tudjieh plećih nemilo puckaju: a to je suseda Slovenska sestricom siroticom, u nevolji narasla, počteno se vladala, i dok ne dorasla, po zlobi otčuha, brata ni ne znala. Kad ga spoznala: srdcem uzdahnù, suzom proplakà, rukom ga ogrlì a dušom poljubì. Pak kad nemile sile i udesi kruti jednoga im stanka ne dadoše ni pokoja jednoga, tad se sestra bratu zaklela: „Jednu, brate, bol da bolujemo, jednu tugu da tugujemo, dok nam radost svane, dok i bolje bude.“ Nu koji su jadi sestre Slovenske? koji osud, to njezin to dětce njezine?

Stara joj kuća dopirala od Jadranskoga morja do Dunajske vode. Vojvodovine stare: Koruška i Kranjska, Istra i Gorica, i jedro sadanjega carstva — to je staro nje dědinstvo bilo. Tu je ona svoja bila, njive orala, gradove dvizala, kupovala i prodavala, svoje branila a tudje pustila, brodila, vozila, te po svoju i sudila i upravljala. Kud pristadè nje dědinstvo? Čto bì od njezinih sinov? Kamo joj město i gradovi? Otčinstvo se pokrojilo; sinovi se potudjili; města i gradove, župe i kotare tudjin oteo i k sebi prilěpio. Krajevi Slovenski stare si vlasti ne znaju, i uz tudja se vrata prislanjaju; Slovenski sinovi na svoju krv mrze, knjigu domaću zameću a tudju prebiru; Slovenski gradovi ne znaju tko ih ogradio, imena svoga ne trpe, spomena svoga se stide.

Od onoga časa, kako nam sestri tudja gospodinja u kući nastà, sve je kukala i robovala, život otimala od sile Turske, Slovenstvo svoje od sile Kršćanske. Sve je uzdisala i radila i sve boljega dana očekivala.

Kad dodjoše Francuzki dani, Napoleonovi dani, tad joj zora zasinù al sunce ne ogranù. Staru Karantaniju junak Iliriom okrstì, ele mu ne bì sudjeno dělo dokončat, svu južnu braću u jedno spravit. Iza te zvězde pokročì dalje robija stara, a sestri našoj potekoše suze nove. Ostavì se svega te prihvatì plug da ore, uzè motiku da kopa, pak da robuje čtono pěsma veli:

A do dana umrloga
I do časa samrtnoga.

Nu iz nenada crni se oblaci sbiju, munje zaigraju, gromovi tresnu, i sve veruge puknu. Tad nam i sestra malo oddahnù, život joj krsnù, nu za dugo ne bì. Porečè

onaj, čija se ne poriče. Ista ruka, čto napisà: Slovenijo stoj! to pismo i zatì. Te mi i sestra dva zaplakana druga, a Bog zna doklě.

Ogledajmo česti razbijene Slovenije, koju udes netom sagradì brže li razgradì. Ogledajmo je, da suza osahne, uzdanje proklija.

U srědi je zemlja Kranjska, zemlja planinska, zemlja sněgovita, puna veličine božje i strahote božje. Tu je Triglav, tu je Ljubel, tuj je duh božji. Tuj vode izviru, tuj se jezera sunčaju. Tuj su čudesa iznad zemlje, izpod zemlje: tuj Postojna svoje tajstvo krije, tuj se vilinske vode i gube i kažu. Po gorah mirisna travica niče, plahi větrovi dolinom pušu; a po stranah žurna čeljad na srdcu zdrava, a na licu běla i rumena, zemlju kopa, žito žanje, te po zraku pěsmica zvoni.

Niže k jugu Istra i Gorica. Tuj sněgovi kopnu i sunce se smije, tuj se smokva s uljikom druži a loza s brestom se grli. Tuj zelen izpod kamena viri, sinje morje o bregove bije, po kom běli labudi plove. Tuj Vučka planina těme podigla a Suča vodica dva naroda děli.

IX.

Mladost zanešenost.

Juvenis . . . . .
sublimis cupidusque.
Horat.

O vi mlade godinice, vi ste rumene ružice. Za vašega cvěta mladenac je zdrav i čitav; krvca mu vrije, žila mu bije; lice mu se žari kao živi plamenak; a srdce, mlado srdce, koje trnom života još ogrebeno nije, ono sve kuca i trepti i raju života se nada. Iz veselâ mu oka čista duša prozire: duša, kojom vihor našega nemira još razmitao, koju mrazovi nemilâ izkustva još osušili, te kojoj čisto još ogledalo strasti i slabosti ljudske još okaljale ni potamnile nisu. A čto da rečem o duhu mladâ junaka? Ako mu je ovaj zeleni svět tako sladak; ako se tako rado popinje na brda i vrhove: da se ga nagleda, kako je lěp, kako je prostran; ako se ničije oko tako ne opoji cvětom u dolu i klasom na polju; ako ničijemu uhu potoci tako milo ne žubore, ni slavulji tako divno ne poju; ako on žedan najsladje pije vodu

studeniku, a gladan najdublje zagrize u jabuku rumeniku; ako gorska travica i pitoma ružica nikomu tako ne dahne; ako tihi vĕtar i gusta dubrava nikomu tako ne godi nit ičije srdce tako ne ljubi kako srdce viteza mladog: u kom je sve mlado i jarko kako je i sam; ako je dakle sva njegova narav i puna i jedra, i silna i krĕpka, pravi sin zemlje — to sa druge opet strane duh njegov — kako samo iskra dobrâ nauka u mozgu zatinja, i onaj se oganj na srdcu snĕti, koji se ni ugasiti ni zapretati ne da — to onda taj duh, u takvoj puti, na zemlji mira nejma. Krilom mahne, u visine jezdi, težke oblake probija i daleko za zvĕzde zaleti, te se mladi junak zemlje i ne sĕća. Kako je mlad, za trud i ne zna, nu krila sve dalje još stire i bolji mah uzme, ne bi li vidio, kdĕ je ta munja, koje se dĕte plašilo, kdĕ li se ti gromovi legu. Ali o ti srdce ljudsko! čim više znaš, tim više bi znati htĕlo. Brzâ nam junak konja zagledao, vihor-konja, na njega se hiti, te poždeni te poreni po svĕtovih, po svemiru: da ugleda, čto se gledati ne da; da dozna, čto se doznati ne da; da ono činiti drzne, čto nitko činiti ne smio. Kao Bog (ta njegovâ je roda) ni za vĕkove ne bi htio da zna ni za prostore. Omilio mu visoki svĕt, napio se rajske luči te prezire našu zemaljsku nizinu, našu grĕhotu. Ali kad na putu srio zmije aždaje, crvene jezike i duge rogove i druge sotone: to će on crne nepodobe i njihove vojvode, koje mu zemlju trovaše (tad se je sĕti) i do sad ju truju, na mejdan, da zove, na junački mejdan, te žarko sunce za devera kliče. Sad se on bori kao s. Mihovil za istinu svetu gadom pogaženu; pak kad strašila premogao gornja, tada na

zemlju se spusti, na zemlju domovinu svoju, da i strašila premogne dolnja; sad se spominje rebra Adamovoga, svog' unučtva od matere Eve, i težke muke njezinih sinov, ta braće svoje. Svetim ognjem plane te se bori za pravicu ljudsku, dok vragove ne obori i sěmena im ne zatre.

Sretan i presretan, ako mu, dok se tako zanio, sunce krila ne raztopi; te i on slano morje, kao Ikarus davni, ne okrvavi.

X.

Peboan i Sidžvan.

(Ova je prilika na Německi prevedena iz jezika, čto se govori na otocih nekih tihoga morja, a zovu ga Odžíbve. Ja sam ju našao u prilozih Bečkieh novin godine 1851 i za Hrvate ju pohrvatio).

Sědi starac u samotnoj kući, kraj rěke koja se smrzla. Izmiče zima, oganj mu trne — ostà starac sam i pust. Kosa mu se běli a udovi drhću. Na osami živio niti česa čuo do zavijanja větrov, niti česa vidio do mećave sněga. Kad eto u kuću lěpâ mladića, prem u časak kad oganj da utrne. Lica mu puna rumenâ zdravlja, oko bistro a usta na směh. Korak mu hitar i lagak. Na čelu věnac pitomâ bilja, a u ruci kita cvětja. Rečè mu starac: „Drago mi je, sinko, da te vidim. Ulězi, dodji bližje, kazuj čto si vidio po tudjem světu? Ostanimo ovu noć skupa, pak i ja tebi da kažem, čto radim čto li uzmogu.“ Tad izname lulu iz torbe, napuni je duhana, te ju ponudi gostu. Kad ju izpušio, zametnu razgovor. Starac počè: „Kad odahnem, rěke ne teku, voda se oledi, te je tvrda kao kamen.“ Odgovori mladić: „Kad odahnem, sve široko polje cvětom se okiti.“ — „Stresem li kosu, rečè sta-

rac, sva se zemlja sněgom zamete; kad progovorim, ostà gora bez lista. Ptice se spuste niz velike vode, te prolete u daleke strane. Kad uzdahnem, svako se živo krije, a zemlja se okori.“ — „Stresem li kosu, rečè mladić, mlačan daždjić s neba se spusti, bilje se pomoli glavom, te progléda željno kao děteće oči. Ptice, kako me čuju, doma se vrate; a uz put svi mi se luzi odzivlju, svi radostno kliču.“

Sunce iztečè, toplota se razsù, jezik starčev zamuknù. Sojka i pastiričica stanu cvrguljit, a rěka romonit, travica nicat, a sva se okolica cvětjem okadì. Kad se razdanilo, uzè mladić starca na oko te spazì, da je na njem ledena zima. S njegovieh očiu bistre vode proteku, a kad sunce odskočilo, bude sve manji ter manji, a o poldne vàs se raztalio. Na kućištu ničta ne ostà oliš cvětka na ognjišću, prolětne iskrice, čto je bělâ perca a crvenâ ruba, proročice jarne.

*

XI.

Dogodjaj

(preveden iz knjige Latinske Justa Lipsia: „Monita et exempla politica.“)

Kad Bajazitu prvomu, slušajućû prevare i krivice svojieh sudac, već dogrdilo, razsrdì se te zapovidjè, da mu sve kadije dodju u Novi Pazar, tamo ih u kuću neku da zapru, oganj joj podmetnu, te onako žive ih sažgu. Kad se to htělo ovršiti, dosětì se mudri Ali-paša, kako cara da umekša.

Biaše Bajazitu omilělo neko Arapče razgovorno i prikladno. Njega on uputì čto će reći, čto li učiniti, ter ga onda pošlje pred sultana. Obuče dakle Arapče svetačke haljine, ter se čto bolje nakiti.

„Čto to, rečè mu sultan, čto si se ti danas tako obukao?“

Arapčić: „Idem u svět, a mož' me poslati lěpo i caru kaurskomu u Carigrad.“

Sultan: „Pak čto da radiš kod našega dušmana?“

Arapčić: „Ta idem po kalugjere, neka nam oni sude, kad si naumio svoje kadije pogubiti.“

Sultan: „Ali, malo moje Arapče, ta ne znaju oni zakonov našieh.“ Tuj ti mu sad prihvatì rěč

Ali-paša: „Istina da ne znaju; začto dakle one da gubiš, čto je znadu?“

Sultan: „Začto? ta začto sude kako ne valja?“ Na to će opet

Alija: „Evo sad, gospodaru, da ti rečem začto. Naši sudci ne dobivaju plaće, te uzimlju mito od koga godj mogu. To ti izpravi, pak si onda i njih izpravio.“

Bajazitu taj savět bude po volji, oprostì kadijam život, a Aliji dadè oblast da uredi čto treba. On ustanovì (i tako je ostalo) da svaki, komu pripane baština od više tisuć aspri, kadiji svomu plati od svake tisuće 20 aspri. Dalje: Kad bi se ugovarala ženitba ili drugi se ugovor činio, i onda 20 aspri. Tako se i nevolji sudac pomoglo i pravica opet lice pomolila.

XII.

Gjoka.

(Narodna pripovědka Eduardom Breierom iz ustiu narodnih ubrana i u Albumu Mehitaristov štampana, a mnom narodu na svôm jeziku povraćena).

Bogat neki spahija bio na umoru. Imao je lěp spahiluk med Daruvarom i Viroviticami. Dvě děvojke, njegove dćeri, stoje nuz krevet i plaču.

Otac, videći da će umrěti, izpravì se malko, prihvati svaku dćercu za ruku te im rečè: „Čtogodj imam, vama ostavljam. Podělite medju se, nu mi obećajte, da će svaka vas od svojega děla grad ograditi, a na daleko se u svět ne udavati.“

Čto im otac naručio, na to i pristale, i on se do skorâ upokojio. Kad se ga dćeri nažalile, pomislì svaka njih na udaju, onako, kako se ugovorilo; nu zaboraviše grad da ograde. One bi se zanjirile i oči upirale na desnu i na lěvu, i os prěda i ozada, nu momka ne nadjoš e, da im je po srdcu. Ne bude li bogatâ, pomisliše, neka bude i siromah; ne bude li plemića, može pristat koji i bez plemena, samo

da je čeljade odovud kdě rodom, kako s otcem uvěrismo.

Jednom ti ga Akša, starija sestra, nekud odšetala te začuje svirale. Pogledà te ugledala momče mlado i prikladno, čto nuz potok dohodilo.

„Ako bog da, komšijo“ rečè mu ona.

„„Iz šume u šumu““ odgovorì momak.

„Znaš li ti ko sam ja?“

„„Kako te ne bi znao? ta ti si starija dćerca našega pokojnoga spahije.““

Momak domorod, pak još kmet moj, pomislì Akša, nikad bolje!

„Čuješ, mlado! rečè mu, moje te srdce ljubi.“

„„Može li to biti? nu recimo pravo, baš i jesam prikladno momče.““

„Ako ti bude lazno, dodji popoldan u grad, da se s tobom porazgovorim.“

Gjoka se žacnù, vratì joj pozdrav, te gledajući za njom pokimà glavom. „Gle, uzè nečto gunčat, kakva je to napast tim děvojkam? Nije tomu ni sahat, čto se sastadoh s onom mladjom, te mi rečè da joj u grad dodjem; pak evo sad i starija me zove. Koja im je běda? Jeda im je dogovor, da mi se posmiju? Bogme toga neka se okane! Nije Gjoka njihova budala. Ja imam svoje, a više mi ne treba. Nu da ne bude omraze, poći mi je svakako.“

Kad Akša kući u grad, al joj doček od mladje sestre Péle čto ikad lěpši.

„Akšo! povičè skačući od veselja, sreća mi priskočila, našla sam svoga gjuvegiju.“

„„Našla sam ga i ja““ odrečè starija, vesela i ona.

„Da ti kažem: čověk siromah.“

„„Beno! nije ni moj bogat.““
„Nu je zato lěp, mlad a visokâ stasa.“
„„Baš ti je i moj takov.““
„Poslě ručka doći će amo.“
„„Gle! u taj par baš će i moj stići.““
Kad poručale, al ga svaka lakat o pendžer, te izgledaj svoga sudjenika.
„Vaj čiji li će prvo doći“ rečè Akša směšeći se.
Péla plěsk u ruke: „„Eno, rečè, môga, kdě ide““ te pokaže na Gjoku, čto uz grad klapio.
„Ta otaj meni je sudjen“ odrečè starija.
„„Ta može li to biti? Mi zar toga istog . . .?““
„Eh eh, gjuvegiju istog.’“
„„Bogme ja ne dam svôga““.
„Bogme, seko, ni ja.“
Péla kao da se pomamila, a i Akša isto. Nu domislì se Akša, te će reći seji: „Ta od dětinstva mi smo uvěk jedna drugu milovale, pak sada li zar da se svadjamo? Ne daj da nam se pakost ruga i podsmihuje, nu se lěpo izmirimo. Ti znaš, da nas on ne može obadvě uzeti. Pusti, neka on bira; koju odabere, ta mu nek i bude. A ona druga ničta se ga zato ne srdi ni ne mršti.“
Péla na to pristà, te se obě sestre zagrliše, misleći svaka: Ja sam lěpša, mene će odabrat. Nu eto Gjoke.
„Mi smo te prizvale, nu pogodi začto?“
„„Bogme, gospodska ni šćerce, ja ne znam začto, ako nije da me pošlješ u lug . . .?““
„Ne pogodì; nejma tuj radnji ni spomena. Nu od nas dvojice koju ćeš uzeti? reci.“
Gjoka uzpregnù trtajući nazadke te rečè kao uplašen:

„„Pak odmah li?""

„Odmah, prijače, prihvati mu Péla umiljato; a za pir lahko za to, to može i kašnje . ."

"Ded', priko, reci, uzè opet Akša, koju nas voliš?"

Lěpi se Gjoka grebe za ušima, kima glavom te misli: Jednu li uzmem, napast mi od druge; ako ih odbijem obojicu, otěraše me s kuće i kućišta, mogu mi još i stoku pograbit. Pak ja imam svoje lutče. Lěpša je moja Cvěta nego njih oboje, a nisam voljan věrom prevrnuti. Čto da činim za boga? Rad sam na miru s njimi se razstati, da ih ne podražim i vraga si o ledja ne oprtim.

Nu naša je čeljad domišljata. Tako ga i on mislì, te na jednom smislì. Oborivši oči otre si usta rukavcem, kao da je čto sladkâ založio, te rečè: Oh oh divne li mi srećice! dvě gespodične, jedna lěpša od druge, mene bi za muža. Pak spahija da budem! da ne radim, ni robo ćem, ni pandura da se već ne plašim? ta ove sreće nikdě ni u koga do u boga.

„Ja sam bogata, rečè Akša, kô i moja sestra."

„„Grad, reče Péla, čto ću ga sagradit, bit će lěp i velik kao čto i sestrin.""

„Vidji, na blagu obě smo jednake."

„„Onu sad oberi, koju ti srdce voli?""

— Nu kako ću, kad jedna tako mi je mila kô i druga? —

„Ali, prijatelju, pomisli, da nas ne mož' obadvě."

— Oh to je za me neprilika, te baš golema neprilika. —

„„A ti uzmi onu, čto ti je srdcu bližja.""

— Tako mi duše grěšne, jedna mi je tako u volju kako i druga, ne mogu nikako odabrati. Srdce mi se j' razpolovilo, ne mogu te ne mogu. —

Sestre se na to razmaniše, te upru živo i jedna i druga, da reče koju će.

Lěpi Gjoka, kad se nadjè na nevolji, pomislì časak te im rečè: Života me stalo, birat vas ne mogu; nu ću onu da uzmem, čto me više ljubi.

„A kako ćeš to doznat."

— Evo ovako. Pokojni vam otac rekao je svakoj vas, grad da ogradite. Ona čto ga za godinu dan ogradi većâ, ta će moja biti. Zidarov možete uzeti, čto vas koja više može skupiti, nu svi da budu domaći ljudi. Ako li grad ne bude gotov do svojega roka, to ste vi dokazale, da vi za me ne marite. Tad vam nije druga nego se vi mene odrecite, i dva jutra zemlje u dar mi podajte. —

Pristadoše sestre, te brže bolje onda, daj da se gradi. Htěla je dobit i dogradit jedna i druga. Svaka njih pomislila: moj će grad biti veći, i prvo ću ga dogradi nego sestra. Dovuklo je i domamilo argatlije sa svega vilaeta; sve čto je moglo rukom mahnuti, sve je moralo pomagat: nu nije bilo naimara.

Kako to sestre dočuju, obuzè ih strava. Nisu znale, kako si pomoći, nego stanu jedna drugoj čeljad odmamljivat i odgovarat. S toga je nastalo i bivalo svačta, nije se gradilo ničta. Měsec po měsec — te ni za mak dalje. Za tog' vremena sestre se ni pogledat. Kad bi se sastale, svaka njih okom zažmi te poteci.

Pol godine već umaklo, i sestre posumnjale o svojoj gradnji. Viděle su, da im je muka i trud sve zaludu. Bilo im je žao čto su besědu zadale, te si malo po malo izvrte iz glave, da njih koju može dopast gjuvegija Gjoka. Koji dan pred rok sastanu se sestre.

„Nu, Péle, prihvatì starija, koliko si ogradila?“

Odgovorì mladja: „„Istom jedan stupac.““

— Nasmijà se Akša te rečè: „A ja, kako dobra kuća.“

Dodjè im Gjoka te rečè: Izgubiste obkladu. Mene idu dva jutra zemlje, te si uzmem Cvětu. Istina i bog, ja se nisam za njom tako uzmamio kako za vama, ali nije bila božja volja, da koja vas moja žena bude. A vi čto ste obrekle, toga ne porecite, nu svaka svoj grad dogradite. Na volju vam sad tudji naimari, te ste bez neprilike. Ti, Akšo, prozovi svoj grad Dobrom Kućom, a ti, Péle, svoj Stupčanicom.

I taj savět sestre poslušale. *)

*) Vidj Primětbe.

VRSTE

BEZ SROKE I NA SROKE,

kakvom prilikom komu naměnjene.

A.

Pěsmica

(čto ju Bosek, tada učenik a sad učitelj, izgovorio, kad je pokojni ban, provodeći cara po Hrvatih, opet u škole Rěčke došao).

Sunce bane, da si zdrav i vesel!
S tvoga zdravlja domovina zdrava.
Ti znaš rane i bolězni naše,
Kdě li rastu trave vidarice.
Bez tebe smo na pěsku pustinje,
Na kom nejma ni staze ni puta.
Povedi nas do zelenog luga,
Kdě izviru vode studenice.
Bilo ratno ili doba mirno
Ti si rame, ti si glava naša.
Kad je boja, ti si koplje naše;
Kad je bura, te s' valovi dižu:
U tebe je veslo i krmilo;
Kad je polnoć, tvoja zvězda trepti,
Kad je studen, tvoje sunce grije.
Ta da zemlja rušiti se počme:
Tvojega se skuta prihvatismo;
I da more prelivat se uzme:
Tvojega se sidra ulatismo,
Uzdaniče Jelačiću bane!

B.

PRILIKOM
zlatnoga pira
MIRKA PASTIRA
nad pastvom Senjskom i Modruškom.

Propěvala
neka Krbavska ovčica.

Čuješ, Mile, na put mi se spravljaj,
Hod' odapni i navezi plavcu;
Lahorac ti u krmu sad ćuši,
Te otvori jedro i jedarce;
Veslom upri, na zvězdice motri,
Te zajedri u luku na morju.
Zar ti ne znaš Lenkovića kulu?
Kdě Senjani gradić osnovali,
Pod Vratnikom, vrletnom planinom,
Ljutâ brka, studenoga huka.
Pak zaidji u grad i med ljude,

Med Senjane, bre Markove žile,
Te razpitaj kućicu na morju,
I pastira: Mirko mu je ime.
U ruci mu kačmaga pastirska,
Vse ga znaje, vsak ti ga pokaže,
Počten starac, dobar kao duša,
Oko prsta previti ga možeš.
Moj nebore, pravo da ti kažem:
Zadnji stup još Hrvatske starine;
Nikada mu kuća nije pusta.
K njemu dakle u kućicu zajdi,
Směreno se do zemlje pokloni,
Poljubi mu ruku i skutove,
I ovako iza glasa klikni:
„Oj vladiko Senju i Modrušam,
„Milim stranam vse junačke krvi;
„Oj plemiću naše korenike,
„Ožegović, čist Hrvatjanine!
„Koji sgradì nauku kućišće,
„Da luč jednom i medju nas sine;
„Pod krov spravljaš mladu sirotinju,
„Shranjuješ ju i k stolu primičeš,
„Nek doraste i knjigu izuči;
„U koga je srdce milostivo,
„Ter i onda hoćeš da izvadiš
„Kad u mošnji ničta već ni nejma —
„Běla glavo, naša mila glavo,
„Da t' je srećno zlatno pirovanje!
„I dalje nas jošće blagoslivljaj,
„I dalje još stadačce napajaj:

„Mi te nikad pregorěli ne bi.
„Zato, Mirko, bog nam te sahrani,
„Danci ti se i još umnožili,
„Proticali ni medom ni mlěkom
„Neg osladom dobrâ ti života,
„Ugodivšâ i bogu i ljudem:
„Bog da živi Mirka nam pastira.“

c.

Istomu

na godovno.

(Kad se prosuo glas, da mu misle dati coadjutora Němca).

Kad je bilo na svetoga Imbru,
Zapuhaše větri jesenjaci;
Zima došla, goru razoděla,
Te je drvlje suho golograno.
Odletiše ptice lugarice,
Umakoše stada u pojate,
Zamukoše pastirske svirale,
Ni bì začut vilinoga grlca.
Ona sědi nuz lěskovo šiblje,
Ona s' muti, nečto ju pojida,
Klonù glavom, ruke zametnula,
Zapěvajuć jeca, proplakuje.
Větrovi joj glasak prihvatiše,
Žalost vile světom pronesoše,
Kdě mi tužna sětno naricaše:

*

„Kud pristaju Slovinski sinovi?
„Ja ih brojim, sve manje nabrajam?
„Njih mi zoblju krvavi ratovi,
„Kdě pogiblju za korist ne svoju. —
„Kud ja sbora ne mogu razabrat,
„Kojim nova čeljad progovara?
„Ona svoje majke se odrekla,
„Provržè si i govor i usta. —
„Kud ja svojih ugledat ne mogu,
„Da sědemo, pěsme začinjemo?
„Preobuli i preoděli se,
„Te ih oku ni razpoznat nije. — “
Kad mi větar na uho prišaptà
Kako vila tuži i nariče,
Ja zamakoh stranom i dubravom
Dok ne najdoh žalostnicu vilu,
Kdě mi sědi za lěskovim grmom,
Te joj 'z tiha progovarat uzeh:
„Muč' ne luduj Hrvatico vilo!
„Koja ti je napast i nevolja
„Te si danas zinula naricat?
„Tu pěsmicu, čto ju danas začè,
„Odnekle ju i sami pěvamo.
„Ali, vilo, danas Imbro slavi,
„Čto je pastir našemu stadačcu.
„Ta njegovo oko nas priglèda,
„On nas vodi, kdě je paša bolja;
„A kdě voda bistrija protiče,
„Tamo goni, stado da napoji;
„Kad nas striže, kože ne zadire,

„Kad nas čredi, žazla ne čujemo;
„A s pastirî sve na miru žive,
„Vuk ni blizu do tora mu ne smě."
Obradovà s' raztužena vila,
Gorka suza sladkom se provržè,
Te zakliktà tanko glasovito:
„Živio mi Ožegović Imbro
„Koji stadu tako pastiruje;
„Koji nije drhtalicom dušom
„Koja plašćem na svaku prevrće;
„Komu srdce gledati ne može
„Da nevolja plače i nariče;
„Koji mene Hrvaticu vilu
„Još i danas čtuje i pomaže.
„O sestrice, i vi u kup sa mnom:
Živio nam Ožegović Imbro."

ć.

Pěsmica

(čto ju za šalu napisah Jaćimu Pavletiću, kad pohodeć u Bakar glagolsku knjigu sobom ponesoh, da ju putem čitam)

Ja sam sada otac glagolita
Koji alfa poznajem i vita.
Darovac je lěpo sukno bělo
(Něki vele da je predebelo)
Pak čto zato? Hrvati ga nose
Na tri kralje i kad travu kose.
Glagolica, darovačko sukno
Hrvatskomu oku nije krupno;
Ako su joj i široka pleća
Za Hrvate treba slova veća;
Ta to su još stari običaji:
Pred junaka veći zalogaji.
Ovom se ja hranom sad zalažem,
Az i buki sve u tiho slažem,
Pak kad rěčca u čelu mi pukne:
Kao da mi biel golub gukne. —

Velu muku Ravijojla vila
Kraljeviću zadala je bila:
Nu ja sam ti onoj muci kail
Kû zadaje malobrat Ravail.
Ne znaš tko je? stari Levaković
S Jastrebarskâ slavan glagolović.
Zato, druže, u me sad ne diraj
Niti moja vrata već odpiraj.
Vidiš da sam previsok ja za te:
Da ti s' noge k meni ne zaklate!
Ja dubokom glagolicom gazim
Ni govorim s Latinskiem kazim.
Pokrsti se, uči s' Kožičića
Nek ti světi glagolica svića.
Slatiněli mozak tvoj osoli
Po glagolski bogu se pomoli:
Tako može tvoja věst koristit
A svěst kalna opet se očistit.
A ja ću te radostno primiti
I uza se sinkom posiniti:
Kao momče glagolske jedrike
Ta Slovinske naše korenike.

č.

Na godovno

Bartolu Zmajiću

(tada još ni vitezu ni županu nu leh nadzoru morskomu)

Pěsnik i Pěsma.

O pěsmice, vesela mi budi,
Lahkonoga veselo poskoči.
Ti ne ideš med ljude na ugled,
Da uhvatiš kitu lovorike,
Kojom čelo sebi da ověnčam:
Ja i ti smo čeljad neohola,
Ne sižemo kud ne dosižemo,
Nam je dosta da se umijemo,
Našu kosu da ju razredimo,
Čto je lahko na se da metnemo,
Pak onako da se poklonimo
Godovnjaku, Bartolu Zmajiću.
Nu meni se ne hće govoriti;

I prem da se gospodar prisměva,
Rumenilo lice mi probija.
Id' pristupi, pak mu koju reci,
Uz cindricu, kako znaš, zapěvaj.
Prigovora od njega se ne boj!
Samo laži — toga ne umeći:
On ti mrzi na pěsmu lažicu,
Od srdca ju, kako treba, uzmi.

Pěsma.

Evo pozdrav od onoga Frana,
Čto bì nečim, a sada je ničim.
Siromah je, nikom' se ne klanja,
Preubog je, nikomu ne pěva:
Ti mu istom srdce probudjuješ.
Pegazus mu nikdě paše nejma,
Krila mu se k zemlji prilěpila;
Hipokrene voda usahnula;
Tebe istom sve u srdcu nosi,
A u glavi o tebi namišlja.
Kadno lani iztok ti obidjè,
On u svoju misal se pogruzì,
Ter bi muklo sebi progovar'o:
„Eno bure, eno mu sad juga;
„Sada istom u luku dojedrì,
„Sofiju sad gleda i Carigrad,
„Ter u misli tope nasluškuje,

„Koji grme, dogrmět ne mogu,
„Oko grada Sebastopoljskoga.“
Zatim opet, kano da se prenul,
Svoje bi mi jade kazivao:
„Ostavì me svoje i nesvoje,
„Ne znaju me rod ni prijatelji;
„Gospoda mi duga ne plaćaju;
„Knjige pišem, nitko ih ne pita;
„Čto se trudim, nitko mi ne hvali;
„Čto se gubim, nitko me ne žali.
„Nejmam stana, u kom stanovati,
„Nejmam hrane, koju blagovati,
„Ni oděla, kojim se oděsti,
„Niti drúga, kômu se izplakat.
„Pišem pismo, da me ko pomogne:
„Toga pisma nitko ne razumě.
„Čekam město, da me već naměste:
„Čekam dugo, al se ne dočekah.
„Na me šapću, na me i kleveću
„Zavistnici roda Slovinskoga;
„Moje tuge još im dosta nije,
„Moja smrt ih pomirila ne bi“.
Kad mu potom suze osahnule,
Tvoju mi je slavu navěstio,
O Zmajiću, uzdanico zvězdo!
Kî s tolikih jedan mu se nadjè,
U nevolji čto mu priskočio,
Bez molitve i bez pripověsti:
Njegovom’ se jadu domišljaje.
Spomenù mi, srdce si odlahnut,

Plemenita vina Burgundie,
I pěnastu Franačku vodicu,
Čto ih na stol ti si nakitio:
Da mu tako žalosti razbijaš.
A srdce mu plamenom uzplanù,
Kad pomislì na momče Slovinče
Na sestrića na Hermana tvoga,
Čto ga vile u Gradcu něguju,
Te se knjizi našoj zavětovà:
Da 'z popela preporod uzkrsne. —
Nu pěsniče, srdca si priberi,
Klikni i ti, dokle t' grlo nosi:
Nije pravo, da ti samo mučiš.

Pěsnik.

O sestrice, ti me osramotì!
Kud ja t e b i poruku izručih!
Ja t' ne rekoh, da ti za me cmiljiš,
Nego njemu hvalu da uzpoješ.
Na višje ti žice bì napeti,
Skladno, glasno, ljubko uzromonit:
Da od'jeknu gore i doline,
Da s' ustave vode i potoci,
Da nasluhne drvlje i kamenje,
Ter s miline mrtvo da ožive.
Ti jadnice ne znaš, koga pěvaš.
Ne pěvaj ga, čto mene pomaže,

I čto sa mnom čašu vina izpì,
Nego trgni perom po cindrici:
Čto mu dobro nikdě kraja nejma;
Tvoje krilo tamo ne doprhnù,
Kud njegova ruka dosizala,
Prosipala i zlato i blago,
Da se čověk čověkom ponese.
Nego trgni perom po cindrici:
Jer mu ruka dajuć ne zateže,
Već mu srdce daru odgovara;
Ter věruje besědi nevolje,
Kao da je i sam nevoljoval;
Koji ne zna besědice nejmam,
Kôm lakomac od sebe odbija:
Er mu běda naša premalena,
Da bi mogal ikad reći: na ti.
Nego trgni perom po cindrici:
Čto mu duša oholije ne zna,
Nit gospodu lěpšim okom gleda
Nego prnje puste sirotinje.
Ti mi trgni perom po cindrici:
Čto još drži Slovinski običaj.
Gost i putnik u njega su sveti.
Čim je vrtal obilat il morje,
Tim njegovi stoli se zanišu.
A oko mu sve nad gostom pliva,
Nutkajući iskrami prosiva.
Pak mi tresni cindricom po zemlji,
Da gorjemu kada ne uzpěvaš,
Prebirat li na žice kad uzmeš:

Kako Zmajko braću milovao,
Čto l' dokazà tog' minulog časa
Medju nami u Riečkom gradu,
Kad izgara*) za njeg se pripela,
Da nas davi i u jamu spravi;
Kada žalost lica obastrla,
Svoj se svoga plašil i uklanjal;
Kdě ga uho dobru se ne dočù,
Niti oko i očemu zapè,
Da to ne bì crno i samrtno;
Kad nam srdce strahom uzlepetà,
Plahotna se čeljad sva razběžè.
Kdě bì tada Zmajiću Bartole?
Klicaj vilo, to mi sad navěsti.
Kdě je bio, kdě li se desio,
Čemu nastà Slovinski gospodin?

Vila.

On je, sinko, pute obhodio,
Kud se grusti i okom svrnuti;
Motao se zahodicom svakom,
Oda kojih ista misal strepi;
Obišao stanove tugovne,
Kdě se slegla nečista družina,
Uz grěhotu golotna nevolja;
Kdě gladuju a boga ne mole,
Kdě ne rade nit se čega stide;

*) Cholera.

Kdě se noga o smetju potiče,
A kuga se sve na ruke hvata;
Kdě u kućah, mrklih jamurinah,
Groznom slogom sve nevolje pište,
Muka stenje a sirote vrište,
Smrtna kosa nemilice kosi;
A na nju se nitko ne uzdiže,
Ne zna čim bi, a ni o čem nejma.
Proz ove ti bogopuste strane
Tud je Zmajko s drúgom prohodio,
Čto poznaje trave vidarice;
Te je dav'o te je světovao,
Svojim slovom srdca podizao,
Svojim darom braću pomagao.
Lěkarije svakud dodavao,
I tim putem na smrt vojevao;
Te ga sinko u knjige upisah
Kojih vrěme nikad ne poderà:
Jer u gvozdje i u mramor klešem.
Ja napisah: Ljudi potomnjaci
Na ovoga da se ugledate,
Na plemića, Bartola Zmajića!

D.

Istomu i prilikom istom.

(Onoga lěta 1856-a biaše strahovita žega i pripeka)

1.

Pomoz bože, izmačè Ilija,
I dotečè plameno mu carstvo.
U njega je brada posěděla,
Nu pameti još se ne domak'o.
Provozeći sunčena kolesa
Isto ga je umětan i mudar,
Kô čto nekad golobrad Faëton.
Da uzvladà još za koji danak:
Nemilice vatrom izprlěsmo;
Niti ostà stvora ni korena,
Razcvarì se kremen i ocilo,
Sva se zemlja garištem pretvorì.
Idi Ile, garava smudino!
Pak kad opet na lěto nam dodješ,
Prigasider žarko ti plamenje,

Tvoje sunce u vodu zamoči,
Te nadnesi po koji oblačac,
Pak izažmi škropac ili pljusak,
Migni munjom (ali da je kvasna!)
Te se onda opet pomirismo.
Nut me ludâ s tobom se pogadjat,
Od koga se sve je odvrgnulo,
(Ko još mari Ilijom se zvati?).
Ti si divljak staroga zakona,
Te ja za te haju i ne haju.
Drugi svetac meni bolje godi,
Po imenu sveti Bartolomej.
Taj ne treska gromom osvetnikom,
Taj ne trta mrakom gatarije,
Niti čuči med Jahudijami;
Neg je piple golubinje škole,
Izučio knjigu nepisanu,
Iz ustiu Marinoga sina,
Kraljevića, ta Davidovića,
Kojemu se vrućica ti glava
Domišljaše istom i nadaše;
Kog on vidjè, s kojim on drugovà.
Taj ne vikà žamoreć po světu,
Ni ne srtà běsan u nebesa,
Kako tvoja duša hlaptavica;
Neg obidjè světa i naroda,
Te naučì, spasì i pokrstì;
Pak kad věnac na glavi mu ničè,
Zelen věnac božjeg' mučenika,
S Gospodom se na križu iztakmiv:

Tada istom o vratima kucnù,
Te mu s' rajske odvrzoše dvari,
I nebeska slava ga obsinù.

2.

Vidiš, Zmajko, svetca ti izpěvah.
Lakše bude pěvat zemljanika,
Čto još nogom med nami prohodi.
Il ja pěv'o slabo ili dobro,
Ti si meni dobar svakojako.
Ti ne gledaš, divno li ja poju,
Je li pěsma složna i visoka,
(Tog' bogovi svakomu ne daju):
Nego srdce, kojim ti se klanjam,
I nevolju, koje ne zasližih.
Dobra čeljad starinskoga světa
Darove bi često prinosila
Kamenomu u lugu božastvu,
Il božici kraj studenog' vrela.
Hladovinom svetom prolazeći
O zemlju bi čelom natucali,
I prilike bogov celivali,
Te na srdcu žalno uzdisali.
I čto manje koji sagrěšio:
Dublji uzdah srdcem prodiraše.
Mnogo june i brstivo kozle

Tu zelenu travu okrvavì,
Čim ga ruka bogomila priklà.
I ti nekim za me si božastvom
Kô zastire nevoljicu moju
Kreljutima srdca milostivâ.
Nu ja tužan kakov dar ti nošu?
U mene se junci ne štrkljaju,
Nit mi koza vekeće po toru:
Ja ne mogu neg praznoruk doći.
Starih bogov dobro je sumnjivo:
Kamena se ruka ne odklopì.
Ali dobro, čto mi ga bì tobom,
Dobri Zmajko, to sumnjivo nije:
U srdcu je mojem upisano,
U pamet je moju uklesano.
A kad kosti struhnu i sagnjiju,
Te vrstice, čto ih tebi pišu,
Unučadi našoj oglasite:
Da se rodì u Hrvatskoj strani
A u Bakru, morju na zatoci,
Od plemena starih Dalmatinac
Krasan dětić Zmajiću Bartole;
Pred kim cvilje plačne udovice,
Suze rone puste sirotice,
Te im s Njega plač i suze sišu;
Koji škole dviže i osniva,
Ramenom ih svojim podupire;
A labuda Rěčkog uzdviguje,
Da zatrepti njegovom bělinom
Sinja voda Jadranske pučine,

Da se dive vojske i brodovi
Gledajući novo čudo morsko.
A čim skupac u žutice pilji,
Prikivajuć jednu uza drugu:
Zatim Zmajko okom porazgleda
Ne bi li ga kdĕgod uztrebalo;
Te je bržji čovĕka pomoći
Il obćinu svoju uzvisiti,
Nego munja plamen ukresati
Ili strĕla jelvu raztreskati.
Takov da nam, ako biti može,
U sve vĕke poživio vĕkov.

*

Dj.

ČESTITANJE
KARLOVČANOM
PRILIKOM
nove godine 1860.

(Izgovoreno na glumišću, někom glumicom dobrovoljkom).

Godinice, jednake sestrice,
Začto se vi tako progonite?
Čim vas mladja gospodovat uzme,
Ter je žazlo u ruke prijela:
Odmah zubak na stariju brusi,
Gospodarstvu njezinû se ruga,
Govori joj b a b a i š k r b i c a,
I sramotom počten obraz grdi.
Svoju mladost na diku iznosi,
Sladko sbori, vsega obećava,
Prorokuje čuda nad čudesî,
Rod se ljudski ima preporodit,
Popraviti s t o ž e r i zemaljski,
A na koncu — vsega bude manje.

I mene je gospodja poslala,
Oholica, nova godinica,
Da izručim njezine pozdrave
Vsoj gospodi grada Karlovačkog,
Vsim gospodjam i vsim gospodjicam,
Da čestitam u njezino ime.
Obrekla je i žita i vina,
Kako zemlja još nikad ne dala;
Mladih telac, svilorunih ovac,
Da se njimi glavice zaběle;
Jabuk, krušak, i višanj i trišanj,
Kakvih ne bì ni u rajskom vrtu. —
Siromasi domogu se blaga,
A golići prikriju nagotu;
Čto je gladno, hlěbca se nakrmi,
Čto je žedno, vinca se napoji;
Vsi bolnici na noge poskoče,
Vsi uznici na okno izlete;
Žalostnici veselo s' nasmiju,
A smrti se nitko ne poplaši:
Crnoj gospi vrata su zaprta,
Nje se pohod za lětos ne prima.
Junaci nam vse vojske premogu,
A kaproli doskoče majore.
Učenici bez muke nauče,
Mudrost sama u mozak im prhne.
Udovice steku zaručnika
Komu s' nikad ni nadale nisu.
Děvojke se na prvi mah sviknu
Čim ih mlado oko ugledalo,

Bez obručja i bez ribje kosti
(Kako je to već jedan put bilo);
I taj čas ih k oltaru povedu,
Neka sjutra na gospodstvo sědnu,
Rukom mašu, zapovědi daju.
Te u kratko poruku da svršim:
Vsako srdce sgodno se naměsti,
Vsaki razum istinu progleda,
Vsaki sanak istinom procvati,
I da nikom' ne bude čto krivo:
Pravda pravdu pečatom potvrdi.
To je meni godinica rekla.
Ako slaže, kako je obikla,
Ja ne marim, ne budem ja kriva:
Kako j' rekla, tako ja izrekla. —
Ako misli, čto sam ja glumica,
Da sam zato mozbit i lažica,
I da s njome isti krušac měsim:
To se ona, i te kako, vara,
Er glumanje baš nije laganje.
To vam hoću, gospodo, dokazat.
Po mačtanju starinskoga světa
Po vsoj zemlji vsud je bogov bilo:
Nit biaše jezera ni gaja,
Ni vrelačca niti potočića,
Niti vrha ni kojega grmka,
Kdě se božo koji ne nastanì.
Tuj mu narod podigao hramak,
Kadio ga, dare prinosio,
Zaklao mu škopca ili junca,

Oko njega igrao, pojao,
I kojekta njega oprosio:
„Daj, božice, da ja budem lěpa,
„I da vsako misli, ja sam sveta“
„A ti, bogo, nauči me krasti,
„Da me nikad u tom ne zateku“
I čto više takve molitvice.
Nu kad sunce s temena je sišlo,
A ljudi se najeli, napili,
Strebalo je glumca i šaljivca,
Koji srdce može razveselit,
I komu se grohotom nasmiju. —
Bilo mu je kděčto i na ruku.
Skitali se po hladu i gaju
Neki bozi ponižeg' plemena;
Dangubice, ni za koju korist,
Hvatali bi snahe i děvojke,
Čto na vodu tamo dohodile,
Il po lugu jagodice brale:
I mnoga je dobra děvojčica
K kući pošla s suzicom na oku. —
Nu se kděkad i selo podiglo,
Pograbilo roglje i kolčine,
Pak potěraj te boge kosmaće,
I ljesk po njih i njinû božastvu.
Starešina još bi govorio:
„Bre ovako nečista gadino,
„Ako s' i bog, kad počteno ne znaš.“
To je glumac narodu pokaz'o
A narod je baš sladko gledao

Kdě seljaci lemaju bradaše,
Te mu dadè i poklonì jarca.
I to ga je vsakad dopadalo,
Kad pred hramom glumac zaigrao. —
To mi vidjè duša lakomica,
Vidjè Thespis, naš glumački dědo,
Te pomislì: meni danas jarac,
Sutra jarac, prekosutra jarac . . .
Ako bog da sreće i napredka,
Mogu spravit jareće stadačce.
Kako mislì, tako ga i smislì,
Te upregnù rumca i plavonju,
Vrže daske na velika kola,
Kdě se budu micat i osmicat,
Uzè spravu, čto za igru treba,
Pozvà dobra do dva do tri druga,
Te štis rume do prvoga grada.
A kad u grad: „Deder, striče, dropin,
„Da si malo lica namažemo,
„Pak da vidiš, čega još ne vidjè.“
Gledali su, smijali se jesu
Stari Grci, věštačke glavice,
Te i pamet ljudi pribirali,
Da je bolje i boga oparit,
Neg' u kući da se blud zakoti,
Sram da bude snahe i děvojke. —
Nu je zakon i pravica stara:
Čim si mudar, mudriji se najde.
I Thespisa pretečè Aishylos,
Te popravì podac za glumišće.

Još i glumca i glumaljsku igru.
Piljenicam podmetnù gredice.
I slemenom podupr' igrišće.
Glumcu dadè prikladno odělo,
Da razpoznaš Grka i Misirca,
Kralja, slugu, rob̆a il težaka.
A obraz mu krabuljicom zakrì,
Da s nje mladost razbireš il starost,
Da pokaže, čto s' u srdcu vari.
A podpetak nastavì na petu,
Junačina da visoko hoda.
Još prevržè šalu na mudriju,
Uzè ljude tvorit i slikovat,
Nagadjati, čto im glava misli,
Nazirati, srdce kud zanosi,
Ukazivat ludost i mudrinu,
Čega nam se držat il' ogibat.
Uzè sborit na vrstice tanke,
Čto nam gode i dušicu griju;
Govor ničè visok i bogovit,
Proricalo od stida zamučà!
Valja da je gluma pogadjala,
Čemu s' Pythja domislit ne mogla. —
Cvětala je gluma mudračica
Iza Grkov i Rimljanov starih,
Cvětala je i po drugih stranah,
Mnogo světa ona obhodila,
I vsud lovor njuzi oplitao,
Vsud ju slava jasno obsivala.
Ona s' ozvà i u Dubrovniku,

Kdě s' naučì jeziku Slovinskom',
Kdě je stekla lěpe prijatelje,
Čto su dika domaćoj nam knjizi:
Vetranića, Držića Marojka
Gundulića, Palmotića Gjona,
I ne minut još Nalješkovića.
Ona kuca sad na naših vratih,
Omiljè joj besěda Slovinska,
I veliku slavu joj proriče.
Nje se ruhom rado zaoděva,
I svoj nauk med ljude propušća.
Mila joj je čeljad Karlovačka,
Er je njojzi stanak pripravila.
Primila ju te ju dočekala,
Kako s' ona ni nádat ne mogla,
Te kroza me hvalu vam izruča:
Čto vi od vsih gradova Hrvatskih
Najtoplije ogrlit ju htěste.

E.

I pustinjak s Vučke

na Rěku se spustio

da pozdravi bana.

(Ova se nedočeta pěsan pisala godine 1849. iza dokončanoga rata Magjarskoga, kad naš ban pošao na Rěku, a pukao glas, da nam stigneiz Trsta pak sěmo, nu je on došao preko Karlovca po novoj cesti. Ne treba napominjat, da čim je ostala krhatak, pokojni ban nikada za nju dočuo nije.)

I. Putovanje pustinjakovo.

„Vučka goro, stanovište moje,
„Stanovište, druga domovino,
„Slušaj danas pustinjaka svoga,
„Hoću novog' da ti nečto rečem.
„Evo ti se vidiš na put spravljam.
„Proživismo mnoge godinice,
„Niti se mi kada razstajasmo:
„Danas, goro, ostavit te hoću.

„Ne pitaj me, kamo ću ni čto ću?
„Koji korak do Rěčkoga grada,
„Čto ga moja mladost zapoznala,
„Kad je tamo knjigu razbirala.
„Sokol ptica ovudaj prolěta,
„Sivi sokol Jelačiću bane;
„Sutra sokol na Rěku će sěsti:
„Idem gledat čudnoga sědanja.
„Ne hajem ti ni care ni kralje
„Ali hajem Jelačića bana.
„Duša mi se njime ugrijala,
„Srdce mi se njime razigralo,
„Noge mi se ustavit ne dadu,
„Nehotice do njega me nose,
„Tamo idem, bilo čto mu drago,
„Da ga gledam, da se ga nagledam.
„Ne bojim se ni grěha ni světa.
„Nečto sam ih borbom premogao,
„A nečto mi i starost pomogla:
„Podoban sam napasti odolět.
„Nit sam željan děvojačkog lica,
„Nit sam lakom na dobru pečenku,
„Nit zagledam svile ni kadife,
„Nit izpijam plemenitâ vinca,
„Nit mi srdce o žuticah sniva,
„Neg' se živim bogom razažgalo.
„Zato idem, ničta me ne sdržà..
„S bogom liste, nikad ne uveni;
„S bogom vrělo, nikad ne usahni:
„S bogom ptice, mile pěvačice,

„I meni je danas do pěvanja;
„S bogom stane moje molitvice,
„Moga posta i moje suzice;
„Do skorâ se pustinjaku nadaj,
„U svět idem, ogrěšit se ne ću;
„Težko bi mi umiranje bilo,
„Da ne vidim ptića sokolića,
„Sokol-pticu Jelačića bana.“
Dok je svetac tako govorio,
Uzè torbu, uzè štap i knjigu,
Uzè čislo da se bogu moli,
Te se spustì niz Vučku planinu.
Putujući čudo zagledao,
Velo čudo prolětnog života:
Sve drvetje cvětom se prosulo,
Cvětje duhom sve je zakadilo,
Ptice pojuć po kitah se nišu,
A potoci svi se k morju strme;
Zora pukla, sunce da ograne:
Sve krajine zlate i rumene;
Kamenu se travica nameće:
Sve krajine běle i zelene.
Gleda čudo, premaže ga čudo,
Ne odoljè tolikoj krasoti,
Ovoj zemlji, božjoj stvorenici.
Čislo mu se iz rukû izmaklo,
S neba rosa na srdce mu padè,
Molitvu sad moli nemoljenu,
Boga sada misli ne mišljenâ,
Nov se rodì, nov se i pokrstì.

Okom trenù božji pustinjače,
Okom trenù, na srdcu se prenù:
Vidjè morje svudaj razliveno
Sinje morje dubokoga srdca:
Kad uzdahne, bregovi se rone.
Dobro ga je svetac poznavao!
Spominje se sad mladosti svoje,
Zagleda se u valove morske,
Zagleda se u ponore tajne.
Vidjao ga ljuto i biesno,
Vidjao ga ljubko umiljato,
I svoje mu jade kazivao.
Danas mu je tiho i premudro,
Nečto šapće nečto progovara,
Tihu tugu nekomu odkriva,
Tihu tugu uz velebnu radost.
Uho nagnù sveti kalugjere,
On ga nagnù i k zemlji i k morju:
Čudo začù, kakvo se ne čulo.
Prvo čudo: sunčano i bistro,
Planù srdce radostnomu svetcu.
Drugo čudo: jadom napojeno,
Duša mu se čemerom provržè.
Treće čudo: suzom zaliveno,
S očiu mu dva kladenca provru.
Ustavì se korak, ne koraca,
Ustavì se jezik, ne govori,
Ustavì se krvca, ne protiče,
Ustavì se žila, ne odbija:
Hotiaše svetac preminuti.

Ali dani još mu nedotekli.
Božja ruka još ga zadržala,
I na put mu pratioca dala.
Podižè ga božji pratioče,
Te ga lěpo sve za ruku vodi,
Al na jednom strah ga obuzeo:
Pomislio na Medjaški Stolac,
Čtono brata od brata razstavlja:
Istriansku zemlju od Hrvatske,
(Dva imena a sve jedni ljudi).
Ide priča o strašilu groznom,
Koje za strah tuj se naměstilo;
Pak kad koja misao prelita
S ove strane tamo na onudnu:
Tankouha mrcina zamumla;
A kad koje srdačce zatrepti
Za rodjaka, čto je s one strane:
Stane rika strahovitu neman,
Premeće se i pomamljuje se,
Gubac odpre zubinami reži.
Zabrinù se vodja od nemani,
Samû sebi 'vako govoraše:
Kako jadnog tamo da prevedem!
Ugledat će Velebita goru,
A odanle kažu da je rodom,
Mehkâ j' srdca, svačega se bojim.
Ugledat će medje razstavnice,
A glas ide i govore ljudi,
Da je s toga ljude ostavio
I na srdcu mlad se razbolio,

Čto mu duša gledat ne mogaše
Roda sužnja, roda samrvljenâ,
Te poběžè u jaruge Vučke.
Ako vidi, da pregrade stoje:
Mogu mu se rane povrěděti.
Čto da mnijem za današnji prisluh?
Tolika je lěta samovao,
Da zagasi iskru domoljubnu,
Da utrne iskru narodnicu,
Da omudri, kako vrazi želje,
Da ne haje i za ničta ne zna;
Pak gle čuda: danas uho nagnù,
Dočù govor morja Slovinskoga,
Govor morja sa krajem Slovinskim,
Te mu iskra, koja još tinjaše,
Na jedan put plamenom uzplanù;
Oblizà ga, sva mu rebra prožgà.
Od trideset godin mirovanja,
Suhâ posta i svete pustinje:
Ne oprostì dana ni jednoga.
Sveta vatra gasiti se ne smě,
Sveta iskra nikad ne utrni.
Božja mi ga desnica izručì
(Ko zna, za čto ga je odabrala?)
Da ga pratim i da uzanj budem;
Ali mi je straha od nakaze,
Te sam sada u velikoj brizi,
Kojim klancem da ga ja provedem,
Kako li ga nemani da otmem.
Tada s neba ovakva rěč padè:

„Ti ga vodi, ja ću ga provesti.“
Uzè korak vodja pustinjački,
Povratì se duša pustinjaku,
Minù čemer i žestoki plamen,
Minù nesvěst i svaka bolězan,
Veselo im srdce obojici.
Promakoše i Stolac medjaški,
Izmakoše i Crvenu Kuću,
Za vida još i na Rěku stignu.

2. Pustinjak pred banom.

Ja sam bane siromah pustinjak
Rodio se izpod Velebita
Utekao stadu i oružju
Te na knjigu Slovinsku se dao.
Sladka mi je Slovinkinja bila
Srdce mi je daleko zanesla
Te o rodu proricah Slovinskom.
I tvoju sam zvězdu nagadjao.
Ljudi jesu stari kudioci
Te pronesu da sam poludio
I da mi je mozak izgorio.
Gradjani mi na sva usta rekli:
„Kakva ti je knjiga i učenost?
„Ta ti sinko ni Němački ne znaš."
A gospodje složno na me grakle:
„Nejma soli, kad Slovinski sbori."
A staračka usta proustila:
„Kakve su te nove knjige snašlę?
Mahni vraga i ne muti světa."
I te bi ti jade pregorio
Da me nisu gospoda ujela

Ta gospoda tudja i domaća.
Tudja rekla: „da na cara mrzim“
A domaća: „Idi brate od nas!
„Da ne bude s tebe neprilike.
„Ko nas plaća, toga i služimo.“
A zlikovci još bi pridodali:
„Ovaj kuje, ovaj nečto snuje.“
Kad ja viděh da me ljudi gone
Da ne haju za knjigu Slovinsku
Za slobodu ni za domovinu
Ni za tvoju zvězdu prihodnicu
Nit za iku slavu domaćicu:
Tada sam ja srdce izgubio
Tada se ja světu uklonio
Te poběgoh u jaruge Vučke;
Da omudrim kako vrazi želje
Da ne hajem i za ničta ne znam
Da zagasim vatru domorodnu
Da utrnem iskru narodnicu
Da mi srdce ostane na miru
Ni ja više komu dodijavam.
Tridest godin tako preboravih
Zaboravih na svět i na ljude
Nitko mi se srdca ne hvataše.
Kad al' eto ti prolitat stadè
Oko Vučke i oko primorja:
Uho mi je perut razpoznalo
Iztěrà me srdce iz pustinje.
Nagoh doli niz Vučkine strani
Upisane prolětnom divotom

*

U prolitju duša mi s' okupà
Nov se rodih, nov se i pokrstih.
Kad se spustih do sinjega morja
Ali morje tiho i premudro
Nečto šapće nečto progovara
Tihu tugu zemlji razoděva
Tihu tugu uz velebnu radost.
Ja prilěgoh, da to čudo slušam
Uprem oko, da to čudo gledam
Al' gle! trgnem i duh mi s' zatajì.
Doplivaše tri morske děvojke
(Bog da prosti njihovoj lěpoti)
Jedna onle, kdě je Draga Senjska
Veselâ bì oka i pogleda;
Druga onle, kdě su Vrata Vela
Ljuta běše, srdca razjarenâ;
Treća ne znam odakle je bila
Na govor je stari zanosila
Žalostiva, na plač se napregla.
Uzè klicat děva plivačica
Hrvatica oda Drage Senjske
Kopnoj sestri 'vako progovarà:
„Blago si ga tebi sejo moja!
„Sjutra će ti tvoja dika doći
„Tvoja dika dugo nevidjena,
„Na tvoje će čisto krilo sěsti
„Na tvoja se nědra nasloniti.
„Divnâ l', seko, ti junaka stečè!
„Kad se rodì, mi mu zapojasmo
„U dumbini zelenieh virov

„Nit zanunà zibarica pěsme
„Da se naše grlo ne odazvà.
„Minula su lěta i godine
„Ti se zatim težko razbolěla
„Od napasti tvoje drugarice
„I od zuba kobne ti susěde
„Magjarice tvoje zavistnice.
„Tvoje srdce Ugri zajidaše
„Tvoje zemlje sebi prisvajaše
„Tvoje morje sebi zamamiše
„Tvoje pravo tebi uzkratiše
„Tvomu rodu korěn podsicaše
„Tvoje ime kalom okaljaše
„Tvoje prosbe ljuti odbijaše-
„Tvoju dušu na muke metaše.
„Dok si tako jadna tugovala
„Pelen grizla, čemernicu pila
„Tvoj je hrábro svoje dobe doš'o
„I o bedru sablju pripasao
„Dobru sablju, roda čuvaricu;
„A još boljeg' konjica posio
„Te kad zrnje prolitati stane
„Top zagrmi, crna s' magla hvata
„Crna magla puščanoga praha
„I od krvi magla crvenika:
„Čudne igre čto je tad zametne
„Ljuti vojno i ljuti trkajlo.
„Ali sele još tuj čuda nejma:
„Dimiskinja i Arapski konjic
„Uza mito svakamo će pristat

„Dimiskinja za běle talire
„Arap-pastuh za žute cekine.
„Ali jeste čudo u junaka
„Komu nejma kupca ni prodavca
„Velo čudo: sokolovo krilo.
„Dok je krilo tvom' oženji raslo
„Mi ti s njega oka ne svraćasmo
„U srdcu ga našem nosiasmo
„Izgledasmo dok mu dan osvane
„Dan osvane, běla zora pukne.
„Jer i mi smo, sestro, Hrvatice
„Od načetka ovudaj plivamo
„S tvojim rodom dogovor imamo
„Naše vode tvoje noge miju
„Vaša čeljad med nami brodari
„Vaša pěsma pučinom se ori
„A mi krijuć glave pomaljamo
„Te slušamo kako ljudi poju:
„Te za kopnom srećom il nesrećom
„I naše ti, sestro, misli hode.
„Dok mi tako njega izgledamo
„Planù vatra u Franačkom gradu
„Kdě je zapret ognja pohranjenâ
„Pak kad duhneš u crven žeratak
„Tada oganj silovit zapraska
„Iskre lete svom širinom světa
„Ne hvataju ni slame ni šušnja
„Nu hvataju sve kraljevske dvore.
„Pod zapretom Franačkog' ognjišta
„Ima dušak větra razornika

„Kada ovaj trgne i zasviri
„Temelji se tresu i odskaču
„Stupovi se na tla provaljuju
„Izmiču se prazi i podboji
„Obaraju s' i kraljevski stolci;
„Zanišu se zakon i pravica
„Narodi se mute i uzvrše
„Odmeću se od cara i vlasti
„Odmeću se narod od naroda
„Pokolju se i u bezdan lete.
„Taj sad vĕtar duhnù i zapirì.
„Dok on prodjè svu Franačku zemlju
„Svu Nĕmačku i zemlju Latinsku
„Ti si zatim Hrvatico zemljo
„Samotnica vojna izgledala:
„Doznala si koji su to jadi
„Kad je svomu bez svojega biti.
„Banov stolac, sĕdalo sokolje,
„Ostalo ti pusto i krvavo
„Po krvniku baš Erdeljcu banu
„Čto ga napast tebi ah zaručì.
„Ti ga odbì, ti krvnika ne stì.
„Čekala si bolju sreću svoju
„I sretno ju seko dočekala:
„Jer kad vihor niz Dunaj zavrtjè
„Beč uzplanù, oganj se razgorjè
„Lacman ustà, Magjar uzanj pristà —
„Kad nevĕra nevĕri te predà
„Te kad ruka, izdajica ruka
„Magjarske ti veruge prikovà:

„Tada sestro gledaj toga čuda!
„Usred mraka tebi zora prasnù
„Udovica stečè zaručnika
„Okovana ugledà svobodu
„Zamišljena glavom si trgnula
„Zaplakana oko ti s' nasmijà.
„Tvoja sreća, čto si ju čekala
„Na jedan put evo ti sad svanù
„Tvoj ti Joso u nevolju bio
„Za njega se sretna ti zaručì
„Za njega se brže i ověnčà. —
„Netom Joso na stolac ti sědè
„Stari stolac Hrvatskich banov
„Čudnâ čuda čto po zemlji nastà:
„Glasovi se tisnu i promaknu
„Pretiču se sve ravni preliću
„Ne držà ih ni voda ni gora
„Nu probiju sve Hrvatske strane
„Sve Hrvatske sve strane Slovinske.
„Tu je bilo sbora i žamora
„Dogovora, veselâ sastanka
„Med mladinom igre i pěvanja
„Medju starcî slutnje i čekanja
„Med junakî sokoljeg' kliktanja:
„Radost plače a žalost se smije.
„Grnù zemlja da junaka gleda
„Svaka noga k njemu pristupuje
„Svako oko u lice mu gviri
„Svako uho njemu prisluškuje:
„Sve se misli tad u jednu sbiju

„Sva se srdca u Josipu sgriju. —
„Kako ti je sestro oko srdca?
„Ti se sěćaš věnčanoga dana
„Kad uz oko sunčanog' svědoka
„A nuz čeljad Slovinskoga roda
„Tik pred vratî svećenoga hrama
„Tvoj se vojno tebi věrom zaklè
„Tvrdom věrom jedinoga boga:
„Da će branit svetu domovinu
„I jedinstvo trojne kraljevine
„Dalmatinske, Hrvatske, Slavonske;
„Da će čuvat starinsku pravicu
„I narodnost stare banovine
„Banovine ta zemlje Slovinske. —
„Sveta li je ta prisega bila!
„Jer kad božje propelo iznesli
„Kad donesli knjigu blagověsti
„I slova se sveta odzivala:
„Mi se morske skupismo děvojke
„Popesmo se na hridinu morsku
„Posědosmo mehku mahovinu
„Te nagnusmo sveto da slušamo.
„Nu kad čusmo tvoga vojna glase
„Kdě mu grlo čistim zvukom zvoni
„Uza slovo duša mu probija:
„Tad nam srdce od straha se prenù
„Uronismo u valove naše
„Zatonusmo u najdublji ponor
„Trepavice stidne mi spustismo
„Molitva nam vedrinami probì

„Svetim mukom svaka nas zamukla:
„Svetog' mira tada mirovasmo
„Mislî božjom srdce očistismo.“ —
Kada vidjè zemlja Hrvatica
Da su cure srdca milostivâ
Lěpe cure morske plivačice
I da haju za kopnu im sestru
I za sreću njojzi il nesreću:
Tada srdcu ne odoljè svomu
Provržè se u podobu mladu
U pùt u krv i odělo ljudsko
Te s' pokazà kraj morskoga brěga
Sva u bělo ruho oděvena
Opasana crveniem pasom
Iza pasa zlatan srp zatakla
A kosu je crnu razpustila
Oko glave věnac je oplela
Od samoga pšeničnoga vlata
Na nogam' joj Hrvatski opanci
A o ruci věrenički prsten
Sědè na tla u zelenu travu.
O kolěno lakat poduprla
A o ruku čelo naslonila
Pa mi dozvà iz gorice vile
Da joj čuju sbora i govora.
Rečè gospa mladičicam sinjim:
„Drage sestre, mudrice děvojke!
„Istina je, mi se davno znamo
„I od věka dogovor imamo
„Ali sladje nikad ne sboriste

„Niti bližje srdca mi s' kosnuste
„Nego danas u današnji danak
„Kad mi vojna moga spominjaste.
„Da je vojno u sred raja nik'o
„Duše mi se većma ne zadědè
„Nego bane moj Hrvatski druže
„Zaručniče bogom sudjeniče.
„U njega je srdce milostivo
„Kako kvočka pipliće zastilje
„Tako Joso to Hrvatsko pleme;
„Nit ikojom on dobrotom svojom
„Tako mi je srdca predobio
„Koliko je nĕgom materinskom
„Roda svoga žarkiem prigledom.
„Er kad vidjè njegovo sužanjstvo
„One spone kojim' da ga sapnu
„Onaj jaram pod koji da lěze
„Onaj napor kako da ga zatru
„Da mu uzmu govor i običaj
„I svakoju diku narodnicu:
„Tada Bane svoju dětcu pozvà
„On ju sazvà u banovski Zagreb
„Da se věća, složno dogovara
„Kako vihor krova da ne sname
„Kako iskra da ga ne zapali
„Kako breme pravo da s' razdeli
„Kako porez pravo da s' poreže:
„A Krajina, ta junačko krilo,
„Dalmacija, morska brodarica.
„Vragolijom tudjom razdružene

„S Hrvaticom na novo se sdruže;
„Kako dušman s vrata da se skine
„I slobode sunce svih ogrije. —
„Kad ja viděh mile sinke svoje
„S tihe Save i derave Drave
„S vode Kupe, Kranjske medjašice
„S vode Sutle, Slovenske sušede
„I još Une krvavieh valov
„(Sve tri rěke koliko su male
„Ali braću razstaviti znadu)
„Sa Krapine i močvarske Lonje
„S vode Dobre, tihe ponorkinje
„Uz ku rakom glasno zviždukaju
„S Tovunjčice mostom glasovite
„Sa Slunjčice, kdě su pastrvice
„Sa Korane divne jezernice
„Vijugave, hladom obilate
„Sa Mrěžnice vode podmuklice
„Sa Gašćice s polja Gatačkoga
„Sa Zrmanje hridne pomamnice
„Kada skoči pěna ju obuzme
„S dviu vodic Like i Krbave
„Čto se jedna drugoj odazivlju
„Nit se Lika bez Krbave reče
„Još Rečine žurne mlinarice
„I sa druge još vodice svake
„Čtono moje bělo lice miju
„S mog' ramena medju vas dotiču:
„Kad ugledah milu dětcu svoju
„S Ivanjšćice visoke planine

„S Bělasice nebu pod oblake
„Sa Kalnika starinske gradine
„S Velebita sokolovâ gnjezda
„I sa divne gore Pliševice
„Koja gleda u tiha jezerca
„Sa Okičke i sa Gore Fruške
„Čtono jesu vinice na glasu
„Sa Kapele, guste drvarice
„Još sa Kleka, hridovitâ štrljka
„Kdě je gumno za věštičko kolo
„I sa druge još gorice svake
„Čto s' po mojem nanizale vratu;
„Kad sagledah svu Hrvatsku čeljad
„Prikupljenu pod banovim krilom:
„Tada sestre, děvojčice morske,
„Od milosti suzu sam pustila
„Na srdačcu milo uzdahnula
„Oživěla, nova uzkrsnula.
„Da vam bilo, drage, poslušati
„Sborne rěči porukov Hrvatskih
„Kako sbore, dušu nagovore;
„Da vam bilo čuda s' naslušati
„Šerežanov, crvenih kabanic
„Kako rate snuju i namiču
„Gledati je ljute neratniku
„Kad o miru puno zanověta;
„Okom duše dobro ga izměre
„Te uz govor jedar, pun i ohol
„Zrnom uma baš u crno tresnu
„Plašivicu s bojišta odtisnu;

„Još mu reku: Kdě ti ostà srdce?
„Ko mi drhće, taj ga ne pogadja.
„Da vam bilo moga vojna gledat
„Na visokû, nad Hrvatskim sborom:
„Kako sluša, čija li će kuda
„Hoće l' simo više njih da nagnu
„Ili opet da preklone tamo;
„Kako oganj, kad zatrne, něti
„Kako plamen, kad presukne, gasi:
„A lice mu mirno i ugodno,
„Oko mu se bistro ne zakali
„Čelo mu se vedro ne nabrazkà.
„Da vam bilo govora mu čuti
„Kad na koncu iza borbe ljute
„Joso poslě sve u jedno skuplja
„Iz mohunje zrno da izmulji
„Iz prepora zakon da izvadi.
„Da je toga vam gledanja bilo
„Moje dětce s gore i sa vode;
„Da je toga vam slušanja bilo
„Moga vojna s braćom dogovornâ:
„Vi bi bile k meni doplovile
„Vaše bi me ruke oplitale
„Vaše oči čudom pozirale
„Vaša grla zapěvala bila:
„Ao sele, tebe sreća nosi
„Ao sele, tebe bog pomaže
„Mnoga lěta i tebi i vojnu!
„Vi ste oba bogu ugodila."

PROGLASI

PISANI GODINE

1848.

a.

Proglas na Krajičnike

(kad je bio pukao glas da bana Jelačića ne bude nazad iz Insbrucka).

Pozdrav i počtenje

od naroda Hrvatskoga i Slavonskoga

iz provinciala i Krajine militarske

sakupljenog na velikom saboru u Zagrebu.

Na pozov i na milu rěč našega preuzvišenoga gospodina bana sastadosmo se mi poslanici kraljevine Hrvatske i Slavonske i sve Krajine careve, da se dogovaramo i věćamo: kako ćemo sada, kad sunce slobode svuda probija, nevolji se našoj oteti, slobodu našu utvrditi, te sreću dětce naše i unučadi naše ograditi.

Ele braćo da čujete žalostnâ glasa!

Počto mi našega sladkoga bana radostno u ovaj grad Zagreb dočekamo, i na banovski stolac njega lěpo

posadimo, i već dogovarati se stanemo kako da budemo svoji te sretni: odmame nam jedino dobro naše, bana našega, u koga se svi pouzdasmo i komu se svi tvrdo zavěrismo, tamo nekud u zemlju Tirolsku, da ide caru na sud. Mi znajući da car u ovo nemirno vrěme, sav smeten od tolikâ mu dodijavanja i primoravanja te još i nevěre Bečke, danas ima ove ljude oko sebe a sutra dan one, sve same pizmene Švabende i ljutu Magjariju, zaklete neprijatelje krvi naše te imena našega — nipočto ne davasmo da nam ban podje, jer nam se biaše plašiti da nam već i ne dodje: kako su cara stegli Němci i Magjari, koji na to idu, da mi Magjaru robujemo; a uzvišeni ban na to je išao i o tome radio da ne budemo ničiji, ni Němački ni Magjarski, nego carevi te svoji. Ali ban naš, pravednik i pred bogom i pred carem, ne dadè se zadržati, no odè da se očisti i opravda od onoga, čim ga dušmanska zavisť potvorila. S banom podju ponajbolji od gospode Hrvatske i Srbske, da mu budu pratioci; a koji dan ranije běše pošao i sveti patriarh Karlovački, da izprosi carevu milost za vojvodovinu Srbsku.

Dan na dan izčekivasmo bana, izčekivasmo svetoga patriarha, da nam se vrnu: ele se bana ne dočekasmo. Skupimo se dakle u srědu popodne 21. o. m. u naše sědište: počto se glas raznio i novine glasile, da je car našega bana nevěrom potvorio, baniju mu oteo i zapověst napisao, da nitko bana ne sluša. Ta zapověst ne stigne na poglavarstva carem potvrdjena, nu ju dokopamo kad je bila na putu, da stigne nekomu Poglediću, koji s Magjarî drži.

Počto nam se ote tobože carske zapověsti pročtiju (a ne mogosmo ih od ruga ni da slušamo), — vrisnemo svi iz jedne duše, iz jednoga grla: braćo pod oružje! — prodaše nas Němci pod Magjara, za koga ne hćemo nipočto da znamo; još ga dvě posestrime kraljevine ne otresle (a dodijao im je do živâ boga) pak bi sada radi još i Krajinu pod magjarski jaram da upregnu; takovoj zapověsti nije kriv car, koji za to i ne zna (a ako zna, tim gorje po njega) nego je to sve maslo carevâ stričevića, Ugrinskoga palatina, i grofa Batthyanyia: oni podpaljuju u cara pizmu na nas, oni se nestidno u careva pisma uvlače te nas nevěrom ukoravaju, oni carevû peru svačta na nas podmeću te nas plaše, oni na takovu sramotu i gnjusan podpis carevu ruku vode. Tko nas, braćo, nevěrom ukorava, nevěru našao!

Počto se mi jedan iza drugoga dignemo i zacviljimo, kanda nas je guja u srdce ujela; počto svi upitamo: tko je věra tko li nevěra? počto se svi začudimo da baš sada, kad je sad ovaj sad onaj narod slobode se svoje domogao i narodnâ života, čto baš nas Magjarom u ždrělo turaju, te čistu našu krv njihovoj šarenoj kopiladi pod noge meću; počto nas ovo sve razžalosti i zapeče: ne mogosmo drugo nego zazivljuć živoga boga, a ruku na dušu, kad već nije ni kud ni kamo, pristanemo svi opet na oružje. Jer kako da pregorimo, da se naš narod nevěrom ukorava; naš narod, koji je sva ravna polja careve Italije svojom krvlju natopio? I kanda vrazim našiem nije dosta, čto smo toliku braću oplakali. oglasiše još i prěke sudove po zemlji Ugrinskoj, kděgod našega naroda ima: neka nas nije, neka svi izgi-

nemo. A čto prěki sud ne bi zahvatio, to će doći gospoda, čto su ju vrazi naši naměstili: doći Hrabovski, doći Josipović, da nam sude i gospoduju (a njihovo ime i u paklu smrdi) te da još i zadnje srdce, koje mari za narod Hrvatski i Srbski i njegovu slobodu, ugnječe i krv mu izpiju.

Taj isti dan 21 stigoše nam takodjer glasovi iz Srěmskih Karlovac. Ako je svačije srdce osvetom planulo, kad biasmo čuli, čto se dogodì u Kikindi i u Bečeju — kdě su braću Srbsku, a našu krv, za to věšali: čto su rod svoj ljubili — to je vatra počtenâ srdca još većma buknula, kad nam danas stižè pismo iz Karlovac, kdě nam pišu, kako su Magjari zato na Karlovce sa topovî udarili, čto nisu radi: da braća o svom dobru i o svom rodu rade, te vojvodu izberu, kako im je carska rěč obrekla bila, i da nisu samo udarili iz nenada te na blagdan, nego još i čeljad mučili i mrcvarili, i kuće palili i sažigali.

To se ne može pregorěti. Naša osveta mora da plane kako živi oganj, iz svačijega srdca, koje grěhom i nevěrom pokvareno nije.

Ali braćo krajičnici, dični sokolovi Like i Krbave; Ogulinci i Slunjani, od najboljieh svakda, a sada i do věka; Banovci junaci, Jelačića bana kao rodjeni sinovi; i vì Križevčani i Gjurgjevčani, slavnoga imena věrni čuvari, a dušmanu Magjarskomu najbližji susědi; još i vi Slavonci, naši pobratimi; pak Banaćani, kojì več u oganj skočiste i vragove odbijate — čto hćete reći kad vam rečemo, da je nakanio Švaba i Magjar našoj krvi a diki našoj, Jelačić-banu, slavnomu banu, ta naše gore listu,

da sudi, i njega da odsudi? A· to zato čto nije htio, da bude izdajica naroda svoga, te da nas nevěri Magjarskoj preda, nego nas čuva kao dobra majka; i krv bi za nas bio prolio na krvavom polju, na polju bojničkom: samo da nas kako oslobodi, i one verige da razkuje i razbije, u koje nas vrazi naši sklenuše.

Kad smo viděli, da je do toga došlo, te da pomoći nije nego u oružju (koje bog dadè, da se zlo odbrani, a dobro pribavi): onda skočismo svi jedniem skokom, i gospoda gradjanska i vojnička, duhovnici i šerežani, i jedna věra i druga, i staro i mlado, ta svi, koje vi izabraste, da se staramo o vas i o diku vašu; onda svi kliknusmo na oružje, čtogod oružje ponesti može; svako živo da doleti i pušku donese: pak da udaramo i da se branimo, dok je krvce i dok je srdačca; te u slavu boga velikoga, pomoćnika našega, i u slobodu Jelačića bana, bez koga nam sreće nejma; a oružja da ne položimo, dok mi njega ne dovedemo, i na banovinu ne povratimo. To isto nam obrekoše braća Srěmska, Banatska i Bačvanska, koji k nam pristadoše: jer je i njim dodijala oholija i nemilost Magjarska. Oni su boj slavno započeli, mi da im budemo věrni drugovi: da brat brata ukoriti ne smědne. Naša je sramota veća nego njihova, a grdne su obadvě. Mi bi bili rdje i kukavice, da sada odmah na noge junačke ne skočimo i svakoga ne smaknemo, koji s nami držati ne hće. Komu nije do narodnoga i svoga počtenja; komu nije do domovine i dike njezine, Jelačića bana: bolje da ga nije, te da ostane čisto zrno Hrvatsko i Srbsko; a vrag naš petom da krene odkuda je došao, nu dobro naše da nam vrati.

Krajičnički sine, junače od věka! sve spremi i pripravi: da napojiš sabljicu Magjarske krvi, koje ti još okusila nije; i da gadjaš u ona prsa, koja ti o propasti rade, a na počtenje i pravicu privesti se ne dadu.

Kako stigne prva zapověst da si gotov.

Bog te pomogao i sreća junačka!

b.

Proglas na Nèmce

(kad je htio buknuti rat med Hrvatî i Magjarî).

An die Deutschen

der westlichen Comitate Ungarns.

Liebe Nachbaren!

Wir Kroaten und Slavonier sind daran die blutigen Würfel zu werfen und sollen bald euer Gebiet betreten. Wir beginnen den Krieg gewiss nicht aus Uebermuth. Ihr wisst es recht gut: unsere kroatischen und slavonischen Regimenter vergiessen ihr Blut für Kaiser und Reich in Italien, und wir sind in der traurigen Nothwendigkeit alles aufraffen zu müssen was nur immer die Waffen tragen kann. Auch haben wir keinen Reichthum, denn unser Land ist arm; aber der magyarische Hochmuth und die magyarische Sprachtyrannei war nicht mehr auszustehen. Während überall die Freiheit anbrach, beschäftigten sich die Herzen unserer Gegner mit un-

serer Knechtung; während in useren Landen nicht ein magyarisches Dorf sich findet, sollten wir zum Magyarenthum schwören; während die Landtage anderer Länder den Bewohnern eine freudige Zukunft eröffnen, waren für uns die Pressburger Landtage die entsetzlichste Folter, die unsern Herzen Glück und Frieden raubten; anstatt unser Volksthum täglich fester begründet zu sehen, wurden wir und unsere Rechte in immer schmälere Gränzen zurückgeworfen und unser ganze nazionale Bestand mit Vernichtung und Ausrottung bedroht. Wir hatten einen schwierigen Stand unter einam deuschen Ministerium, welches doch zwischen Kroaten und Ungarn unpartheiisch sein konnte, obschon es mit allen den finstern Gewalten des von den ungarischen Landtagen ausströmenden Sprachfanatismus und nazionaler Unumschränkheit zu kämpfen hatte; um wie viel schwieriger wäre unser Stand jezt unter einem magyarischen, das, und wäre es aus lauter Engelsnaturen zusamgesezt, im Angesichte eines bis zum Wahnsinn jedwedem Slawenthum widerstrebenden Landtages gar nicht unpartheisch sein könnte. Die Verantwortlichkeit dieses Ministeriums in Bezug auf unsere nazionalen Anliegen wäre nur die traurigste Täuschung von der Welt; denn je ungerechter und unverantwortlicher seine Handlungen uns gegenüber wären, um so gerechter und um sol eichter zu verantworten däuchten sie dem Magyaren; denn dieser ist, täuscht euch nicht, ein geborner Tyrann; und niemand trägt mit so viel Erfolg die Larve der Freiheitsliebe als er. Wohl liebt er die Freiheit, aber so wie etwa Kaiser Nikolaus

und die türkischen Aga's, Bascha's u. Spahi's, d. h. er liebt sie für seine eigene Person, höchstens für seine eigene Nazion, aber die andern sollen gehorchen und schweigen. Nun aber sitzen im ungarischen Ministerium keineswegs die oben gedachten Engelsnaturen, sondern die gründlichsten Hasser und eifrigsten Vertilger unseres Blutes und unseres Stammes. Ziehet nun selber den Schluss.

Liebe Nachbarn! Es widerstrebt uns euch zu bekämpfen, denn ihr habt diesen Kampf nicht hervorgerufen. Darum wünschten wir euch vielmehr auf unserer Seite zu sehen; denn wer mit uns kämpft, kämpft auch für seine eigene Sache, kämpft für die Gleichberechtigung aller Nazionen Ungarns, kämpft für die wahre Freiheit, welche ohne dieser Gleichstellung überall nur Lüge, in Ungarn aber zehnmal Lüge ist für jeden, der da weiss, mit welcher Unduldsamkeit da einer jeden nichtmagyarischen Sprache im öffentlichen wie im Privatleben begegnet wird. Zwar hält es schwer euch ganz auf unserer Seite zu haben: nicht alle unter euch kennen die volle Gerechtigkeit unserer Sache; mancher lässt sich durch die Beredsamkeit unserer Gegner blenden; die Zeitungen Ungarns und leider auch anderer Länder sind mit dem rohesten Unsinn und mit den lügenhaftesten Anklagen und Verdächtigungen gegen uns aufgetreten, und wir haben darauf fast gar nicht geantwortet, da eine gerechte Sache nicht der vielen Worte bedarf; auch hat euch der falsche Freund viel früher mit erheuchelter Freundschaft berückt als wir ein gutes Nachbarwort zu euch gesprochen. Aber vielleicht kommen wir doch nicht zu spät; wir vertrauten euerem gesunden Sinne und

waren darum nicht so eilig. Warum soll der deutsche Ungar gegen uns kämpfen, die wir nie seine Gegner gewesen? und der von der magyarischen Sprachwuth nicht minder bedroht ist als wir Kroaten! Zudem ist ein guter Theil von euch, liebe Nachbarn, kroatisches Blut; von den meisten euerer Dörfer weiss man noch die Zeit wann sie deutsch geworden; ja es gibt manche unter euch, deren Väter noch kroatisch gesprochen, während ihr, die Söhne, dieser Sprache eueres Blutes und euerer Ahnen schon entfremdet seid. Was sollte euch also treiben das Schwert gegen gute Nachbarn, gegen Leidensgenossen, gegen euere theilweisen Blutsverwandten und endlich gegen diejenigen zu kehren, welche um dieselbe Freiheit ringen deren ihr auch bedürfet, wir meinen die Freiheit und gleiche Berechtigung der Sprachen und Nazionalitäten, ohne deren Gewährung man in Ungarn mehr Sklave ist als irgendwo unter der Sonne, allwo es Menschen ruhigeren Gemüthes und verträglicheren Sinnes gibt als es die herrschsüchtigen und unduldsamen Magyaren sind.

Glaubet nicht, der jetzt überall wehende Geist der Freiheit werde auch ihre Herzen umstimmen und sie den nichtmagyarischen Völkern geneigter machen; sie sind in dieser Beziehung unverbesserlich und können durchaus des Wahnes sich nicht entschlagen, als müssten nicht alle Völker Ungarns sich der absoluten und alleinigen Herrschaft ihrer Sprache vollends unterwerfen. Nun fürchten sie aber die Jugendlichkeit slawischer Bestrebungen und möchten solche gerne im Keime ersticken. Sie sehen wohl, dass der Slawen eben nicht

wenige im Lande sind, muthen uns aber Sklawensinn genug zu um frohen Herzens in die Schlinge der Magyarisazion zu springen; fürchten aber troz dieser Zuversicht das Erwachen des Gedankens auch von unserer Seite, und möchten es darum mit uns als dem Haupthinderniss absolut-magyarischer Grösse bald abgethan wissen. Darum sind sie so ungeduldig und jubelten vor vier Monaten, als sie jene Männer an das Ruder des ungarischen Staatsschiffes gestellt sahen, welche für die baldige Verwirklichung ihnen so zusagender Träumereien die beste Bürgschaft zu bieten schienen. Sie rechneten auf die vermeinte Schläfrigkeit der slawischen Nazion und auf den Zwist und Hader den sie in unserem Lande gestiftet. Sie haben zu ihren Gunsten gerechnet, sich aber hiebei verrechnet. Zwar sind wir weder so nazionalstolz noch se einig wie wir sein sollten, aber die uns angesonnene Entnazionalisirung, die sie nicht einmahl zu verhehlen sich die Mühe nehmen; diese hartnäckige Pflege und Wartung des von ihnen unter uns gestifteten Zwistes, indem sie den Auswurf unserer Verräther mit Lob nnd Ehren überhäufen und uns dieselben, sollten wir erliegen, als künftige Leiter und Ordner unserer Geschicke zudenken; diese blutdürstige Veröffentlichung des Standrechtes überall, wo Slawen wohnen und wenn auch gar kein Anlass dazu vorliegt (wie dies in den Comitaten Oedenburg, Wieselburg und Eisenburg, die auch ihr in Gemeinschaft mit den Kroaten bewohnet, der Fall ist); die unsere Nazionalehre so verlezenden und in alle Sprachen übersezten Manifeste, die auf tausend krummen Wegen im Lande

und ausser Landes verbreitet wurden; die selbst in der Türkei von Seite der Magyaren gegen uns versuchten Aufhezungen und die uns unterschobenen Kriegserklärungen gegen die Türkei im Namen des Königs und des Banus von Kroatien; die schon eröffneten und gleich im ersten Beginne mit Verrath bezeichneten Feindseligkeiten gegen unsere serbischen Brüder, denen sie allen möglichen Unglimpf anthun, weil sie sich tapfer zur Wehr gestellt; alle diese schändlichen Machinazionen und Entwürfe, und die schnöde und schmähliche Behandlung, die unsere Nazion besonders in lezter Zeit von ihnen erfahren, alles das hat denn endlich doch in unseren Herzen Feuer gefangen und uns den Krieg als einzigen Schiedsrichter in so arger und streitiger Sache erscheinen lassen.

Wir kämpfen also, wie ihr sehet, um etwas heiliges; zuvörderst zwar um unser Volksthum und Volksrecht, aber dieser Kampf soll auch allen nichtmagyarischen Nazionalitäten zu Gute kommen, so wie wir auch für den Fall etwaiger Friedensunterhandlungen uns einen Repräsentanten für ein jedes der ungarischen Völker ausbedingen wollen.

Erwäget also, geliebte Nachbarn, die Gerechtigkeit unserer Sache; beachtet die Verdienste der Kroaten in allen Kriegen und durch alle Jahrhunderte; erkennt in uns die tapfersten Verfechter des Bestandes der österreichischen Monarchie und die aufopferndsten Kämpfer für Oesterreichs Ruhm und Grösse; bedenket dass in diesem Augenblik, wo der Italiener das Schwert gegen seinen Herrn gezükt, wo Ungarn im Sonderungstaumel

schwindelt, wo die Oesterreicher selbst Gelüste nach einem neuen Reiche und einem neuen Herrscher hegen; bedenket, sprechen wir, dass in dieser Zeit der schweren Prüfungen der Slawe überhaupt, und der illirische Slawe insbesondere, als der in Treue bewährteste befunden worden; bedenket dies alles lauteren Sinnes und unvorgefasster Meinung, und wir sind überzeugt, dass sich kein deutscher Arm gegen uns erheben, kein deutscher Degen gegen uns aus seiner Scheide gezogen und kein Schuss eurerseits gegen uns abgefeuert werden soll.

Seid Gott befohlen und unseres gemeinsamen Besten eingedenk.

Agram, den 22. Juli 1848.

Die Kroaten und Slawonier.

c.

Proglas na Ugrske Hrvate

(istom prilikom kako i onaj na Němce i jezikom one strane).

Dragi Hrvati po Vugrskoj zemlji

navlastito po varmeji Šapronskoj, Mošonjskoj i Železnoj!

Ban Hrvatski ur je Dravu prešal. Tomu se dragi rojaki ništ ne čudite. Vi dobro znate, da je nam velika krivica od Vugrov. Ur je tomu petdeset let, da oni temelj i stanje naroda Hrvatskoga podkopavaju. Oni nete trpiti, da Hrvat ostane Hrvat; oni bi tili, da mi Hrvata zametnemo ter Vugri budemo. Oni su tako slipi, da ni toga ne vidiju, da je vsakomu narodu jezik svoj mil i drag: on jezik, koga je od svoje matere navčil i od otcev predobil. Oni su pozabili, da je bog sam jezike med narode razdilil, i da si toga dara božjega nikdor vzeti ne da. Oni su tak poblujeni, da Hrvatskoga jezika ni preštimati ne znaju. Njim je dobro poznato, da su Hrvati vsikdar Vugrskoj zemlji pomagali, da su potoke krvi za nju prelivali, da su Turke i Tatare 'z Vugrske zemlje

pretirali. Oni dobro znadu, da je Zrinji Mikula, ki je Siget branil, Hrvat bil; da je Jurišić Mikula, ki je Kiseg branil, Hrvat bil. Oni dobro znadu, da su bani naši, ki su vsikdar na Turke išli, Hrvati bili. Pak vindar, kak su Hrvatom platili?

Oni su nam Mejimurje vzeli, oni su Riku pograbili, oni su letos vošćansku granicu odjimali, oni si tili vsu našu narodnost zatrti, oni su gledali da ne bude ni zemlje Hrvatske ni zemlje Slavonske. Kad bi se Vugri od nas pominali, za ništ su nas držali; kad bi knjige i novice pisali, onda su nas ogovarjali i nam škoduvali; kad bi va spravišću bili, takve su pravice iznašali, da nam se je glava mutila i srdce nam pucalo, da naše telo zaspati, duša naša miruvati nij mogla; onda su oni nam se podsmihavali, a Kosuth je pital: „Kadi je ta Hrvatska zemlja? ja za nju prav nit ne znam.“ Ali bog odurjava gizdavca, ter mu glavu pobluja. Tako je seda i Vugrom.

Kad su vidili, da se Srbi gazit ne dadu, da su oružje pograbili, ter da se biju kot oroslani; kad su vidili, da Hrvati idu na Dravu, da tamo vojska stoji, ter da ne pustu svoje pravice ni svoga jezika; kad su vidili, da ni Slovaki volje nimaju krivicu trpiti, neg da kumaj čekaju dok Hrvati dojdu; kad su oni vse to vidili, nisu se spametili, nisu rekli: „Mi smo vindar tim našim bratom krivo včinili, oni su s nami pod jednum krunum, seda je sloboda, seda smo vsi jednaki, seda smo vsi brati“, neg su rekli gizdavci: „Mi smo Vugri ter smo gospodari, moremo anda zapovidati kako je nas volja; mi moramo tu Slovinsku krv vsu zatrti, ter

zato vsakdir nagli sud razglasiti, kadi je Hrvatov, Srbov i Slovakov; a kdo ča na nas reče, toga je obisit. Mi moramo Hrvatskoga bana, ki Hrvate drži, pri cesaru oblagati i njegovu stolicu podkopati; mi moramo na Slovince vojuvati kak na divljake; mi moramo Róžu tolvaja i tovaruše njegve zaprosit, da nam pomoru; mi moramo bivole na nje pustiti, da je na roge nataknu ter mrtve razhitaju; mi moramo po vsih novicah raztrubit, da mi imamo pravo a oni da imaju krivo; a kdo s drage volje ne bi pisati til kako mi željimo, toga ćemo podmitit, a kdo se ne da podmitit, tomu se ćemo zagrozit; mi moramo kričat, da smo mi njihovi pravi pretelji, a potom znamo ča ćemo s njimi; mi moramo spravišće držat, nek nam ono da sto tisuć ter oš sto tisuć voščanov, ter ćemo Hrvata primorat da gre na Hrvata, da Srb gre na Srba, da Slovak gre na Slovaka, da svoja krv gre na svoju krv: da se razplaču stari otci i matere, mili bratci i sestrice, da se pogubi ča je živo, da se popali ča je rodilo, da se vzame ča se j' priskrbilo. Mi Vugri moramo pinez imeti, prez pinez nij' moć vojuvat; nam je tribi četrdeset miliunov funat, ako ćemo neg mi sami oš dalje gospoduvat i vse druge narode gazit i tlačit. Ča nas je briga, ako se bude potom siromahu koža derala, kravica odtirala, hiža prodala, dica razbižala. Ako nam bog na to grišno delo pinez ne da, mi ćemo posudit od vraga paklenskoga. I ako vse to oš ne pomore, onda ćemo Turke dovabit: da dojdu, s nami vojuju, vse zataru, Slovince iztribu, ter s nami gospoduju: da bude gospodstvo Vugrsko i Tursko.“

To su Vugri rekli, a Hrvati su rekli ovako:

„Istina je, vaše zemlje je čuda, a naše je mrvu: ali vaša zemlja vas neće, a naša nas ljubi. Vi vojujete za gizdavost i krivicu, a mi vojujemo za jednakost i pravicu: ter smo mi jaki, a vi ste slabi. Vi bi tili naše cesarstvo razdirat, a mi bi ga tili podpirat. Vam nij dost ni tujega bogatstva: nam je dost našeg siromaštva. Vi ste kričali ter svitu rekli, da vi slobodu ljubite: mi smo mučali a svit je rekal, da je vi ne ljubite. Dok slobode nij bilo, vi ste se napuhavali, da je ona vaša božica: seda je ali prišla, ter srdito progovara, da vašega aldova neće. Vi ste zazivali vraga paklenskoga, Róžu tolvaja i Turke, ter vas bog morebit poniži: mi smo zazvali boga na nebesih i našu braću Slovinsku, ter nas bog morebit poviši. Vi ste vernost i nevernost minjali kot kača svoje farbe, i vse pretelje, ke ste imeli, posgubili: mi smo čistum verum i nepretelje naše predobili. Vi ste si zibrali laži Vugrske i jezik Kosutha Lajoša: mi smo si zibrali istinu Hrvatsku i sablju Jelačića bana. Vi ste staro vaše počtenje zavrgli ter ste sinki sramote postali: a bog nam budi sudac, ako se naše počtenje nij občuvalo, i ako po stazici dike ne šetujemo.“

Ako su pak Hrvati ’vako rekli, sami sudite dragi naši bratci po Vugrskoj, čij je govor kršćanu podobniji, naš ali njihov? ter recite: komu volite, nam ali njim? Nu mi dobro znamo da Vugri, ki s ovkraj Drave krivićni su bili, da ni s onkraj Drave pravični bili nisu. Ako se po vaših školah ništ Hrvatski učit ne smi, ako jedno selo Hrvatsko drugomu Hrvatski pisati ne smi, zač je to nego zato da se Hrvat zatare? Ako se Hrvat-

skomu selu Vugrski farnik da, ako se na prodikalnici Hrvatski prodikuvati, ako se u spovidalnici Hrvatski spovidati, ako se pri maši Hrvatski jačiti ne smi: zač je to nego zato, da se Hrvat zatare? Ako je pri gmajni vse po Vugrski; ako vsako pismo mora bit po Vugrski; ako gospodstvo pri varmeji Hrvatskoga jezika ni poslušat neće, a pretelje toga jezika va tamnice zapira ter na sud zove: zač je to nego zato, da se Hrvat zatare? Ako se Božočani ziz svojum ditcum Hrvatski ni pominat ne podufaju; ako je školnik mora na prošćenje Vugrsko ali Nimško odpeljat, da bi neg v Inced ne zašli med susede Hrvatske: zač je to nego zato, da se Hrvat zatare? Ako Nadaljci sto i sto funat potrošu da bi neg dostali Hrvatsku prodiku; ako kapelan Nadaljski Hrvatski zna, ali za živu glavu Hrvatski prodikuvat ne smi; ako vridni ljudi poniznum prošnjum ter suznim okom pred biškupe dohajaju ali vse neg Vugrske farnike dostavaju: zač je to nego zato da se Hrvat zatare? Ako človik projde kroz Vugrsko selo, ko je oš ne davno bilo neg Hrvatsko, ter ne vidi Hrvatskog klinčaca ki s drugimi junakî veselo poskakuje; ako se ogledaš za Hrvatskum rožicum, koj su lica dvi jabuke, a nje oči dva sunčaca, dve nožice kot u srnčice, a kad jači kot angjelak božji: ako se ti za tim sad ogledaš ali ništ ne najdeš neg srdito lice, lice neveselo i va svetak i va petak; ako tam ni vidit ruha Hrvatskoga, neg divojke nosu baršunac na čelu; ako tam nij čuti jačice Hrvatske, neg je vse zamuklo kot i va pustinji, zač je to nego zato, da se je Hrvatstvo tamo ur zatrlo? — Ako putnik pita, kadi su Hrvati, a Vugr mu reče, da toga ne

najde, da neg stari ljudi oš neg mrvu znadu; ter ako se pri tom on sladko nasmije, a putnik pomisli, bog zna zač se smije: on se smije zato, da već nij Hrvatov, da se je Hrvatom tam ur doklenkalo. Ča je Vugru smih i radost, to je Hrvatu suza i žalost.

Ne plačte dragi bratci, bog nam je milostivan. On je nam dal Bana, ki je Dravu prešal. On je naš otac, on bude i vaš. On se poskrbi, da vam bude laglje. Mi smo jedna krv, moramo se grlit, jedan brat drugoga pomagat. Seda je pukša sveto orudje, seda se približava strašan sud božji, sud pravičan za narod krivičan. Seda su svi Slovinci kot rojeni bratci, brat na brata pukšice ne spušća: a on ki to včini, on je ur odsujen i od boga i od ljudij. S bogom naša krv! s bogom naši bratci! dok se vidimo.

Va Zagrebi 16. septembra 1848.

Jedan Hrvat za vse druge.

*

ć.

Proglas na Rumunje

(u Beogradu na njihov jezik preveden i odonud po narodu razaslan).

Braćo Rumunji po Banatu i Erdelju!

Dan današnji svi se narodi dižu, a vi da se ne dižete? Kad svi narodi o slobodi rade, a vam Magjar verige da kuje? Vi se dičite, da ste Rimska krv (kao čto i jeste), ali stari su Rimljani druge okivali, a vas zar Magjar da okuje? Vi ste ga služili dosad věrnije nego je zaslužio. Vaš Hunjadi te naš Mikula Zrinjski ni sanjali nisu čto će im unuke postići; da će ih na muke metati samo da reku da su ono čto nisu, i da budu ono čto nehte da budu; da se svoga roda odreku te u Magjarsko jato zateku. Da njih dvojica za naše nevolje znadu, ni u grobu mirovali ne bi, i svaku bi Tursku glavu ožalili, koju su posěkli.

Braćo Rumunjska! Vi imate mnogo roda u Turskoj: a imamo i mi. Vaš je narod naselio Kara-Vlašku i Kara-Bogdansku: a našega je roda tik do Carigrada. Proslavio se Ypsilanti, věčna mu pamet! a proslavio se i Kara-Gjorgje, věčna mu pamet! Oni su bili bolji od nas. Da ne ostanemo, braćo, u sramoti! Onda je slobodi tek zora pucala, pak su bili na nogama: danas je već podobro sunce odskočilo, pak da si još oči protiremo? Vidite l', braćo, (ta niste slěpi): isti su nam dušmani i s ove i s one strane carstva. Turci upustiše od zuluma te priznavaju i Rumunje i Srblje, ali Magjar ne popušta, nu sad više nego ikada radi da nas pod svoj jaram skuči, i tako nas zatare i trag nam zamete, da se poslě ni znalo ne bi: kdě nas je bilo ni kud smo pristali.

Nemojte, braćo (ako boga znate) da nam bude krivo! Začto nam je oružje nego na onoga, koji u nas dira? zar nije za našu slobodu? Ne budimo dětca, koju da zamami Magjarski lažljivac, koji sladko sbori, a zubmi škriplje: koji sve o miru govori, a ljudsku krv prolěva; ruke širi a topovî udara; věru zadaje i ugovara, a Turke nam na vrat vuče.

Ne budimo babe, koje se plaše, nego ljudi, koji se ne boje; koji znadu, čto je oružje ì na čto je. Ta i vam, braćo Rumunjska, sunce da ograne! I vi ga dugo izgledate kao god i mi. Naša je sila u Italiji, nu opet se dižemo; siromasi smo, nu opet da vojujemo: jer nam je do nevolje. Nehćemo se biti iz oběsti, nego nam je došlo do žive kože. Kralj nam ne može pomoći: i njemu je těsno; te se pouzdasmo u našega bana, u

Jelačića bana; i u dobru braću, te i Rumunjsku braću; kojoj je sloboda tako omilěla kako čto je i nam (a komu da nije?); i kojim je Magjar mahnitanjem svojim tako dodijao kao čto je i nam, te ga više trpěti ne možemo.

Bog nam budi u pomoć! a mi se držimo počteno i hrabro, te će nam ju dati; ko ne valja, tomu je ne daje. Samo složno, te smo dobili.

č.

Proglas na Slavonce

(iza nesreće pri Ozeru).

Braćo Slavonci po Slavoniji
i po krajini slavonskoj!

Došli su u ruke banskomu namistničtvu niki proglasi, napisani i podpisani od Magjarskih naših neprijatelja i carskih odmetnika, kojim je car svu oblast uzkratio a banu ju uzručio; te i to čujemo, da su ti proglasi hiljadama po Slavoniji raztrešeni. Ovi proglasi na to idu, da narod Slavonski zaslipe, te mu srdce otmu s nama u slozi raditi, domovine prava braniti i neprijatelja našeg' odbijati; govoreći od prilike tako kanda mi nikakvâ uzroka nimamo na Magjare se potužiti ili na nje udariti, kanda su oni naši najveći prijatelji a mi sami sebi neprijatelji, te nevidimo i tobože zavesti se dajemo.

Poglavarstvo je dužno narod uputiti kako ta stvar stoji.

Mi smo jur, istina, od sedam sto godina pod Ugarskom krunom sjedinjeni. Dok je bio u običaju jezik Latinski, sloga se ova oskrunila nije; ali kako se uveo jezik Magjarski, sloga se pokvarì. Magjari pozaborave da u naše tri sjedinjene kraljevine Magjara nima, jer smo jedan čist Slovinski narod. Nu mi imajući prid očima, kako putem nepravednâ zakona mnogi narodi naše krvi tako se potudjiše i u Nimce preliše, da im danas ni za trag ni poreklo njihovo znalo se ne bi, kad bi knjige o tom ne pisale; pak još i to na um uzimljući, da su svagda svi narodi od vikova na oružje se dizali, kad im je susid u narodnost dirnuo: ni mi Hrvati i Slavonci ne mogosmo nad grozećom tom propasti hladni ostati, nego trgosmo da se branimo. Branili smo se izprva tamo, kdi su nas napadali i za nas nemile zakone u zakonik upisivali t. j. na saboru Požunskom. Poklisari naši ljuto su se s Magjarskim jogunstvom borili, i čim je kralj naš Magjarima više na ruku išao, tim su oni većma na nas se žestili, tim više nas skraćivali, svaku našu staru pravicu podkopavali i tajili, s najgadnijim izrodnicima našim tvrdo se svezali, Slavoniju od nas silom odkidali te ni imena joj ne pustili, grad Riku na moru pod svoju oblast skučili, te do onoga jadnoga stanja domovinu i narodnost našu doveli, da je svačije srdce strepilo misleći, da će Hrvatskoj i Slavoniji do skora grob se izkopati i one se u njem zakopati. Za ciloga vrimena ove naše borbe od evo već dvadeset godina najviše naš je kripio i pomagao naš premilostivi kralj i ministri Bečki, koji, čto bolje mogahu, silovitosti se Magjarskoj opiraše te podpise nepraved-

nim zakonima uzkraćivaše. Tako je to trajalo do one bune u Parizu, koja se dogodi ovoga lita miseca veljače. Kad ovaj plamen svu Europu prodjè, zapalì se od njega i Beč, ljudstvo se uzmutì po svim glavnim gradovima našega carstva, te svi narodi pošalju poslaničtva pred cara da učini milost, da im podili slobodu i pravice, a krivice da im uzme. Car bude milostiv te izrečè slobodu i jednakost svakoga naroda u carevini, te dadè svim svojim državama (koje toga imale nisu) i ustav. Dodju i Magjari, koji su već imali ustav, i car im sve jur nadodao bio, čto prilično biaše; zaištu dakle pod pritnjom da će s vojskom na Beč, još i svoje ministre. Car im dadè i to, ne bi li popustili od svoga opiranja. Kako mi to dočujemo, pošaljemo četiri stotine poklisara u Beč, da nam izprose bana kod cara, i da nas car pod Magjarske ministre, za koje nas Magjari ni pitali nisu i koji nam narodnoga dobra ne želje, da nas poda nje ne meće, jer smo inače propali. Car, zlo upućen od Magjara, odbije ovu prošnju, i dočim svi se narodi slobode dokopaše, ostasmo mi Hrvati i Slavonci pod Magjarskim jarmom, sada (počto oni svoje ministre stekli) za nas još nepodnosnijim nego je i prvo bio. Nu je car koji dan posli ipak barem onu prvu prošnju izpunio te nam bana Jelačića dao, koga smo i sami zaželjili. Ban se pokazao čovikom, hakovâ nam triba. Ne priznà Magjarske minisre, pozvà sabor naš u Zagreb, prionù uz polaštice i druge dobre zakone, koje je s narodom ugovorio, a počto je car sve svoje države (dakle i Krajinu) ustavom nadario, pozvà uz Hrvate i Slavonce i Krajičnika ovih zemalja, da se i Krajičnik okoristi tim usta-

vom: po kom narod sam (nu s kraljevim odobrenjem) zakone čini i za svoju sriću skrbi; a car bez volje i znanja naroda nikakvâ zakona uvesti ne može. Magjari, kad su vidili, na nas je Jelačić od njihove samovolje i sile oslobodio i da njihove ministre ne sluša, nego još i Krajičnike na sabor Zagrebački dozivlje, stanu mu kod kralja jamu kopati. Kažu za njega da je odmetnik, te izmame od cara pismo proti banu, kdi ga car zove, da mu ide u Innsbruck na odgovor. Ban je otišao i caru rekao, da on odmetnik nije nu njegov najvirniji sluga; i da ga nikad izneviriti neće, ni njega ni krune Ugarske; nu da niti on niti narod Hrvatsko-Slavonski nikada na to pristati ne može, da Magjar po našoj zemlji, kdi njegovâ roda i nije, zapovida (a bili su počeli ti Magjarski Ministri odmah, kako su nastali, Magjarski nam dopisivati, ni za drugo čto nas već i ne držati nego za Magjare). Po banovu odlazku, dočim sabor u Zagrebu s mukom bana očekivao, stigne bana na putu carsko pismo (opet Magjarsko maslo) po kom je sa banije svrgnut i sva mu vlast oduzeta. Narod naš ne mogaše virovati da je to careva volja, te je to pismo zametnuo; a ban ostadè banom, niti mu je i od koga nevire bilo. Koji dan posli car izabere svoga strica Ivana, da on miri Hrvate i Magjare, nu ni on ničta ne opravì. Kad je car posli vidio da je ban viran i caru i kruni Ugarskoj, da je vàs narod Hrvatski i Slavonski ustao na oružje, te da istina nije čto su Magjari njemu dokazivali (da je samo šaka ljudij koja uz Magjare neće, a svi oni drugi da su radi pristati uza njih) onda car opozove pismo, potvrdi mu baniju, i dadè mu za pravo čto svoj narod brani.

Zatim čto je kralj sve to bolje uvidjao pravednost Hrvatsko-Slavonsku i našega bana, Magjari su sve više prionuli da cara sasvim zametnu, od carstva se gotovo odcipiše, svoju vojsku na pose urediše (a bez carevâ barjaka) i pokušaju, da svoje poslanike namiste kod dvorova i država Europejskih.

Ako je dakle car uvidio pravednost i virnost našu i o njoj sve se bolje i bolje uviravao, to mu je naprotiv nevira Magjarska tim bolje se pokazala i očitovala čim je sigurnije bilo, da ona s buntovnimi Talijanî drži i čim žešće je Slovinski narod po Ugarskoj gnjela i dražila.

Zato je kralj i pustio da ban udari s vojskom na Magjara, jer je Magjar ne samo Hrvate i Slavonce oholostju svojom razjario, nu se takodjer i od cara odvrgao i na svoju ruku gospodario.

Kad se banova vojska Budimu primakla, a isti palatin Ugarski od banove sile pobigao, tad je car Magjara pomilovao, misleći, da mu je oholija otriznula i da je ćud prominio; te pošalje svoga namistnika, grofa Lamberga, carskoga generala, da pomiri nas i Magjare. Nu Magjari ubiju i na komade raztrgaju onoga čovika, koji biaše došao namisto lica carskoga, i na koga se Magjar pouzdati mogao, da mu od njega krivo biti neće, jer je svakda s Magjarom i držao. Kad se to dočuje u Beču i car se žalibože presvidoči, da Magjaru nije za mirom, da on prezire carske milosti, da mu je glava puna još one stare oholije i nemile ćudi prema drugim narodima Ugarskim, te da je već ruke i u krv zamočio: onda stigne trećega listopada carska zapovist našemu

banu, da on preuzme vlast po svim zemljama, čto je god krune Ugarske i Erdelja, da on red uvede i protivne narodnosti tako umiri, kako on misli te u njegovo carsko ime. U toj istoj zapovisti zapovida se saboru Magjarskomu, da se razide; poglavarstva ni od županija ni od gradova nikakvâ sastanka i dogovora da ne drže, nu svi da se pokore banu i njega da slušaju kako istoga cara.

Ova carska odluka jedva banu stigla, al Magjari zatim Beč podbunili i svojim novcem ljude podmitili, koji su tu bunu digli te carskoga generala i ministra vojne, vridnoga Latoura, sramotno obisili, i u takvu smetnju grad Bečki doveli, da je i car iz njega pobigao, dok se Beč ne umiri; kog' je medjutim naš ban, kad se baš blizu na medji desio, odmah kako je čuo da se buni, došao da ga pokori. Oko njega i drugi se carski generali kupe, te kad Beč bude pokoren i umiren, onda će ban opet na Magjara, da ovrši ono, čim ga carsko uvirenje udostojilo.

Tako, braćo Slavonska, stvari stoje. Tudjim i buntovnim oblastima ne uzvirujte, nego se držte vašega zakonitoga po banu umišćenoga poglavarstva, a sve buntovničke pisarije i štamparije od sebe odbijajte. Ta takove vire i takovâ počtenja, čto je u vas braćo svakda bilo, nikdi nije. Nu zato se ni u koga tako tvrdo ni ne uzdajte, kako u našega cara i kralja, koji nam ono daje, čto Magjar pod silu uzteže; zatim u našega preuzvišenoga gospodina bana, koji cara u tako dičnom dilu dično podupire; i kojega ne samo Hrvati i Slavonci nego i sva carevina odveć dobro poznaje, nu da bi bud Ma-

gjarske ili kakve mu drago buntovničke klevetė njegovo sjajno ime ikada ocrniti ili našega naroda srdce od njegove previsoke vridnosti odvratiti mogle.

U Zagrebu, 26. listopada 1848.

Mirko Lentulay,
Namistnik banski.

d.

Odgovor

na one Magjarske hartije,

čto je tužna Rothova vojska kući poniela.

U Zagreb su stigla dva proglasa, od kojih jedan je podpisan grofom Kazimirom Batthyánjom a drugi nekiem Lukačem. Ta su pisma Magjari oniem Slavoncem u ruke dali, koji su bili pošli uz generale Rotha i Filipovića, da se sdruže sa vojskom našega bana te s njime zajedno da udare na Magjare. Ota vojska po nevěri i izdajstvu njezinoga vodje toliku sramotu nanesè narodu našemu i svoj Krajini, da ju nije pregorěti. Sva sjajnost našega imena time je potamněla, i srdce nas peče kad pomislimo: kako opet lice pred světom da osvětlamo i staru diku zadobijemo. Ote proglase napisaše Magjari da narod naš otruju, a podpisali je onakvi ljudi, koji su buntovnici te je nitko slušati ne smě. Ko je sluša, taj s buntovnikî drži i sam se u bunu zapliće.

Nas premilostivi car i kralj Ferdinand, počto je dobro uvidio nevěru Magjarsku a tvrdo se uvěrio o ju-

načkom počtenju i lěpom srdcu našega naroda i našega bana, njemu je 3. listopada ove godine svu oblast izručio nad svom zemljom Ugrinskom, nad Hrvatskom i Slavonijom, nad Erdeljem i svom Krajinom; te je svaki, koji ga ne sluša, buntovnik, te onoj kazni da se nada, koja buntovnika ide.

Ta buna Magjarska počto je viděla, da će joj mili ban naš nogom na glavu, nije znala kud kamo nego je postala krvnica; te je carskoga čověka i pověrenika carskoga, generala Lamberga, koga car biaše poslao da miri nas i Magjare: toga je ona čověka na mostu Peštanskom mačem probola, kosami posěkla, svakom ga mukom mrcvarila, u blatu valjala, njegovo mrtvo tělo na komade trzala i to sotonsko dělo još na diku iznosila. Iz toga i slěpac viděti može, kako Magjari carskâ čověka drže i kako im je stalo za mirom. Kad je carevû srdcu taj grozni glas stigao te se car još bolje uputio kud Magjari idu, onda je predao svu oblast našemu banu, da on zemlju miri i pravicu děli, kako on znade. Počto Magjari uvidiše da banu odolěti ne mogu i da im može za koji dan čak do Pešte stiči; kad su viděli da im njihova krvarija ničta ne pomaže nego im odmaže, te da po tom banova su krila sve jača i jača: onda naume bunu i dalje pronesti te po istom carevom ju gradu razpiriti. Trebalo je dakle narod Bečki otrovati lažju i zlatom podmititi. Provrgne se dakle krvnica Peštanska gujom otrovnicom, nakiti se glavom grofa Batthyánya, upije dušu Košutha Lajoša a u rep je bila savila žutice Ugrinske te doplazi do carevâ grada. Tud mi ona proište čto je mlado čto je ludo te se lahko i

zavesti dade (a ona je stara lukavica); tud ona prolazi sav gnjilež i trulež i svaki gad i smrad nevaljalieh ljudij, koji se po velikih gradovieh leže. Kad je město obišla i sve otrovala i podmitila: tad su nevěri Bečkoj žile nabrekle, mozak joj se smeo, oči joj oslěpěle, duša poběsněla, usta joj oblajala i metežem zaurlala, a ruke se trgle na onu vojsku, koja se spremala da razbije Magjara, carevâ odmetnika, a da podupre carevâ sina Hrvata i Slavonca, branitelja carskog'. Kad je guja otrov izbljuvala, kožu je šarenicu svukla a krvavo ruho obukla. U tom ruhu Latoura poište (on biaše glava svoj carevoj vojsci) Latoura dokopa, i gvozdeniem batom u čelo ga lupi. Kad ga onesvěsti, tad ga proturi med svoje posinke, koji ga odvuku, o stup oběse, još do golâ svuku, meso mu oštiplju, oči izbodu i na ruglo ga metnu.

Kad car vidjè da mu je krvnica buna prěstol zasěla, tad caru boravka tude ne biaše, tad care otidè iz Beča, nu prvo nego će poći, sve narode zaklè a besědom carskom: „sve čto je věre, oko njega da se kupi, oko njega i njegovâ barjaka.“ Kad to čuo bane, careva věra, ne čeka mi bane nu je prvi poletio, vojsku preveo te Beču se domakao, da mu sudi kako vojnik sudi. Ban još ne stigao a gavrani graknu, vrani gavrani na saboru Bečkom: strah je vrane ptice orlovice, bana Hrvatskoga. Poletì gavran iz jata za carem; „Careva milosti, ne daj banu vlasti!“ Ne sluša care, čto gavran grakće; zna care, ko je ban.

Toj nevěri i toj krvi Bečkoj nitko tako rad ne biaše kô čto biaše Magjarlija ljuti, uzdao se da ne bude bana, uzdao se i cara otresti. Nu mu ota radost kratkonoga

bila, jer uz carev klik i pozov čista krv sva nuz cara pristà, iz čiste věre vojnika plamen udario, sve se vojske Beču primakoše i Beč obkoliše, pak kad oholnika grada šiba ošine, šiba banovica, onda ni Magjara sud minuti neće.

Minuti ga neće jer ban za šalu ne zna, jer světlomu banu lěpa pomoć ide: od sěvera Šimunić sa Poljakom ta slobode sinom; od juga Šupljikac sa Srbskim junakom žešćim iodkoga; od iztoka Rumunj vitežina, čto rad u krvcu zagrezne; a sam bane od zapada će doći. U tom boju sva se braća našla, dika jednoga bit će slava drugoga. I Crna se Gora tuj desila (bar se j' ponudila) tek Slavonca nejma. Njemu je Magjar lovoriku dao: koricu kruha i komad papira. Ne stidi se Slavonski brate: po tebi te sramote ni toga izdajstva bilo nije. Jao vojsci, koja svoga vodje nejma; mari tudjin za naše počtenje! Ničta, braćo, nu se opet dižte! te kako vam stigne prva zapověst, a vi pušku na rame a torbu za ledja. Ne dajte se trovati oniem medom tobožnjeg bratinstva i Magjarske dobrote; a ko je slab te se dao trovati i zamamiti, neka čita ovu kap istine, čto ću natočiti, te će ozdraviti i opet srdce zadobiti; a od onoga Magjarskoga meda bruka vaša i sramota nikad nezacělì.

Čto Magjari kažu (a i mi znamo) da je ban Dravu prešao, to je živa istina; al ju nije prešao bez velike nužde, nego ga je srdce zapeklo od oholije i krivice Magjarske; te hvalimo boga čto nam je dao bana, koji ne mari i život izgubiti: samo da našu krv onoga jarma obrani, koje nam Magjari nameću. Mi smo dosad bili prave sirote, dobivali banove koji za rod ne mariše, do-

10

bili Hallera krvnoga Magjara, koji Zagreb krvlju okaljà. Čto bi od nas bilo, da nam i sad banuje? Nu počto ga car svržè, izabrasmo bana kakvog' ne biaše, kômu je ime na daleko puklo, a narodnost nam diže kako se doslě još dizala nije; te će, ako bog da i ban poživi, i nam jedan put sunačce ogranut, i onaj narod uzkrsnut, koji biaše pokopan i pogreben u svaku tamu i u svako sužanjstvo.

Pitaju Magjari: „Načto banu vojska, kad nam je prijatelj?“ Prijatelj je onim, koji hoće pravo i jednako, to nam to Magjarom; prijatelj je onim, koji carev barjak razviju i carevog' orla grle; a oniem drugim, koji tako neće, tiem je ban donio olovnieh jabuk i crnoga brašna.

Tuže se Magjari „da im se rat nije navěstio.“ Ali eto već dvadeset godin, čto im ga navěšćujemo. Ako nisu znali da ćemo im doći, načto su kupili vojsku oko Drave? ili su mislili da je naša vojska tamo u lov došla? Dugo i dugo smo čekali da se osvěste i s njimi se pogadjali, pak kad se ne pogodismo, na čto je to slutilo nego na rat? Nismo se spremali iz potaje nego pod suncem i na oči cěloga světa. A počto smo izrekli da je Srbsko ratovanje i naše, te da mi sa Srbljî zajedno držimo; počto su naši ljudi i po Banatu vojevali, i naši poklisari zajedno sa Srbskimi pred cara dohodili: kako su mogli i posumnjati, da se nismo zaratili i da možemo svaki čas udariti? A kad carev stric Ivan nas i Magjare pomiriti nije mogao, tad se bane iz Beča povrnuo i světu rekao: „Braćo! mira, kôga svi izgledasmo, toga vam žalibože ne donesoh.“ A kad nije donio mira, čto

je mogao donesti nego rat. Koji dan ranije nego je Dravu prešao, opet je proglasio čto je naumio i začto.

Magjari vele: „da je ban protivnik slobode.“ Ako je sunce noć a mrak dan: to su i Magjari pogodili. Ne mislite, braćo, da Magjari odista misle, da nam je ban protivnik slobode; jer oni vide da je on slobode radi mač trgnuo, i da je svoj život (a čto je milije od života?) slobodi roda svoga pověrio: nu bi oni radi světu oči zavarati. Oni znadu da se dan danas sloboda na sva usta uznosi, i da nije lakše koga okaljati nego mu reći: da on za nju ne haje. Milo bi im dakle bilo da ljudi o banu posumnjaju i od njega zaziru, ne bi li ga tako omrazili; a to zato: jer čim on više o slobodi našoj radi, tim više razbija Magjarsku samovolju i njihovo silovanje. A toga oni prežalit ne mogu: jer im biaše omilělo nad nami zapovědati i glavu dizati. Ali i to se zna da onaj, koji rado zapověda i glavu diže, prijatelj slobodi nije; te uz prkos tolikoj viki i tolikomu hvastanju Magjarskomu (da je on tobože njezin pomagatelj) drugi su narodi, koji pravedno sude, pripoznali i rekli, da je naš ban i naš rod bolje za slobodom prionuo (čim ju za se ište a drugomu ne otimlje) nego Magjar: slobodnjak svoj a tudji mučitelj. Naš je ban onda još, kad je sloboda tamničarica bila te ni prsta nije pomoliti směla, za nju se borio te u oči rekao pokojnomu Hardeggu: „Krajičnik nizakoju stvar pod suncem reći ne smě da je njegova do za goli zrak.“ Zato se ban i požurio, i kako je sloboda svanula, odmah vas je, braćo, na sabor dozvao te nastojao, da se polaštice

*

u zakon upišu, te da se svako naše čeljade čto većom slobodom učesti i naděli.

Govore Magjari: „da se našega vojnika ne boje, jer im je u rodu te Magjara ljubi.“ To rodjačtvo i ta ljubav slabo ćedu te, Magjaru! pomoći; a i nije pravo da te pomaže, kako si to sada lukavo izmislio. Med nami te rodbine nejma; a zato se rodbinom namećeš, jer si rad od prave nas rodbine, od braće Slovinske, od Čeha i Poljaka, od Srbina i Moskova odcěpiti a uza se prilěpiti i prišuriti. Mi te u rodbinu nećemo, jer medju nami rodbine nejma, van da ova: čto si ti gospodar bio a mi sluge. A za ljubav ni rěči ne reci: pod suncem ninakoga još tako zamrzili nismo kao na te, a lisice nismo da te varamo. Kad te uzljubimo, kazat ćemo ti. Te ljubavi nečto je i bilo dok je bilo Sibinjanin-Janka i drugih junakov, čto su Turke odbijali: ali tad si drugi junak bio i drugim smo te darom darivali. Ali ti si ono ponosito drvo sloge i ljubavi, na kom zlate jabuke rastu, tvojom izdajicom rukom u trěske raztesao; tvoja je Magjarska nadutost onaj žarki plamenak našeg' prijateljstva uduhnula i utrnula, te su nam mrak i studen u srdce uselili.

Nit nam mnogo ne pripominjujte, Arpadovci, ono „zajedničko ratovanje“ s vami. Mi smo krajinu čuvali i na straži stajali; o našieh grudih Turska se je sila razbijala deset putij više nego o vašieh; našom smo krvlju sva polja natopili i nagnjojili, ali pšenica po njih nije za nas nikla, vi ste srp u nju zaněli, vaše si žetelice našim vlatjem glavu okitile i sebi pogaču zaměsile. Branio je Zrinović Nikola vašu zemlju kao borac, ka-

kvoga ni zvězde zapamtile nisu, ali vi ga med vas ubrojiste, u vaše ga knjige upisaste, vaše lice njime obasjaste, a nas u mrak otisnuste. Nu vila Slovinkinja znade, da je ono naše krvce čedo. Kad se dovalio divlji Tatarine, kad je pritisnuo i zalěgao sve ravni i sve doline vaše, kad se sve sakrilo i u šume poběglo, kad su města ognjem planula, kad su dětca vrisnula a sve majke zacviljile, sva srdca trepetala: toga nije onda vaša ruka zadržala ni obustavila nu desnica Hrvatskoga sina. — A ti davni kralju današnje Ugrije, koji tada stolovaše jadan, iz groba nam reci: u čije si krilo tad se zaletio, kad te Magjar obraniti ne mogaše? Ta u krilo Hrvatice majke; a tvoji bi nezahvalni potomci sada htěli, da im ona bude tužna robinjica.

Ni toga, Magjaru! ne spominji „da je i tvoj uz našega u Taliji carskoj.“ Naša vojska tvoju tri put nadkrilila. A koliko je naše krvi još u tvojoj vojsci? A kolika je tvoja zemlja prema našoj! Pa opet caru nevěru činiš i vojnika svoga kući zoveš, dočim naše jadnice sestrice, Hrvatska i Slavonska, na dvě strane bojak biju: jednom rukom Talijana biju, a drugom tebi prěte, lisičji pakostniče. U sladke si se rěči zaoděo i zaogrnuo, ali srdce ti je žuč i jed.

„Mi vam nismo ni kuće porobili ni zemlje oteli ni sela popalili“ govore Magjari. Nismo se mi s toga ni zaratili; ne idemo na vas za ono čto niste nego za ono čto jeste. Začto nam o glavi radite i obstanku našem? Čto ste uzeli te kopate izpod kuće Slavonske i Hrvatske dok ne razkopate i ne oborite? Čto nas mučite na saborih vašieh? oni su nam pakao živi, poklisari naši

kao na žeravici. Svaki dan se prepadasmo da nam domovina u grob ne sidje, a one suze čto smo ih onda prolili, ni dan danas usahnule ni oprale se nisu. Čto nam namitaste gospodu, koje narod ne htiaše? koja biahu crnja nego čto je crno? Kadno pukla prolětna sloboda, tada se vi caru izmakoste (onom caru koji sam, tek uz věće svoje, sili nas je vašoj otimao) a carevomu stolcu dušmane podmakoste: ministre vaše a vukove naše, kojiem mi u naš tor ne damo. Koja vam je fajda reći: „Mi na vas, braćo, oružja ne dižemo." Ne diže ga onaj koji čini krivo, nego onaj komu bude krivo. Ni Turci na Srblje vojske ne dizali, ele im se bì obraniti zulumu Turskomu; a vaš zulum koji nam činite, to su sabori to su zakoni vaši a i vaša duša pakostnica, koja se razorom i zatorom našiem zaklela: a na nožu zakona laglje je narodu srdce izvaditi nego na handžaru. Braćom nas ne zovte dok ne doznate za pravo i za boga. U nas je taj hadet: koga bratom zovem, tomu brat i jesam; bez bratinske duše gola rěč bratinstva ničta ne uzvaljà.

Pitaju Magjari: „čto ćemo im na njihovoj zemlji?" Mi hoćemo da nam bude našega cara i kralja; da ga bude po onom redu kako je ugovor: a ne da vi carev rod premećete i po njem prebirete, dok ne nadjete Magjarskoga ugodnika; da našemu kralju bude věra čista od svakog' podanika, te da ne čini kako vi činite. Kad vam je do toga da nas prevarite, da nas dobijete u mrěže vaše, kad se s nami pogadjate, da u jamu nas kakvu ili zamku doturate: tada ste vi kraljevska dětčica, tada nam vi kralja iznosite, za kraljeva se ledja sakrivate, kra-

ljevâ se pera zaděvate i ruku vodite, samo da ne drhće, te da bude smrtnog' nam podpisa od kraljeve ruke. Ali kad je samo vašeg posla te nas u dogovoru nejma: onda ste vi slobodnjakovići, tada vi za kralja i ne znate, korake mu zamećete, rěči mu ne čujete, pismu ne věrujete, a kad vas dokopa, na stran ga turate: a to zato jer nas ondě nije, te se ukora našeg ne plašite. — Mi hoćemo da nam carstva nitko ne para i ne kida; čto je bilo carevieh držav, carske da ostanu; kděgodj care bio, tuj da budu i ministri carski i sva duša carstva; odonud da kraljevom se piše; ondě da se rekne: ili mir ili rat; odonud da stiže zapověst svoj carevoj vojsci, i vojska da vojuje pod jednim barjakom; tamo da ostane kesa carevine, tamo da se broji koliko je unišlo koliko izišlo; svim carevim sinovom jedan dug, veresija jedna; zlo i dobro bratski da dělimo, pak će braći i bog pomoći. A vi bi htěli carstvo razdrobiti, da ga razvrgnete na komade, ne bi li se carstvo zanihalo i razpalo. Zato na sve strane narode bunite i od cara odvraćate. Vi za jedna kola dva bi kočijaša: kad bi Bečki poteg'o na desnu, tad bi vaš Peštanac poteg'o na lěvu, ne bi li se kola izvrnula. Vam je tek do toga da bude svadje, da nestane imetka i slobode za bivšeg' jedinstva, nu da nastane ubožtvo i robstvo za budućom diobom. Vrag vam je pomagao kad ste računali, naš Slovinski rod u prćiju učitali: polovina prćije Němačke, Čeh i Moravac, na jugu brat Slovenac; druga polovina prćija Magjarska, Hrvat i Slavonac, još Srbski brat Banatac; a Dalmaciju, staru posestrimu, da Talijan zoblje. Nu iz ote muke kolača biti neće. — Mi hoćemo da nam bude narodne slobode, a

ne da nam Magjar na vratu sědi i gvozdenom nas šibom bije; da nam bude jednakosti one, koje Magjar ne razumě i baš neće da razumě (neće stari san iz glave da izvrti, da je on to na prěstol zasio a sva čeljad oko njega klekla); da nam bude onoga bratinstva, koga su mu usta puna a ruke prazne, knjige pune a srdce pusto. — Mi hoćemo da jednokrvna braća u jednoj slozi žive. Svi Slovinjani naša braća: nu Srbin je prvi brat s desne ruke, a Slovenac drugi brat s lěve ruke, od njih se mi razstavit ne damo: našeg' stabla žile s njihovim se zavrěžile i zarasle, te da bude jedan hlad na livadi jednoj. Te ljubavi Magjar ne razvržè niti je pokvarì: bog ju posijao te je nikla. — Mi hoćemo da nam se tudjin u zemlju ne seli, nećemo guju u njedrih da grijemo. Mi želimo da na našoj zemlji bude našega orača, našega kopača; po našieh pašah našega pastira, naše děvojčice: neka pěvaju, neka se igraju; mi bi htěli da po našieh vodah naš brodar zavesla, naše jadro razvija: i po Savi i po Dravi i po sinjem morju; da ostane naše gore list i u Fruškoj gori i u Velebitu i u svakom grmku; mi hoćemo da nam se ne kvari hrana materina, te da babo unuka ne pozna, nu i odsele da poteče čista hrana, hrana obilata od materinskieh dojak, koje su nam doslě lěp porod odgajile: po tom će sinko nalik biti otcu, a pleme nam se ni zatrti ni poměšat neće. — Mi hoćemo da nam nitko u običaj ne dira, da ostane vesela ćud i živo srdce naroda našeg', da ostane sladko grlo i pěvanje mladeži naše, te nam vila pěvačica nikad ne umukne; da se nosimo, kako su nam se i stari nosili. — Mi hoćemo da nam milo zvonce na-

šega jevika svudaj pozvonkuje, onoga jezika koga su kod nas i ptičice izučile, a naviklo mu drvlje i kamenje te je njime zadahnula sva milina zemlje božje od Balkanske gore čak do sinjega morja. — Mi hoćemo, po tolikoj žegi i sparini, kad se toliki nakupili oblaci: nebo da zagrmi, gromovi da puknu, munje da zaigraju, vrěme da udari, zemlja da zatutnji, oblak da s' provali, topovi da gruhnu te vas oni pameti nauče vi zlikovci Magjarski, kad nas lěpim slušat ne htiaste, kralja odvrgoste, carstvo razparaste. Onda će bit i po zraku čisto, onda se razvedrit: tad nam se ukaži milovidna dùgo, donosnico mira. Od mira lěpše haljine nije, al' se za njega vojevati mora, ako neće lažljiv da bude.

Braćo Slavonska! dug bi bio razgovor na sve odgovorit, čim se Magjar hvali a čim nas bědi. On se hvali sa svojimi saborî, i čto su nam oni dobra donesli. Za dobro ih ne korimo: tu je i nas bilo, i mi smo pomogli; nu jedan sabor banov više nam je pomogao nego njegovi za stotine godin. Ni toga ljudi iz uma ne dajte: znali su Magjari začto daju; davali su da čto boljeg otmu (a to je mito, počten čověk on za mito ne zna, od zlikovca dara i ne prima, da ga i pozlati); davali su, jer se poplašili da ih ne nadje, čto i druge našlo; davali su jer se takvi darovi sada svuda daju, a nitko ih uzkratit ne smě, ako je rad da mu koža ostane.

Čto nas bědi, braćo, da robstvo vraćamo i pomažemo, to mu odbijte na njegovo lukavstvo. Svaki narod zna, po čem je slobodan: ko mu se nameće, od toga on zazire ni od njega nauka prima niti mu ga treba.

Čto nas plaši gospodom Němačkom, to on zato čini ne bi li, dok mi Němca gledamo i od njeg zaziremo, on se primakao te nas pritisnuo. Još i to, braćo, dobro na um uzmite: u Beču ga grli a kod nas ga mrazi. Lijo, dolijala si!

Mi se držmo, braćo, našega cara i našega kralja! iz njegovâ se dlana žedni napojismo, njegova nam ruka krušca je podala, on je slobodi tamničarki vrata otvorio. Mi se držmo, braćo, našega bana! uz njega nam i pomoć i dika, a bez njega mi i žedni i gladni. Kad nas zovne, a mi za njim: on će nas dovesti, kamo mi želimo. Sve je care njemu izručio, on se za nas i stara i brine. Bog da živi našega Josipa bana!

U Zagrebu, 25. listopada 1848.

Kako da sklanjamo imena?

ili

greške Hrvatskih pisac glede sklonovanja

osobito drugoga padeža množine.)*

Bolji rat nego mir — ako treba.

Nejma u nas južnieh Slovinac lista ni jednoga, koji bi filologiji na uslugu bio. Jezik nam se uvodi u škole, u sudove, u pisariju javnu; knjige se pišu i prevadjaju o stvarih Hrvatskomu peru dosad tudjieh; pišu se od onieh, koji nikada ni jednim okom na slovnicu našu svrnuli nisu: a sve to biva bez ičijega suda, rešeta, ukora, poprave, dogovora i naputka. S toga nam se jezik od svoje čistoće mnogo odvrgao, nastala pisarija na brzu ruku, bez zakona i bez pravila, te na toliko u tom uspěsmo da smo na putu: jezik velike krasote pretvoriti u jezik velike grdobe. Ne spominjući toga da kujemo i

*) Izvadjeno iz školske izvěsti gimnazie Rěčke za godinu 1852-u, a sad preštampano, kděkojimi popravkî i nadometkì.

česa netreba, i da kujemo nespretno, kako ljudi, koji nikakvâ zakona analogije ne poznavaju; nego nam je i frazeologia sva tudjinska, niti je u hodu i postupu našega jezika ičta Slovinskoga, ni u licu ičta narodnoga. Tomu zlu kratka razprava lěka ne donesè, te se latih za sad samoga sklonovanja, uza koje takodjer, kako uza vàs jezik rdja neka prionù i takov mah uzè, da se je nevaljalstvo pogotovu uzakonilo. Potrudim se u ovoj razpravi da svoje zemljake bar u bolje sklonovanje ne toliko uputim, jer im stvar nije nepoznata, nego ih na to privolim da se ga drže, kad ga poznavaju.

Počnimo rěčmi samostavnimi i odmah prvim padežem jednine. Začto se od mnogih i dan danas piše čti*o*c, vlada*o*c, žete*o*c itd. město čti*la*c, vlada*la*c, žete*la*c? U svieh drugieh padežih, istina, ono se *l* měnja na *o* (er je *a* izpalo, kako i u ot*a*c, kon*a*c, šar*a*c itd., te tako slovo *l* domaklo se k slovu *c*, pred kojim se ono pretvara na *o*; prem da i to ne biva u besědah, koje se rědko govore n. p. dulac du*l*ca, ubilac ubi*l*ca, krvopilac krvopi*l*ca, žalac ža*l*ca, zalac za*l*ca, palac pa*l*ca, itd. ni u besědah vlastitih imen n. p. Kenge*l*ca, Erde*l*ca, Pogore*l*ca, Uze*l*ca, Kure*l*ca itd.) měnja se, rekoh, slovo *l* na *o*, nu se neměnja u prvom padežu jedine ni u drugom množine. Čitaj čto je o tom napisao Vuk u Pismu Platonu Atanackoviću na stranah 38 i 39. Sramota je grěšiti tako krupno. Osvěstimo se jedan put.

Glede drugoga padeža istoga čisla (ne spominjući p*a*nja, kdě Divković još dobro Slovinski piše *pnja*, ni primorskoga p*a*sa město *psa*, ni kajkavskoga kum*e*ka, vol*e*ka, itd.) uvlači se sve to više predlog *od*. Dal-

matinci, susědi Talianski, već od několiko věkov taj *od* u svojih knjigah trpe, nu sada je ponekle i u Srbske knjige ulězao i korěn uhvatio. Ne dajmo tudjinstvu u jezik! Čega je dopao Bugarski jezik za predlogom prionuvši, kako i jezici korěna Rimskoga, a svojih se okončak Slovinskih odrekavši? Toga, da glede njihove slovnice nemožeš ne pristati uz ono inače nepohvalimo: Compelle intrare, to jest: amo te k nam u jedinstvo naše!

Za četvrti padež mužkieh imen stoji pravilo, da je drugomu ravan, ako je ime životno, a prvomu, ako je neživotno. Ali, osobito Kajkavci, obrnuše govoriti a pokděčto i pisati: primakni toga lonc*a*, odmakni toga stol*a*, daj mi toga nož*a* itd. Nu ima ote grěške počesto i u narodnih pěsmah n. p.:

Daj mi, bane, divit.i kalem*a* —
Proučiše carev*â* ferman*a* —
Pak on pali pušku džeferdar*a* —
Jelici je oči izvadio
Zadio ih sebi za kalpaka itd.

Pripomenimo mimogred (ako i ne ide ovamo) da nije grěška čto kděkad ima drugi padež město četvrtoga, ako se i ne misli koja čestica samo, kao n. p. kruh*a* mi odlomi, nalij mi vin*a* itd. nego punota i cělota. Tako sam ja čuo u Vrginû Mostu od tvrde Srbkinje baš ovako: Adame, jesi li dognao krmak? i to ne možebit sa sajma, odkuda ih mogaše několiko dognati, nu sa paše, odkud svim trebaše dotěranim biti. Prema tomu se čita i u narodnih pěsmah:

Da pričeka noći i svatova —
Stare svoje zapitkuje majke itd.

U padežu sedmom ili městnom čuvajmo se (uz imena priděvna) s padežem ih trećim izjednačit. Reci: jahao sam na dobr*om* konju, na ridj*em* pastuhu, a ne dobr*omu* i ridj*emu* ili dobr*ome* i ridj*ome* itd. Ne samo da je, ako toga bljudeš, slovnica nepovrědjena nego i numerus naše proze na velikom je dobitku.

Nu predjimo s jednine na množinu. U današnjih Srbalj tri su padeža jednaka: treći, šesti i sedmi n. p. jelen*ima*, kralj*ima*, sel*ima*, polj*ima*, žen*ama*, stvar*ima*. Hrvati je razlikuju te govore u 3-ćem: jelen*om*, kralj*em*, sel*om*, polj*em*, žen*am*, stvar*em*; U 6-om: jelen*mi*, kralj*mi*, sel*mi*, polj*mi*, žen*ami*, stvar*mi*; ili je skraćuju izpušćujući onaj *m*: jelenî, kraljî, selî, poljî, stvarî, (pri ženskieh na *a* otaj *m* nikada ne izostavljaju). Ovaj skraćeni padež osobito onda upotrebljuju, kad se iz imena priděvnoga vidi, da ime u 6-ôm padežu stoji n. p. brzimi jelenî, mogućimi kraljî, bogatimi selî, prostranimi poljî, vsakojakimi stvarî; ali kako ime samo stoji, umeću *m*. U padežu 7-mom imaju Hrvati: jelen*ih*, kralji*h*, sel*ih*, polj*ih*, žen*ah*, stvar*ih*. Nije sumnje da ovi Hrvatski oblici nisu bolji od Srbskieh, ne samo glede starine i jedinstva Slovinskoga, nu takodjer, čto je glavno, glede bistrine jezika; pak itako mnogi toga ili ne vide ili ne paze. Ako su Srbljem neobični, u naroda ih svoga ne čujućim, držmo ih *mi*, kojim uho na nje naviklo. Ne gubimo i ne tarimo onoga, čto imamo dobro! Čto ja rekoh, da su komu neobični? Uzmi Srbin u ruke pisce Bosanske bosančicom štampane, uzmi srbulje stare,

pak se presvědoči, da su ne davno gotovo svi Srblji tako govorili. A ne govore li pokděkud i danas još tako? Pitaj Srěmca: Kdě si bio? odreče ti: U Karlovc*ih*. — Kako si došao? Na kol*ih*. Da ga još zapitaš, jesu li mu kola težka (jeda se i ti s njim povezeš) mogao bi ti u šali odgovorit poslovicom svojom: Čto je veći teret na taljig*ah*, to je ridji dika. — Čto mu se *h* ne čuje, to je drugi posao: to je narodni izgovor, a ne slovnica.

Ostaje od čisla množine drugi padež, o kom obilato da progovorim. Tuj je Sodoma, tuj je Gomora. Tuj se uveo, bog ti ga sam znao po čijem nagovoru, po čijem li duhu al dapače neduhu, nekakov genitiv na *ah*. Pojavio se, mislim, najprvo u novinah. Čim pismena čeljad onoga časa, kada *ah* zavladalo, jedva čto drugo čitaše oliš rečenih Narodnih Novin, ničesa inoga u rukû ne imavša, čim bi narodnomu žaru odolěla: bez ikakvâ čuda ota nepodoba laži-genitiva svudaj se razplodì, umove zalězè, mozgove usědè, žazlo preuzè i na toliki posluh svu pismenu vojsku prigibè i skučì, da njezinoj oblasti danas niti je protivnika niti odmetnika. Zagreb je pokoran, pokorne su župe, pokorna Dalmacija, od česti Slovenija. Otaj slovnički kumir u Zagrebu sědi, tamo puše, tamo žazlom maše.

Razgledajmo poreklo i pravice toga silovitoga vladike, te ugledamo li, da mu pleme nije Slovinsko, nije starinsko, nije bez trohe: mi ga izmedju se ne trpimo nu ga odpudimo, te s onoga stola, na koji u knjizi zasio, strovalimo i protěrajmo.

O čto se dakle naslanja i podupire to njegovo gospodstvo? — „Podupire se, govore zavětnici i doglav-

nici toga tamnoga veličastva, podupire se o tvrde stěne Crnogorske; podupire se o pisce Slavonske i Dalmatinske, Bosanske i Hrvatske; podupire se o nepodobnost jednakosti dvaju padežev, s koje u prvom jednine bilo bi žena, a u drugom množine opet žena; podupire se napokon istinitost naše domisli i dosětka našega, da kdě priděvno ime u padežu 2-gom ima *h*, tamo ni samostavno bez njega biti ne može, te čim se sklanja dobr*ih* ne može da ne bude i žen*ah*; a krom toga puščamo svakomu na volju onaj *h* izgovorit il' neizgovorit.“ To li je, zatočnici, sve oružje vaše, to sva sila vaša?

Dakle u Crnu Goru vi utekoste, da naučite, kako treba sklanjati! Ali ja vam velju, da je Crna Gora slavnija junačtvom nego gramatikom. Ne bi li vas u to uputio, evo privodim pěvca Crnogorca i prem vrědnâ plemenika roda Něguševâ; prisluhnite kako sklanja kako li padeže premeće i recite, je li dobro? Ja ne govorim da nije znao bolje, nu je htio braći srdce taknuti, ugoditi Gori Crnoj. Evo vam dakle iz njegovoga pěvanja:

Ne mari me vrći pod gomil*om*. —
Ti satriè pod konjsk*a* kopit*a*
Dušmanina dinu najžešćega.

Ne vidite li da je Crnogorac u prvoj vrsti zaměnio padež 4-ti 6-tim, a u drugoj vrsti 6-i padež 4-tim? Slušajte dalje:

Da ponesem pisma u Kotor*u* —
Odkako je doša' na granic*i* —
Muha mi je u nos*u* ulěgla.

Kako mu je gore rabio 6-ti město 4-ga, tako mu je sada i 7-i rabio opet město 4-ga. Kako je gore služio 4-i město šestoga, tako mu opet služi i město 7-a:

Drukčije se računa na neb*o*
No na zemlj*u* čto mi računamo. —
Rodjeni smo u bezsudn*u* zemlj*u* —
Trebalo bi da je na věšal*a*.

Nitko ne pomišljaj da se to pěvaču izmaklo, nu je to upravo Crnogorski. Čto je momče nedověrče, evo mu několiko priměrov iz poslovic Crnogorskih, i ponajprvo takvih, kdě je 4-ti město 7-moga:

Ako i živimo u pojatu ne grizemo slamu.
Bio je u Rim, a nije vidio pape.
Bolje je u pojatu fukati no u palaču kukati.
Daj mi sreću a ostavi me u vreću.
I pop u knjigu fali.
Ne bih te ubio, da te nadjem u kupus.
Omrcinio se na ognjište.
U ćoravu zemlju prolaze i ćoravi konji.
Tako ne imao sreće kao crni pauk u goru.
Onako ga u cělu stoku vladičinu nema
(t. j. ludâ) itd. itd.

Evo i 7-ga město 4-ga:

Ili lonac o kršu ili kršo loncu (udario) loncu kami svakojako! (m. loncem o kamen ili kamenom o lonac, težko loncu svakojako) itd.

Zaklatio sam se i ja u livade pěsam Crnogorskieh, čitao „Diku Crnogorsku“ i „Pěvanija Crnogorska“ ali mogu vi, gospodo i borci, bez ikakve hvaste i zahvale reći, da sam bolji plěn uhvatio nego vi. Vi ste (bez zaměre!)

uhvatili mućak; jer čim sami kao uzagred spominjete da nije pravo da bude bez ikakve razlike žena u 1-m jednine i u 2-m množine ženske, sami se u tom pruglu uhvatiste, čim 2-i padež množine ženske prema 7-u otesaste i oklesaste, měšajući tako (bez nevolje) padež 2-i i pad. 7-i, kao čto se u mućku měšaju bělance i žumance, te vi govor s takovâ jajeta truhne i paše. Obijte njim koju hridinu Crnogorsku: bolje po vas. Ako li želite svakako s Crnogorcî se izjednačiti, to se vi gledajte drugieh pokladov dokopat, kojimi ota zemlja doista je obilata, i koji su dostojniji otimanja i prisvajanja, nego čto su genitivi na *ah,* za koje Slovinstvo ne zna. Medjer rekao bim, da ste vi směšni junaci. Glasu tolikih i tolikih miliunov Slovinskoga roda, koji svi osim jedinieh Srbalj (i to ne svih) govore genitive na *ov* n. p. jelenov; ili na *ev* n. p. kraljev; ili samoglasno na koncu odbacuju n. p. žen, sel, polj; ili ih s prvim (ako su mužka) jednine izjednačuju (proiznašanjem razliku označujući); glasu, rekoh, tolikih miliunov vi se podpunoma oglušiste, istieh mater vašieh, rodjakov i prijatelj vaših zvukove prečuste, nu taj zviždak Crnogorski pričuste, te vam ob uhu zapè, po svoj prilici u lubanju zadriè i možgjane pomutì: jer inače težko bi tumačiti bilo, kako vi možete buncati o jedinstvu jezika Slovinskoga, s one ga strane razmećući i razdirući, kdě je on po sebi složan i srasao; čim tobože obojim rukama tomu jedinstvu dopomažete, a obojim nogama taj vaš neslovinski genitiv tako čvrsto pričepiste, da bi svaki živ sudio: ili je tuj sakriven kamen mudrosti ili najveći poklad zemaljski. Ne peci vas ni to čto još mniem reći (ta dobro je

istinu saslušati!) Da vas bude god. 1848-e (a i sada 1861-e) na sboru slušao koji Crnogorac, kad vi prvi put te dragocěne *ah*-e u javni život i u sbornicu izvedoste, te do zlâ boga ahikovaste i njimi ašikovaste, da vas bude slušao otaj Crnogorac, ne znam veći li bi u njega bio směh to čudo gledajućâ il je bio gněv u mene, u domovinu se povrativšà i takve opičarije slušajućâ. U Crnogorca silna su pluća te nije čuda, ako mu tanahni oddasi govor izpropuhljuju, kao tihi větrac listje u gori; dočim se vi oko toga *ah* mučite kao da kakov měh nadimljete. Pak da još rečem bratu Crnogorcu, kako vi otim *ah*ikanjem narodu knjigu ogadiste; kako mu se čitajućû čini da ne ide na nogû no da sunovrat temenom kojekud obija i potuca: duše mi a věre mi, pravi Crnogorac rekao bi vam: „Nemojte braćo da vi nas radi od velike se sloge odbijate a u ovu sitnu se našu zabijate. Ta mi znamo četi vojvodovat i slobodu branit Crnogorsku, ali čto je knjige, to se mi volimo na vas obazret; lakše ti ga ova pregrst, čto nas je na ovom kamenjaku, pristadosmo uz vas nego vi uza nas.“

Koraknimo dalje. O čto li se još upiru ahavci? Ta rekli su, da se upiru o pisce Slavonske i Dalmatinske, Bosanske i Hrvrtske. Ne bojim se ni ote vojske. Žao mi je, da mi knjige svieh pisac pomenutih plemen pri ruci nisu: bolje bim premogao, čto bi ih više navalilo. Nu i ovako se dobitku nadam a vašemu uzbitku ahavci.

Zar Slavonci da potvrde taj *ah?* Ta oni nikakvâ *h* ne izgovaraju, a nikada ga ne izgovarajući, oni zar da znadu, kdě mu je město?

*

Dodji Relkoviću, prva slavo Slavonska, posvědoči da Slavonac slova *h* ne izgovara. Evo ga kdě pěva u Satiru:

Vidiš dakle da je od Turaka*h*
Došlo kolo od zlâ komšiluka.

Bi li on do komšiluk*a* dodavao i sricao Turak*ah*, da je *h* izgovarao? Ne bi. Sada znamo da ga nije izgovarao u genitivu množine; ali evo još dvě vrste, kdě se vidi, da ga nije izgovarao ni u 7-m, jer ga je sricao s 2-im:

Jerbo da je došlo od krstjanah
Tog bi bilo i po drugih stranah.

Pitam: može li pleme, koje *h* ne izgovara, biti sudac u poslu pravoga města za *h?* Mislim da ne može. I evo drugoga svědoka, slavnijâ i od prvoga, Katančića Petra, koji to sjajno dokazuje pišući *h* čak u 6-m padežu množine:

Kozari s bratjom volari*h*

Kdě mu ni po kakvoj nit i po čijoj mudrosti ikada města kakvâ nebiaše. On ga piše i u 3-m licu glagolskom, kdě mu opet nikako města biti ne može:

I meni jarce pokla*h* vuk istu noć.

Čto više: stavljajući taj *h* na početku rěčij, isti je smisao njihov sasvim prevrnuo n. p. Slavodrug, kozar, ovako sbori:

Nit su moji piski niti su meni diple na h u m u (m. na umu). Nečto niže kozar Joso, pričajući o oružniku, kdě je došao da ih goni, ovako ga opisuje:

Na glavi mu klobuk s pečatî, na tilu h o d i l o (m. odilo.)
Crljeno . . . .

Tako opet u nekih njim privedenih „popivkah“
Skida Mara svileno h o d i l o.

Svrnimo još, kad mi Kanižlijća nije pri ruci, kod Tomikovica, sborca doisto sbornâ! „Kako ćemo zafa*h*liti?“ — Kolike obilne milosti*h* nije donila.“ — „I svakolika ćućenja*h* tila toliko su uzdignuta bila.“ Reci ko, da nije prilika pomisliti, da je taj malobratnik bolje poznavao pravilo o Němačkom nego li o Slovinskom *h?* i koju silu to imati može na čiju svěst, ako u njega kako i u njegovih prednjakov čitamo: „Više mista*h*.“ — „Domaćin mnogo živi godina*h*“ itd. Mislim da nikakve. U njih kděkad možeš naći i genitiv na *a* nu bez *h*, jer i slěpa kokoš kděkad koje zrnce zobne, ali oti naši veličari književni město zrna uhitiše plěvku.

Slavonsku smo dakle vojsku razbili; kad se prva razběgla: manje straha od druge. Evo kdě pristupa vojska Dalmatinska udružena s Bosanskom. Silna je, obidjimo ju te se zaždenimo na nje desno krilo, na četu Bosansku: kad se krilo odčepi, lakše trupinu svladaš.

Koga je u vojsci Bosanskoj? Ima Lastrić Pilip iz Oćevije, ima Radnić Miho, imaju dva viteza glavna: Divković Mate i Bandulović Ivo. Evo je Pilip prvi nasrnuo te viče iza glasa: „iz ove doline od suza*h* — mlogo puta*h* — žalosn*i* grišnika*h* itd.“ Vi se smijete ahavci? Ne zadugo. Ne opaziste li da piše žalosn*i* město žalosn*ih;* piše „u naš*i* potrib*a*“ město „u naš*ih* potrib*ah*, *u*dobnim m. *hu*dobnim, po seli*e* m. seli*eh:* ne piše ga dakle tamo, kdě ga treba. A opet tamo ga piše kdě ne treba: „stvari koje nas od ljubavi božje ne odadiraju*h*“ „odrastu*h*, miluju*h*, odgovaraju*h*, zovu*h* itd.“—

„milost božja*h*, braća počtovana*h*“ — „znadem bo ja*h*“ — „*h*uda i oćućenja“ „imanstva vremenita*h*“ — „začto mu se na ljubav odgovara*h*“ itd. A sto putij za jedan put tamo ga ne piše, kdě ga vi toliko želite: piše izdajica: „mriž*a* ribarskie“ — „jačie sindžir*a*“ — „vladalac*a* Rimskie“ itd. Pitam ja: može li onaj čto dokazati, koji, kdě treba, ne piše, a kdě ne treba, piše; i da bude nevolja podpunija, tamo vas ostavlja, kdě se vi pomoći nadaste? koji ne samo čto slovu *h* města ne zna i kojekud ga trpa, nu ni pravoga mu glasa ne poznaje i sa slovom *j* ga promeće pišuć „u naši*j* dili*j* m. naši*h* dili*h*: najsitni*h*a m. najsitni*j*a“ itd. Može li, rekoh, taj ičto dokazati? Do ista ne može. Noste Pilipa, nije Pilip za boj (t. j. za onaj boj, za koji ga něki naměniše.)

Priteci mu Radniću Miho, ti veliki pogrditelju světa, krupnu knjižurinu o tom napisavši. Ali na tebi ti isti jadi kao na Pilipu. Svudě si šupalj, svudě izprovrtan; tko te ikada pogledao, taj te i žalio. Nije da ti Bosanski ne znaš, i te kako znaš! i ti i Pilip oba znate: ali ti je u pravopisu nesklad i razdor čto se može veći; tvoji razrezi ili interpunkcija kao travica na pěsku Sahare; a tvoj *h* (jadi ga pojeli) sad ga mećeš, sad ga ne mećeš, sad s prěda sad s traga, a kadikad i s prěda i s traga. Nevěrujete? slušajte kako nagrdì uda Isusova pišuć: „pokriva haljinama *h*uda*h* gola Isukrstova.“ A gle! uza toliko obilje slova *h* naš Bošnjo ponajviše u genitivu ima samo *a* ili *aa*. — Podji i ti Miho za Pilipom.

Nu evo sad istom primakoše dva dobra junaka: Divković Mate i Bandulović Ivo, kojim je znati da su

iz Bosne ponosne. Nu čuda! ni sablje puču ni strěle napinju. Čto to? Mate veli (ako i jest katolik) da piše Srbski, te su mu zato mal da ne svuda genitivi na *a* bez *h*. Nu treba da su za njega živâ genitivi Hrvatski pače Slovinski još jako u običaju bili, jer se u njega nahodi: „Fra Mate Divković iz Jelešak“— „od deset grbavac — kozliće od janjac — pet sat zlatieh dukat — prijatelj očitnikov — krušac jačmenie — ni bratje tvoje ni rodjakov tvojieh — od poštolov Isukrstovih — komu ja nijesam dostojan odrěšiti tinjak od postolov (tinjci = die Schuhriemen) — od triuh kraljev — slišati rěč božju od pripovědalac — svetieh mladenac — živina koja nejma papak razděljenie itd. Ote sam ja priklade izvadio iz njegovieh „besěd“ utlačenieh u Mletcih godine 1616-e, knjigu mu više ogledavši nego pročitavši. Matu dakle nije volja bojak biti, ni genitivu na *ah* svědokovati; jer je Mate na dobrom putu, i čověk od kojega, glede jezika, književnici, a glede propovědanja duhovnici premnogo naučiti bi mogli. Divković je stup i ponos naše knjige 16-a věka.

A kako Banduloviću Ivo, Skopljače, ničta li ne znaš za ono premudro *ah*, bez kojega niti ja čto napisati niti se u Zagrebu pokazati směm? Doista ne znaš. Ti si glede genitiva i od Divkovića bolji: jer dočim Divković novlje genitive Srbske piše, a Hrvatski i staro-Srbski mu se kadikad samo izpod pera podkradjuju, a to Bandulović vazda onim genitivom piše, kojim progovara veličastvo svega naroda Slovinskoga. Za volju onieh, koji ne poznavaju Bandulovića iz starije utlake

koje, nego iz onakve novlje, u kojoj majstorija našega Ivu u taj *a* ili *ah* obukla a jezik mu nagrdila; i za volju onieh, koji se pravomu genitivu odučiše i otudjiše, evo sam nauman ovdě ga onako postaviti, kako mu se nahodi u štampah starih.

Najprvo mužka imena s genitivom na *ov* i *ev*. „Sinov Izraelskih — vrhu pragov — noge učenikov — odpuštenje grihov — svih prorokov — svih pukov — na objavljenje narodov — različine jezikov — od duhov nečistih — svih vrhov — trideset srebrnjakov — prvi dan prisnikov — pokopanje putnikov — iz grebov — od sudov pravednih — poglavica očitnikov — pet kruhov ozimčanih — posridu lavov — od družbenikov svojih — kraljev zemaljskih itd.“

Sada mužka imena koja su ravna 1-u padežu jednine, nu samo se proiznašanjem od njega děle: „bog otac naših — pisac i farizeov — za 40 dan — od starac puka — dvěsti lakat — vrtline čaval — dvisto pinez kruha — dvanadest krošnjic ulomak od pet kruhov — pet jaram volov itd.“

Sada srednja imena, koja samoglasno odsěcaju, a ostanu li dva suglasna, slovom *a* ih protku: „oboje strane vrat — nauk ust njegovih — otac vaš s nebes — petdeset godišt — polovicu dobar mojih itd.“

Sad još kolicinu ženskieh imen na *a*, za koja to isto pravilo stoji, kako i za srednja: „po broju duš — vrhu pragov kuć — čtenje knjig mudrosti — brez skupštin — sveta divo divic — sestar njegovih — pune velicieh rib — kod nog — na dan veće di-

vic i mučenic — blagoslov svěć — poglavic njegovih — usan naših — dvanadest krošnjic itd.“

Kada dakle polovicu krila Bosanskoga odbismo, a ona se druga polovica predala, to je dakle tim (kada li već po vojnički sborit uzesmo) i Bosanska vojska predobita. Sad je već dušmanu strah u petah, sad su noge brze: ne bude neprilike ni sa Hrvatî ni sa Dalmatincî, te ih na brzu ruku odbavimo. Divide et impera, te tako i ja Dalmatince da razdvojim na gornjake i dolnjake. Na vidik vi dolnjaci, najpače Dubrovčani: Gunduliću, Palmotiću, Ranjino, Gjorgjiću, Feriću, Cuceri itd. kakve vi genitive pišete? Pišemo one, koje ušima čujemo, a već od nekojega vremena i očima naziremo, one koji se mogu viděti u slovnici Vlaškoj Mikalje, i koje nas naučiše Della-bella i Kašić iz Paga: genitiv na *a* nu bez *h*. Vi dakle, uskočivši od vaše starine, one genitive pišete koji se izvrgli, i s kojih jezik na široko hoda, kao da dimlije nosi. Nu neka bi i to: ta danas i Srblji tako govore, ili bar pretežnija čest; nu je běda čto vas mi gledamo ne samo u haljinah tako prostranih i nenarodnih, nego još i po větru slova *h*, kojim Zagrebčani vaše knjige pečataju, strahovito nadmenih. Nu da vas pitam: poznajete li vi oliš ote mesopustne nošnje još i ljudsko odělo starine vaše i druge Slovinske bratje? Na to pitanje Gundulić kličè:

Kitu mi něki dan jabuk dà Ljubica —
Iz nědar nam dunje daju —
Od kladenac bistrieh prèdam.

I tako je u njega měšnic, dubrav, od větar itd.

Gundulić prestà a Palmotić načè:

Starieh p r o r o k da izpunjena
Pisma budu zlamenita —
Starieh o t a c sveti dusi —
Lěpieh m l a d a c ljubav hita —
P u s t o l o v i c, uzma, mara itd.

Dosta! A ti Ranjino, i ti znaš čto ob otom genitivu? — Ja sam toga puniji nego njih oboje. — Istina, ti si iz 16-a věka, onda se toga čulo posvudaj, i sred naroda Srbskoga (kako se i danas čuje okolo Užic i po tolikih stranah Srbstva u našem carstvu); ali vi prvanja dva, koji ste iz 17-a věka, odkuda u vas? Za isto vas toga Dellabella naučio nije. — Ako nije on, a to je sisa materina. Ni u Mikalje ne vidiš Slovinskoga genitiva u njegovoj slovnici Vlaškoj, kdě tumači „delli capitani“ sa v o j v o d â, i „delle case“ sa k u ć â; ali prisluhni kad rěči tumači u svom rěčniku, kako ih lěpo umě n. p. „tisućnik, vojvoda od tisuće j u n a k o v“ — „jaram z l o č i n a c = jugum impiorum; jaram v o l o v, t. j. dva vola“ — „dubrava od p r i t a k za vinograd itd.“ Vidim da umě. A kako Gjorgjić, kako Ferić, kako Cuceri? Tuj pokaži junačtvo, er su ti živěli na okrajku 18-a a jedan njih čak na skoku 19-a věka, deder iznesi s a d tvoje ostarěle i okrhnute genitive. — Nije ga se ni tuj s čega postiděti Slušaj genitive Gjorgjićeve, čto sam ih izvadio iz nekojih psalmov:

Měšte g r a n i c i krajina
On pokojom tebe (t. j. grad Solinski) obtečè —
Zatiem sebi služećega
Davida iza stada dižè
Iza s k o t n i c uzè njega

Na kraljestvo ter ga uzdižè. —
Pače od trubalj urnebesni
Zvek do neba podignite. —
Sedamdeset godiš' više
Itko jedva znam prelazi. —
Napunjiva tvoju odviše
Zemlju dobar i milosti. —
Ti me izbavì često i ne dà
Da se duša mâ popuze
U pogubu zlěh zasěda
I u pakljenieh lovac uze. —
I od kladenac bistre izhode
U klisuru žednu obraća. —
Plam, led, gràd, sněg i studene
Gromovitieh vihar plate itd. —
Jer množtvo mojih zlotvor
Gre da me osrami. —
O duše tač věrne . . .
Viděle ste sgode
Od porod porode. —
Pred tvojim kolim za glasnike
Šalješ vihre kiem gospodiš,
Za slědeće službenike
Četu od oganj s tobom vodiš. itd.

Slušaj i Ferićeve, nu bez onoga busa na kojem su nikli; evo ti ih: brinitelj, kamen, udarac, tobolac, gledalac, lovac, razlog, momak, větar, put, bogov, nebes, knjig, stran, prěvar. itd.

Slušaj napokon i Cucerieve, da ne rečeš, da samo vrsta pěsnika sili na starinski tobože govor; slušajmo

dakle i njega, koji ne piše na vrste: „o potrebi uklanjat se od malieh početak; šesat našieh dukat; iza 8 měsec od bolestij; hitros' věštieh rukotvorac; množtvo posal; pogubu od dobar; 15 godišt; veće od 12 stotin tisuć; puno duman; taštinu od haljin; oko službe i děvojak; istieh bludnic; sedam grešnic itd. Nu da ne bi tko pomislio, da je poznavanje pravoga genitiva na ovu kolicinu pomenutih pisac spalo, razgledajmo i proberimo ih i pobolje, segnuvši malo podublje u starinu pak dalje.

Evo nam dakle iz 16-a věka Gradića Vasilja, koji je pisao, koliko znam, tri „libarca": jedan „od krstjanskog života" (mnom nikada nevidjen), drugi „od děvstva" a treći „od molitve." U njega jedva kad genitiv na *a*, nego svudaj nepovrědjeni i pravi genitiv Slovinski, kako ga pravi, zrnati i korěniti Hrvati i danas i to svudaj govore. Ni u kojega našieh pisac na jugu tolika je pravilnost, skladnost i jednakost jezika, ni tolika uměća i věština podugljih periodov kao čto u njega. Čitajući njega čudom se čudimo, s koje visine na čto li spadosmo. — Istoga je věka živio i Gučetić Angjel, čto se proslavio najpače svojom knjigom o „Rozariu." Ako i nije takva knjiga prema današnjemu věku, nu pravoga prijatelja naše proze umoriti neće. Ovu knjigu bi dati onim, koji misle da Dubrovčani, vrstam se naklonivši, u prozi uspěli nisu. U njega svakad genitiv na *a*.

Iz 17-a věka imamo medju Dubrovčanî, prozom se proslavivšimi, Orbina Maura, nu ga ipak s pomenutimi piscî u jedan te isti red staviti ne možemo. Iz njegovoga „Zrcala duhovnoga" mnogo se manje naučiš nego

iz starijih predhodnikov njegovih. I njemu je, pravo li se spominju, genitiv na *a*. U kratko reći: u Dubrovčanov, čto još Dubrovački pisali, na *ah* ni pomisliti nije. Istom naši suvremenici iz Dubrovnika, Pučić, Svilović, Kazali, Ban (dok latinicom piše) itd. uz taj nesretni i toli zlokobni *ah* pristadoše. Može čověk uz Zagreb pristajati koliko mu drago, i pravo je da svi uzanj pristanemo, jer je taj banovski grad od ista i duhovnim voditeljem našim, nu ne treba nam za to prionuti uz tako krupnu neistinu književnu.

Predjimo sad na věk 18-i. Otaj věk pravo je crvište i léglo otieh *ah*ov, kanoti věk preoblade tudjinstva, primicanja Němac, narodne propasti i gnjilosti. Progledajmo i njegove pisce. Banovac Josip ne stoji za govor, sad *a* sad *ah*, kako mu na um dodje; a kdě *h* treba, ondě ga nije. Nu ostavimo pisce slablje te se prihvatimo boljih. Pavlović-Lučić, Makaranin, narodno i prosto pišući, malo kdě ima *h*, kadkad kdě ne treba, kao ve*h*oma, ali u genitivu množine svakda *aa*. Matei pisac je našemu jeziku vrlo věšt, i ni u koga se (van da u Dobretića, koji mi nije dopao rukû) misli ascetičke i na sploh bogoslovne tako shodno i spretno izrečene ne nahode čto u njega. Čitajući njega živo požališ, koliko se cvětja sa drveta Slovinske misli i govora već obrunilo. Genitiv piše svakda sa dva *a*, kao čto mu je običaj i slova suglasna podvojavat; a *h* mu je svakdě na městu kdě treba, i da rečem u jednu besědu: jezik mu je pravilan. Dodji sad ti Joso Matoviću, ti vrědni svědoče; na oko najveća podpora *ah*ačev, a u istinu najveći obaratelj njihov. Ti, koji

svakda u genitivu imaš *h*, i tvoj prednjak Matei, koji ga tamodjer nikda nejma, vi dva sami ste zadostni sve temelje, na koje se to *ah* upire, razkopati i razsuti. — Po čem i kako to? — Po tom čto Matei, znajući jezik kako treba, nije mu znanje klimalo, nije hramalo, nije nagadjalo ni pipalo; te slova *h* uhom ne čuvši a slutnji se izmičući, nikdě ga napisao nije kdě ne treba, nikdě ga izostavio nije kdě treba. — Naprotiv Matović isto tako postupajući kao Matei, a slovo *h* u genitivu i na svakom drugom městu, kdě ide, dobro razabravši, svakamo ga je stavio kdě ide, nikamo ne uturio kdě ne ide. — Ali ako izvan Crne Gore i nje okolice nikdě toga *ah* nejma, kako je on mogao taj *ah* čuti? Kojim se pravom to u njega pohvaljuje, da ga nikdě ne izpušta, a u drugieh hudi, da se ikdě i stavlja? Matović je rodom iz Dobrote, kraj Kotora, njemu *ah* dolikuje, jer „za Dobroćane se pripověda, veli Vuk, da su se nekda iz Crne Gore saselili.“ — A je li to svědočastvo istinito? Prevrni samo dva lista Matovićeve knjige i odmah se uvěriš da je to živa istina, jer kako Matović govori, onako se govori i u Crnoj Gori. Na čelu knjige mu stoji: „Kateki*zm* Rimski . . . priobraćen iz Latinskoga u Slovinskom*u* jezik*u*.“ Ne viděsmo li ozgor da Crnogorci zaměnjuju 4-i padež 7-m? A na prednjoj strani 3-a lista piše: „ona koja se zadržuju u ov*e* knjig*e*.“ Ne viděsmo li ozgor, da Crnogorci ne zaměnjuju samo 4-i padež 7-m nego i 7-i 4-m?

Da se je dakle taj *ah* od ista izgovarao još od kojega plemena južnoga osim Crnogorskoga, to bi se i više Matovićev najti moralo, svakdě ga na svom městu

upisavših; kao čto naprotiv za dokaz neizgovaranja ima više nego jedan Matei nikdě ga ne upisavših: medju koje idu svikoliki pisci Dubrovački do najnovijega vremena; ne čitajuć u ovo čislo one, koji pišući genitive Slovinske za taj *h* ni město ni prilike nejmaju. Onda istom, kad je tvrdu ledinu Slovinstva južnoga tudjinstvo podronilo i tudje mu sunce pripeklo, nastaše pukotine, te su urvine narodnosti naše, koja se počela rúniti i krúniti, pisce takodjer, one osobito koji više slutiahu nego znadiahu, sa sobom odkoturale i zasipale.

Dalmatinci dakle dolnjaci a navlaš Dubrovčani toga ne dokazaše, da ima to *ah* kakvo pravo ili temelj u knjizi našoj. Nu ako toga Dalmatinci dolnjaci ne dokazaše, na koje se oči protivničke najveć upirahu, Dalmatinci gornjaci to još manje dokazati mogu: ni u napast kakvu nikada ne padavši (oduzmeš li Kašića, Kneževića, oba Kadčića i još po kojega čto su *a* pisali dobre genitive svoje, koji svudaj protiču, kojekakvimi prividjenimi *ah*ariami zaměniti. Uzmi tko u ruke Lučića, Hektorovića, Ivaniševića, Karnarutića, Budinića, Barakovića, Zoranića itd. ovu divnu kitu gornjo-Dalmatinskih pěsnikov Hrvatskih: ne samo da je u njih jedinice Slovinski genitiv, nego sva im je duša i vàs govor Slovinsk. Ili uzpiši danas tko tvojom prozom bogati i jedreni Mrnaviću! ili se s vami tko potakmi Radovčiću, biskupe Rabski, i s tobom Juriševiću (= Georgicei) Tanasije, ili napokon s tobom, prevrstni Hvaranine Jerkoviću Matija, glede čistine i vlastitosti prave jezika Hrvatskoga! — Dobismo dakle i Dalmatine, to gornje to dolnje, na svoju stranu.

A ona šačica Hrvatov izvan Dalmacije ni ta vam

ne pomožè, ni ta vas nevolji ne otè. Izidji ti prvi, Ivanošiću, ti gladko zanovetalo i odabrani sine plemena *ah!* Tko te pospè tolikiemi *ahi?* — „Zaradi straha jedinog tavnic*ah*, batin*ah*, višal*ah*, svitovnih pedeps*ah* itd." Rekao bi čověk, da si baš tvrd i sistematičan *ah*avac, kad ti se ne grusti te *ahe* sipat kako iz rukava; nu ti viri pero luka iz torbe: začto pišeš „medju podložnici*h*, medju kmeti*h*?" Da toga ne viděsmo, još ti pro hic et nunc věrovasmo; nu po tom si nas uvěrio, da o slovnici ne uměš ni bělo ni crno, i da slova *h* izgovarao nisi; a tko ga ne izgovara, taj može (ako li je tako učene ćudi kako ti) u ludosti svojoj pomislit, da ga bez velikâ kvara svakamo prilěpiti može: samo čto se s toga čitavomu narodu usta izvraćaju, uši otupljuju i pogrubljuju, osětak i tanahnost jezika propada, samovolja zavladjuje. — A čto ti Grbčiću? U tebe podosta lěpâ govora primorskoga, ali začto odběžè dobre genitive tvoga dětinstva te prilepnù uz one na *a?* Nu *ah*-a ni u tebe nejma; kaogod ni u Kovačića, slabâ pěsnika, mlitavca i němčarca u jeziku, ali glede Slovinskoga genitiva pomnijega vrtlara nego treba, jer ih on i na gredicu 4-a padeža presadjuje (možebit po običaju postojbine svoje):

Kroz kê (sc. bogorodice) ruk milosti provi-
raju svake —
Kê milo grešneh duš na spasenje kane.

Pisâc današnjih trieh županij, čto ih zovu Hrvatske, s toga se uzroka ne taknem, čto ih pod Slovence a ne pod Hrvate čitam; mučeć i o tom, čto bi oni ma-

nje i od koga za taj *ah* dokazali, nikada ga do Gaja ne pisavši. — Izgibè vam dakle i četvrta vojska!

Sad vam ne ostaje nego istinitost vaše domisli i dosětka vašega. Nu ja na um uzimljući: da za toliko věkov, čto Slovinski narod stoji; od tolikih miliunov čto ga je, nitko do vas tomu nadometku sětio se nije; prebirući po misli: kako je ruža jezika Slovinskoga sve donle veselo cvala, dok ju vi zalivati i ovaj *ah* odgajati ne uzeste; a ni toga s uma ne puštajući: da se to zadnje perce naše narodne ruže ob onoj tek dobi izvijati počelo, odkad poznato pravilo Němačkoga pravopisa (das h dehnt die Sylbe) ob uho nam zveknù: svega toga radi (ako dopustite) ja tako sudim, da je vaš dosětak otežak, a vaša domisao gola pomisao.

Čto napominjete da je svakomu na volju izgovorit *h* il ne izgovorit — to je takò neslano, da se takva beséda ni prostaku kakvû oprostit ne može kamoli književniku: jer glede izgovora slova *h* samo je troje uzmožno 1-o nikdě ga ne izgovarat; tim se odstupljuje od Hrvatom običnoga govora i od svega Slovinstva (osim iztočnieh Srbalj); 2-o ne izgovarati ga u genitivu; nu tim se satire glavno pravilo našega pravopisa, koje veli: izgovaraj svako slovo! i koje tako je u narod prešlo, da naši ljudi, gledajući taj *ah* na koncu, ma koliko neobičan im bio, ipak usta krive ter ga kao pod silu izgovaraju. 3-e svudaj ga izgovarat, dakle i u genitivu; tim se kvari jezik u svojoj jezgri na škodu jedinstva bud južnoga samo ili Slovinskoga na sploh, koje Slovinstvo tim *ah*-om isto se tako pogadjati ne može, kao čto ni mi južnjaci (osim gospode od

bratovšćine *ah*ovske); a kako da se s njim pogadjamo, kad u jeziku štrlji kao kost iz rebar?

Čto dakle da činimo s otiem *h*-om, kad je s njim tolika neprilika? Ne bì li bolje, da ga i ne pišemo, kao čto ga ni Srblji ne pišu? — Do ista sto put bolje ne pisati ga nego pisati; jer pišući ga samo si Crnogorac; ne pišući ga već si Srbin; ali ne pišući ni *a* ni *h*; onda si istom brat Jugović: ne samo po tom, čto ih ne govore Slovenci i Hrvati, nit ih ikada govorili jesu; nego i zato: čto ih ni stari Srblji govorili nisu, i po tolikieh stranah Srbstva ni dan danas ne govore; nego i za to, čto su srbulje stare pune puncate pravoga genitiva, te ih ne grdi ni *a* ni *h*; nego i za to napokon, čto se u istieh narodnieh pěsmah pravoga genitiva podosta nahodi:

A ne mogu topov opaliti —
Tridest volov kurban učinio —
Al pećina Turak napunjena —
Ti sakupi tri hiljade Turak —
Ma hiljadu svojih Crnogorac —
I hiljadu ćurak velikieh —
Uzeše joj deset tovar blaga —
Tridest sužanj pusti iz tavnice —
Kad smo bili nasrěd klanac pustih —
Kad smo bili nakraj klanac kletih —
I stotinu kalpak i čelenak —
Izpod jasal voda navraćena —
Nit se čuje gusal ni tambure —
A kamo li devet godin dana —
I pet stotin ljutâ oklopnika —
Od pet stotin manje ni jednoga —

I izveo deset hiljad vojske —
Kad iz pušak vatra izdušila —
Nek s njeg pije studenu vodicu
Četrest jutar vodu našte srdce itd.
Od šašin do šašin
Na njem devet kožušin (zagonetka) itd.
(klas kukuruza)'

Nije mi tajno i dobro věm, da je težko s navade svrnuti i onakvo pisanje med Srblje vraćati i obnavljati, kojemu narod od česti odviknuo; nu dobro sam věstovit i tomu, da od putov Slovinskieh niti je kraćih ni lěpših, koji nas u staro otčinstvo dovesti — da od mladieh duhov niti je borac boljih ni življih, koji obrove svake tegote laglje preskočiti a gradište narodne misli i uzmaha novoga bržim skokom doteći i uzeti mogu. Ne směmo glede *ah*ačtva u blatu ove nove starine čamiti, nu treba putove krčiti i probijati, staze captati i uravnati, da staru starinu, mnogo dostojniju od sadanjega kala, opet obnovimo. Ne směmo pod'jarivati vatru razdora, razdvoja i razkola, nu piriti i nětiti oganj milovanja, dělovanja, pomaganja, ugovaranja.

Težko je ljude na pravi put povratit, kad su daleko s njega zamakli. Ima krivorogih duhov, koji ne mogu istine razviděti, ako putovi do nje nisu zaviti i strmeniti; a čto je ravno i spretno, toga ni vide ni dosižu. Takovih roginov ima i glede genitiva. Bog bi dao, da ovom razpravom svadje kakve zametnuo nisam, ali žalibože takvi smo: o stvari se prepiremo, koje su očiveste; i za koje da migneš, dosta bì; pak mi onda one da razmrsimo, koje su zapletene? — Život naroda u

počelu razvitka obilat je uzlî i svakom težkoćom: začto bez nevolje da uzlamo i konce zamrsujemo? U malu se složit ne umĕmo (te u stvari ni malo sumnjivoj) a gorostasnu slogu namišljavamo — sa sobom se upoznajmo! Nemojte braćo i gospodo književna da nam bude štete i sramote, a radosti vragovom našim; nu se u istini složimo i veselâ srdca od onoga odstupimo, čto istinito nije; čto nas para i s puta Slovinskoga smeće. Ne ozirte se na to, da je to najmanji u Izrailu, koji progovara; nu na um uzmite čto je govorio, i dobro li je naumio. Ako sam bio žestok, imao sam začto: srdce me boli kdĕ gledam, kako se jezik krše i razmeće: jezik dostojan drugieh duhov i drugieh radilac oko njega nego li smo mi. Nu onakvi kakvi smo, živo se ga poprimimo, popravimo i uzradimo! S toga rada korist, s njega slava naša; s toga (te ne samo glede knjige i nauka) s toga, reku, da budemo ili ne budemo, da osvanemo ili omrknemo.

Primětbe.

Hće i ne hće na strani 3-j itd. Čemu oko u pravopisu ne naviklo, to ga vrědja; nu bolje je pristati uz razlog nego uz ono, čemu smo vikli; pak čto je u prvi mah neobično, po vremenu bude običnije. Čemu li još ne bude svicat u jeziku našem, čemu smo odvikli? Tko je rad po korenu pisat, tomu je *h* poprimit. Naši Hrvatski ostrvljani a i kděkoji primorac taj *h* izgovaraju, a Česi ga te Poljaci i pišu — začto se dakle nam od njega odbijat?

Caesar, Alexandar, Octavian, Colombo itd. Velika je běda i nevolja s imenî vlastitî. Ne znaš kako ih napisat ni kako ih sklanjat. Onako li ga pišu, kako ga piše Inglez, Francuz itd., eto gotove neprilike za vsakoga, čto Inglezki, Francuzki itd. ne zna. Onako li ga napišu, kako se izgovara i kako nam po prilici pravopis napisati umě, eto druge neprilike: ne znaš o kom je govor ni o čem. Poišći nas tko Kembridž na mapi kojoj mu drago, mi ga ne najdosmo, ako ne znamo da se Cambridge piše. Pripovědala mi knjiga bog zna koja čudesa kako je Ruso mudar bio a Kuk daleko plovio, ja ipak ne znam tko su, nu držu da su Slovinjani, er me srdce i pravopis na to goni otu si slavu prisvojit. Ako nisam rad veznuti u tom pruglu, znati mi je da se onomu mudracu ime piše Rousseau, a ovomu plovcu Cook. Po tako skrozimice narodnom izobraženju svom mogao bim se na putu i na njihove spomenike naměrit ne znaje komu su naměnjeni. Pišimo dakle tudja imena kako ih tudjin

piše. Bolje nam je učit kako se tudja imena izgovaraju (a tako i Němci čine) nego se domišljat, kakvo to ime biti može, koje smo mi našim samo Slovinskim pravopisom onako iz dalekâ napisali. Moskov je prisiljen vsako ime zapadno, ako nije koje od najpoznatijih, Latinskim ga slovom upisat; a mi uz Latinska slova, koja nam u tom poslu za isto neprilična nisu, tudja imena u naš pravopis i u naše kvake sbijamo i sgnjécamo, ne znajuće poslě ni sami, o kom ni o čem govorimo. Okanimo se te grozne ludosti. Pomislimo još na tolika pravopisom raznolika nu po izgovoru jednolika imena; ili ako i nisu povse jednolika, ali je razlika tako sitna, da je naš pravopis ne može razabrat; ne spominjuće podvojavanje kděkojih suglasnikov, našemu pravopisu protivno. Ako su dosad drugi narodi naša imena mrcvarili, treba li da im to vratimo? Nije li to u njih bivalo s neznanja? ne vidja li se trud, da to izprave? Moj brate, budi pravedan bud i dušmanu!

Ovo smo ga lěto prvi put učili na str. 5-j Do godine 1849-e učio se na Rěci jezik Magjarski. Ja sam bio prvi, kojega je bansko věće na Rěku poslalo Hrvatskomu jeziku učit. I u Zagrebu ranije se je počeo učit jezik Magjarski nego li Hrvatski. Našemu jeziku prvi je počeo učit profesor Smodek, tada se iza dokončenoga prvoga lěta prava iz Pešte u Zagreb povrativši, pokojnim Kolarom nagovoren, da učini čtogod za svoj narod. Ako se ne varaju, bilo je to godine 1833-e. On oprosì nekoliko profesorov da mu dopuste našemu jeziku javno učiti, a koji dan poslě rečè mi pokojni Rakovec, moj sužitnik, da su te Smodekove lekcije na akademičkoj dasci pribite, nu da Magjarski učenici (za razplod Magjarstva u Zagreb pošiljani) strašno žamore te govore, da iz toga ne bude ničta, i da se to vse istom na saboru Požunskom pretresti i rěšiti ima. Rekšû Rakovcu da ga je strah, da od ista od vsega toga t. j. namišljenih lekcii Smodekovih ničta ne bude, profesorom toga se žamora plašećim i po prilici od podanoga dopusta odstupećim — ja mu zavrnuh: „Učinimo čtogod!“ Kad ga viděh skučene glave kdě ramenima stišće, sgrabih ljut ono hartije na stolu te na dvanajst ju koliko li cedulic razkrojiv, u tri jezika nečto pisati stadoh, Hrvatski, Latinski i Němački. Oficirskû sinu

jezik mi Hrvatski nikako nije od ruke išao, Latinski traljavo, nu Němački dobro. Kad bude oko polnoći, a ja pred akademiju, te utiskoh one cedule u okno, dobro ne klipajuće. Kad u jutro, al moj prijatelj Drkos, Vukmanac, prvi u školu (bio je jurista i convictista, napisavši malo kašnje poznatu knjižicu: „Genius patriae supra dormientibus ejus filiis“.) Uztrebà mu hartije te razgledav se po školi upazì cedule kdě kroz okno štrlje. Pročitav ih (kako smo vikli) začudì se čemu li su naměnjene, te s njimi brže nazad u školu, te čitaj pred učenikî medjutim se skupivšimi. Ne umiju danas reći, čto je na vsakoj bilo, ele na triu bilo je ovako: „Hört! Einige Leute, die wohl wissen sollten, was lingua patria heisst, die haben gemeint, das wäre ungarisch! Wird nicht Europa unserer spotten? (Tuj sam migao na pokojnoga kanonika Mihića, ravnatelja u konviktu, kojega moj prijatelj Drkos biaše oprosio da smě slušati „praelectiones e lingua patria“ na čto mu ovaj začudjen: Quales? e lingua Hungarica?“) Na drugoj: „Wer sind die Kroaten? friedliche Unterthanen in Friedenszeiten, tapfere Krieger in Kriegszeiten, Besieger der Avaren, Türken und Tartaren, also freie Männer, keine Ungarnknechte!“ Opet na drugoj: „Ein jeder Mensch ist frei geboren, und jede Nazion hat das Recht, sobald sie von einer andern unrechtmässiger Weise bedrückt wird, sich los zu machen. Nord-Amerika hat sich von England, Süd-Amerika von Spanien losgemacht; auch uns hat kein unerbittliches Schicksal für immer an Ungarn gekettet, und wenn es darauf ankommt, nieder mit den Ungarn!“ Iza toga čitanja nastala strahovita rvanja i skubanja med Hrvatî i Madjarî.“ Familias sa katedre viče: „Silentium dominationes“ nu slabo je pomagalo, er gospodičići biahu poběsněli. Dozovu Henfnera, profesora naravnoga prava, Němca iz Spiša (= Scepusium, die Zips) čověka tada puno obljubljenâ, nu ni on ničta ne opravì. Napokon dojdè stari, ćelavi, buckasti Domin, nosa zakučastâ, vàs uzpiren, te k mladićem: „Quid putant, quid cogitant, quid denique rerum meditantur dominationes? quam terribile vel nomen revolutionis itd.“ Njegovom se besědom vatra malo prigasila, nu u srdcu omladine to još tinjalo, te po ulicah kděkad i buknulo, kad bi se naměrila kosa na brus. One cedule

zlokobnice netko i sašio svilenim koncem bělim i crvenim, jedan si je od drugoga prepisivao te po njih koječega našarali n. p. „laus et honor auctori“ pak „evangelium nostrum“ itd. Profesori ne mogavše cedulic dokopat ni doznat tko ih je napisao, te uviděvše da je bilo grěšno, čto su te lekcije samo izpod ruke i vsak po se dopustili, dokončaše zasěsti k stolu te složno věćati, ima li se jezik Hrvatski učit ili ne. Čto su bili mudriaši i privrženici Magjarski, otih k tomu zasědu nije ni bilo, nu je preko običaja došao i stari grof Sermage, kanonik i nadzor školski. Koliko sam mogao dočuti, ovako se ljudi ozivali. Stari Männer, (kako li se pisao) rodom iz Salzburga, dobar profesor matematike i dobar pače predobar čověk, nu slab Latinjanin i slab vitija, prvi se proturio te podigav naočnjake ovako ju nu počteno (po Němački) blesnù: „Ich seh nicht ein, ich weiss nicht, ich begreif's nicht, warum sich die Kroaten von den Ungarn sollten schopfbeuteln lassen“ itd. Iza njega Henfner zaručen s Hrvaticom (Latinski): da Hrvati nisu ni robovi ni sluge Magjarske, nego da su braća pod jednim zakonom i jednim ustavom, nu ipak tako, da i svoja osobita prava imadu; da su im velike zasluge ne samo za Ugrinsku krunu nego i za cělo carstvo, pače i za čitavu Jeropu: er su kroz tolike věkove i tolikim junačtvom i tolikom krvlju Turke odbijali; da s toga velika nesreća bude za Hrvate i za Ugre, ako se ta dva naroda svadita te s prijateljstva na omrazu prejdeta; da čim se Magjari izobražavaju i u narodnosti svojoj pokrěpljuju, ni Hrvati zaostati ne smědu, te i njim narodnost svoju da je podignut i uzvisit; da je napokon Zagreb glavom Hrvatske zemlje, te akademija Zagrebačka najsgodnije město, kdě se Hrvatski jezik da uči. — Iza Henfnera podvižè se Degoricia, te krupnim glasom nu kratkim razumom ovako se ozvà: „Quis docebit? quando docebit? ubi docebit?“ koje mu uprose prihvatì sadanji biskup Bistrički, Mojses, tada mlad i vatren profesor filosofije, te mu ih suzbì ovako: „Čto se vremena tiče kada da uči: čto nam je do toga? može, ako hoće, lěpo o polnoći. Čto se města tiče, kdě da uči: začto da ne uči tamo kdě se i muzika uči? te obere li ono vrěme, kad ja u obližnjoj školi predáju jezik Grčki, bude mi milije da on tamo narodni jezik uči: jer niti ja njega mésti budu

niti on mene; milije, reku, nego da mi ona židovčad uši zaglušava svojom svirkom. A čto se napokon onoga tiče koji da uči: znamo da je rodjen Hrvat i da se tim jezikom bavi, da si je u Pešti pribavio doktorat filosofije, da je mladić dobrâ vladanja, da ono čega još ne zna po vremenu i naučanju istom naučiti može, da za sad drugoga nejma, da to bez ikakve plaće te samo iz ljubavi narodnoga jezika čini, da je već doba da se taj jezik uči: to su razlozi s kojih sam ja tvrdo za to, da mu se to dopusti.“ Nadzor školski ote mu razloge pohvaliv i još koju pridodav, napokon se dokončà, da Smodek na akademiji Hrvatski uči.

Stomorina, na str. 8-j. U primorju se govori: velika i mala stomorina-gospodja. Tako se možebit po vsoj Dalmaciji i otocih govori, ili se je bar govorilo, kako se vidi iz Komulovića, Splěćanina, koji piše: „Rojstvo, to jest mala stomorina... varetje, to jest vela stomorina blažene bogorodice.“ Te beséde ima i u zakonih kapitula Bakarskoga: „Šestere mrlice bivaju ovde: veliki četvrtak, subotu duhovsku, na post velike stomorine itd.“

Sraga, na str. 18. Ote rěči, toliko poznate po Karlovačkoj krajini med Hrvatî, ni u kojem slovniku jugoslovinskom nejma do u samom Gutsmanu. Znamenuje kap.

Župa, na str. 24. Naši stari nisu govorili županija nego župa, a Česi mudro i danas tako oblasti naše zovu. Čto neki pod župom razuměvaju, tomu ostani ime plovanija ili parohija. Iza propasti političke našega naroda imena oblastnikov u crkvu uskočiše. Tako episkop postadè vladikom; tako naš pop, ne mogavši povse osvojiti župana, htědè pone bit župnikom; tako Češki pop ugrabì ime knezovsko (kněz), te je pravomu knezu svoje nekadanje i starinsko ime bilo prekovat na kníže. U Hrvatov Ugrinskih plovan je per excellentiam gospodin. I podžup je dvojega perja: u primorju našem zovu tako crkvenjaka a u Istri slugu pri sudu; a podžupan znamo da je prvi pod županom. Druga imena vlasti kanoti knez (u Srbiji) rotnik (po Istri i otocih) čašnik i stolnik (u Rusiji) vojvoda(= lugar, u Krajini. Risum teneatis) itd. stradala su i bez

prisvajanja crkvenoga: bud nizinom njihovâ znamena bud zaboravom.

Pismo klinovo, na strani 24. Tako sam nazvao ono Asursko pismo čto ga Němci zovu die Keilschrift. Da rečemo klin-pismo směšno bì radi klin-čorbe a još i tvoreno po Němačku.

Uzè ga sa strane zapada crv podgrizati, na str. 25. Od onoga vremena, čto se taj govor napisao, cěli taj posao o glagolici i ćurulici na povse inu se je ruku preobrazio i povse nam drugo sad o tom misliti treba, nego mišljasmo prvo, dok profesor Höfler u Pragu predragocěne one spomenike glagolske ne odkrio. Tko je rad u to se uputit, čitat mu je poslědnje dvě knjige pokojnoga i nikad ne prežaljenoga Šafárika, 1-a Glagolitische Fragmente. 2-a Ueber die Urheimath des Glagolitismus. Oliš toga i ono čto je o tom pisao Hanuš u Slawische Bibliothek 2. Bd., a ponaglavice Glagolitica, od Frana Miklošiča u enciklopedii Erscha i Grubera, štampano i posebice.

Tiči, na str. 29. Tičim-haereo. Belost.

Blagověst, na str. 29. — = evangelium. Mikl.

Pak još nam sprema staroga Danila i Dometiana, na str. 30. Zaskočila ga je smrt njiu na sunce ne izvedšâ. Ne znaju čto bude s Danilom, nu je Domentiana slavni naš Gjuro Daničić godine 1860-e u Beogradu na vidik iznesao. Čitaj rode, toga ti se hoće. Čitajmo starinu to nje radi, to oděla radi, kojim je oděvena.

Spomenici Srbski. Na str. 30. Ni malo ne odkidaje ičijoj zasluzi, tim pohvalnijoj čto je ranija i prvotnija, ne mogu visoko ne pohvalit knjige „Monumenta Serbica“ po Mikiošiču na svět izvedene. Štampa Beogradska ima 180 kusov, čim ih Bečka ima mal' da ne pet stotin. A kolika je olaštica čtalcu a osobito povědaocu kazalo na koncu? i regesta na čelu vsakoga lista? Spomenikov Srbskih štampao je u Beogradu god. 1858-e i knez Medo Pučić sižućih od 1395. do 1423 sa snimkom, uvodom i primětbami. Ne zamučimo dělo veselâ očekivanja: Spomenike Hrvatske, čto se prem sada u Zagrebu pečataju, pismom gla-

golskim, po nastojanju miloga nam župana Ivana Kukuljevića, knjizi i pověsti našoj uz toliko pripomogšâ.

Život sv. Jerolima, ... velikog Lesandra. Na str. 30. Onaj prvi život poznat je pod imenom Transit s. Jerolima, utlačen u Senju, glagolicom, god. 1508-e, a Jakobom Volčičem na Latinska pismena prenesen. — O životu Lesandrovom dva su rukopisa, bosančicom pisana, jedan u g. Gaja, drugi u Pragu. Ugledala oba života čto skorije světlost! Od zakonov, u govoru pomenutih, Vinodolski je pečatan u „Kolu“ Grbaljski u „Pravdonoši“ a oni drugi zakoni, razvodi i lětopisi u „Arkivu.“

Vetranić stari. Na str. 31. Od one dobe štampalo se Kukuljevićem nekoliko pěsam Vetranićevih u prvoj knjizi „Hrvatskih pěsnikov“ nu je veći děl vse do danas ostao neštampan. Žalibože!

Koga blažena ručica sada prepisuje. Na str. 32. Mislio sam ruku pokojnoga Jukića, koji běše naměnio vse pěsme Menčetićeve na světlo iznesti, nu ih, žalosti! samo nečto Kukuljević oštampà. — O Vladislavu Menčetiću nitko ne pomislio, čto ja znam. Trublja njegova po Kukuljeviću osebice već je od davnâ utlačena.

Marko Marul .. sa svojom Juditom. Na str. 32. Juditu sam ja prepisao, nu dok mi prva štampa rukû ne dopane, na svět je iznašat ne mogu: er je druga štampa, čto sam ju imao, puno grěšna. Od ista dostojno bi vse knjige, i Menčetićeve i Marulićeve, světu oglasiti. Kukuljević je štampao Marulovu „Susanu“ — s tumačenjem „Cata“ (ne vse) i „Prigovaranje razuma s človikom.“

Tu vam je Držić Maroje. Na str. 33. I njega sam prepisao iz one iste knjige, iz koje Dellabella rěči vadio i progovore za svoj slovnik. Ima po krajevih dosta njegovâ rukopisa. Čim „Tumač“ na světlo izidje odmah se poprimlju Držića i Barakovića, koji takodjer od davnâ ur je prepisan.

Pazin i Zadar. Na str. 33. Iz onoga, čto sam napisao o popu Budiniću čtilac lasno razabrati može u koliko su ota dva Hrvatska grada k tomu dopomogla, da Baraković na svět izići može a ne izidje, kako sam grěšno u govoru svom rekao.

Trogirski grof Cavagnini. Na str. 33. Troškom biskupa Djakovačkoga ota je knjiga světlo jur ugledala.

Gavan. Na str. 33. Vuk je vidio za svojega dětinstva u manastiru Tronoši upisanu priliku, o kojoj narod govoraše, da je ono bogati Gavan. Ima i narodna pěsma o bogatom Gavanu, koju sam ja u Sincu kděčto i lěpše pěvati čuo nego je u pěsmah Vukovih. Vuk kao da drži Gavana za bogata čověka, čto je nekad u narodu živio, te mu ostao spomen njemu i tvrdinstvu njegovû a i druga mu: ponosite Jelene. Nu ja mišlju da je bogati Gavan ono čto je Němcu der reiche Prasser. K tomu me nutkaju neka města iz Divkovića n. p.: „Běše bogati gavan, koji svaki dan blagovaše razlike jesbine i oděvaše se skrletom i čistim platnom.“ — „Da bi se nasitio mrvica koje padahu od trpeze gavanove.“ — „Peto je šuga, nemoć, koja čini čověka jesti i žderati priko razloga, i ovo zlamenuje zaliho pitje i jedenje. Od ove nemoći běše nemoćan bogati gavan, od koga po Luci veli, da svaki dan blagovaše razlike jesbine.“ A i město kdě je ta prilika bila moju misao lěpo posvědočava: u namastiru tobože treba postiti a ne kako bogati gavan zaliho jesti i piti. — Pak još i to: u Istri gavan znamenuje veliku sdělu, a po Vukovom rěčniku to isto u Hercegovini znamenuje beseda vagan, metathesis od gavana. Pače ista poslovica Vukom privedena tomu ni malo na odpor nije: Ako nijesam gavan, nijesam ni siromah.

Nitko drugi nego Gundulić isti itd. Na str. 33. Bio se raznesao glas da je taj prevod u knjižnici kneza Czartoriskoga, kako jedni misliše: u Puławah; kako drugi: u Parizu. Nu sad je iza kojekakvâ jalovâ popitkivanja o tom vse opet zamuklo. Tako se nečto glasilo i o prevedenom Ariostu, nu i tuj nam se sreća narugala. Ko je čitao onih pet listov iz Orlanda u „Pěsmah razlikieh“ vitežkoga ni Gjorgjića, od ista žaliti bude čto su nas tako vodali.

U njoj najdublji je koren sile tvoje. Na str. 35. Iza konca toga govora o preporodu knjige Slovinske na jugu daj primětimo koju o njegovoj sudbini. Slušao ga tadanji „Komitatsvorstand“ barun Kellersperg. Tužio me radi njega carskim doglavnikom Bachu i Thunu. Tužio me po njegovom silovanju i

ravnatelj policije Ahčim doglavniku svomu Kempenu. Koji měsec poslě dokinulo me sa službe, a ravnatelja gimnazije, pokojnoga Gaju Kombola, u mir odtisnulo. Ja sam mirovao te, kao i nekada, po kućah opet Francuzki učio. Nu staroga je ravnatelja to više bolělo nego mene, te se banu komu li potužio i mene zamolio posvědočiti, da je policija moj govor, prvo nego se imao izgovorit, pročitala i propustila. Kad se ta svědočba u Beču razgledà dobudè nalog g. predstojnik da o tom razpita. Dozvà me k sebi te mi reče glasom poglavara ostrâ: „Ihre Rede ist von dreien Ministerien als verwerflich bezeichnet worden.“ Iza toga mi pokazivao ukore Bečke. Kad ih ja uzeo pobijat, a on meni: „Sie haben nicht die Rede zu rechtfertigen sondern sich nur über die Art ihrer Zulassung auszusprechen.“ Nu ja se ne dadoh uplašiti nego mu zastrugah ovako:

Wollen Herr Obergespann erlauben, dass ich mich hierüber eines weiteren auslasse. Ich habe seit meiner Anwesenheit in Fiume am Ende jedes Schuljahres etwas verfasst, was zur Feier der Prämienvertheilung beitragen könnte; aus dem Grunde, weil es von jeher so Sitte gewesen an selbem Tage Reden zu halten, und weil von den übrigen Herrn Professoren die Mühe der Abfassung auf mich gewälzt wurde, als dasjenige Individuum, das vermöge seines Berufes als kroatischer Lehrer dem Ansinnen, etwas in der seit 1848 zur Amts - Sprache erhobenen kroatischen Sprache zu verfassen, bestens entsprechen sollte. Die erste Rede für 1849 galt der Wissenschaft; die zweite für 1850 den guten Sitten; die dritte für 1851 der Geschichte. Für das Jahr 1852 schrieb ich eine grammatische Abhandlung, die nicht vorgetragen, sondern im Schulprogramme abgedruckt wurde. Für 1853 hatte ich eine Rede pro domo sua im Sinne, und zwar über die Vortrefflichkeit der kroatischen Sprache, und eröffnete diesen Gedanken dem Herrn Schuldirektor, wobei ich zugleich das Ansinnen stellte, selbe in das Programm aufgenommen zu sehen. Der Direktor befürchtend, es könnte der Inhalt einer solchen Rede irgend wie verletzen, rieth mir mich auf die Nützlichkeit der Sprache zu beschränken, in's Programm aber könnte sie aus Mangel an Raum nicht aufgenommen werden. Ich

wählte ein anderes Thema, und wollte in der Rede die Geschichte unserer Litteratur kurz zusammen fassen. Bald merkte ich das Unausführbare hievon und beschränkte mich darauf nur jener Werke zu gedenken, welche in neuester Zeit sei es aus alten Handschriften oder seltenen Druckexemplaren abgedruckt wurden.

Ich hege, Herr Obergespann, schon seit vielen Jahren tiefen Groll gegen die Schreibweise der Neuerer. Sie hatten die Hebung der Sprache in einer Epoche begonnen, wo die slawischen Schriftschäze noch im Staube lagen. Man beging ohngefähr denselben Fehler, wie wenn man pragmatische Geschichte schreibt, ohne die Quellen benüzt oder sie zu Tage gefördet zu haben. Die Ursache unseres Erwachens lag mehr in der nazionalen Drängerei des Ungarthums, als in der eigenen nazionalen Lebensfrische. Fremde Bildung hatte dem Kinde schon die volle Kenntniss seiner Muttersprache verkümmert. Dazu kamen die dialektischen Verschiedenheiten, und die daraus entspringende Abneigung von Stamm gegen Stamm. Ueberdiess noch der Mangel eines Genius, der das Ganze mit seinem gewaltigen Wissen gebändigt und gefügt hätte. Anfangs hatte es zwar den Anschein, als wollte man die Sprache den sengenden Einflüssen des Westens entziehen, und achtete mehr der zarten Wurzeln in Bezug auf Wort und Ausdruck. Aber jene Kräfte, die zur Anpassung und Verpflanzung uns so entrückter und fast schon mürber Zustände auf unsere jegendlicheren nothwendig sind, jene Kräfte erlahmten bald, und man stürzte sich, insoferne es Sprache betrifft, in den abendländischen Wirbel üppiger Ueberbildungen und Ueberladungen, was im Westen allerdings, gleichsam die weitere Fortbildung früherer Zustände, als Civilisation oder Fortschritt gelten mag; auf unserem Boden aber, in Bezug auf seine zerstörenden Wirkungen des Jungfräulichen und Frommen, nur Barbarei, Unzucht und Ungeschmack heissen kann, und in dem Spiegelbild der Sprache sich als wahres Medusenhaupt darstellt.

Verzeihen, Herr Obergespann, dass ich tiefer in die Motiviruug meines Groll's, wie ich es nannte, einging: der Inhalt meiner Rede wird dadurch politischer Interpretazionen baar und

loose. Genehmigen auch, dass ich episodisch etwas einschalte, was zur Klärung des Ganzen nicht unwesentlich beiträgt.

In den ersten Tagen des Jahres 1846 kömmt mir in einem Wiener Kaffeehause die erste Nummer der Allgemeinen Zeitung, wie gewöhnlich, zu Handen; und ich gewahre in der Beilage einen Artikel unter dem Titel „Deutsche Sprachmeisterschaft." Nachdem ich ihn mit jener Musse, die er verdiente, durchgelesen, und meine, in Bezug auf das Kroatische, paralellen Beobachtungen über Sprachfäulniss und ähnliches während der ganzen Lesung mit einer gewissen Selbstbefriedigung angestellt, fand ich mich in meiner Ansicht über die Abwege der erwähnten Neuerer bestärkt und in meinem, ich muss sagen, edlen Grolle um so mehr angefacht. Ich liess mir Tinte und Feder bringen und schrieb die markigsten Stellen heraus, mit der Absicht, diese erspriesslichen Gedanken bei Gelegenheit meinen Landsleuten in die Ohren zu sausen. †) Ich kann Herrn Obergespann versichern, dass mich solche moderne Phrasen wie etwa „auf dem Laufenden der Geschäfte sein" — „jemanden Rechnung tragen" oder „ich anerkenne es"

---

†) Ove mi je besěde ovdě prepisati: „Je gesünder und je höher entwickelt ein Organismus ist, desto grösser ist seine Aneignungskraft. Ist und bleibt aber die Nahrung unverdaulich, so wirft ein gesunder Körper sie wieder aus. Unsere Sprache nahm und nimmt fortwährend so viel Fremdes Unröthiges und Unmögliches ein, ohne die gehörige Kraft der Gegenwirkung dagegen zu üben, dass kein Arzt ihren Zustand und ihr scheinbares Wachsthum für Gesundheit erklären kann. Ein anderes Zeichen von Krankheit ist jene Erzeugung von Afterbildungen, die oft den Schein von Reichthum Fülle Entwicklungsfähigkeit annehmen, immer aber nichts sind als gehemmter verirrter und erschlaffter Bildungstrieb. Alles Leben und Wachsen besteht lediglich in der ruhelosen unwiderstehlichen Kraft innerer urthümlicher Formgebung; Nothwendigkeit und Freiheit, Geist und Natur ringen still und unscheinbar das gemeinsame Erzeugniss sich ab: sobald die innere Spannung nachlässt, und die Materie der niederwärts ziehenden Kraft ihrer Trägheit überlassen bleibt, kommen Missbildungen, mark- und farblose Gestalten, faule Flecken zum Vorschein . . . . Die Bequemlichkeit die in das heutige Schriftthum immer mehr einreisst, dieses zunehmende Schlappwerden des Formensinnes und Bildungstriebes könnte bloss Fäulniss und endlich Tod zur Folge haben.

und „eines schönen Morgens“ statt plözlich oder unvermerkt u. s. w. tief aneckeln, trozdem dass ich kein Deutscher bin und so lange Zeit französisch lehrte. Und hatte der wackere deutsche Philologe Recht gegen die Ueberhandnahme des Uneigentlichen und Fremdartigen in seiner Sprache zu eifern, um so mehr stand mir dieses Recht zu, da man in meiner Sprache solchen Frevel in weit höheren Grade treibt, um so höheren, als sich wahre oder vermeinte Ausdruckslücken, gegenüber der westlichen Fülle des Ausdruckes, viel häufiger darbiethen. Die Sprache ist bedroht ihre ganze Einfachheit, Leichtigkeit, Natürlichkeit, ihr Colorit, ihre Fügung und ihren ganzen Schmuck einzubüssen. Ich kämpfte Jahre lang in meinem Innern den Kampf die theils wirklich intensiveren, theils nur künstlich gegebenen Gedanken des Abendlandes mit entsprechender Einfachheit in unserer Sprache wieder zu geben. Man forderte mich zum Schreiben auf. Ich hatte auf dergleichen Mahnungen nur die Antwort, dass ich vorerst die Sprache müsste studiert haben. Man scholt mich einen Abgefallenen, einen Faulenzer. Ich verschmerzte es. — Doch, um auf die Rede zu kommen, was enthält sie?

Zuerst als Einleitung eine Huldigung der Schrift geweiht, als der Quelle der Bildung der Nazionen. Darauf wird bedeutet, es werde von dem Schicksal der Schrift unter den Slaven verlauten, und durch die Worte „ob wir die rechte Bahn betreten oder aber auf Abwege gerathen sind“ auf die theilweise polemische Richtung hingewiesen. Hernach folgt in wenigen Zeilen eine übersichtliche Schilderung des illyrischen Culturzustandes von den Zeiten Methods und Cyrills ab, als der beiden Schrifterfinder und Einführer bis an die Thore der Gegenwart, gleichsam als Henkel um das Jezt zu besprechen. Knapp darauf folgt die Genesis der Gajischen Unternehmung und die Ungunst der damaligen Zustände für eine gediegenere Sprachentwickelung. Ich betrachte daselbst das ganze Ergebniss jener Schule als eine Krankheit, und nachdem ich in einem, dem menschlichen Körper entlehnten Gleichnisse, die schlechten Folgen überstürzter, dem Westen nachgeahmter Bildung anschaulich gemacht, breche ich mit den Mahn- und Drohworten des bereits erwähnten deutschen Philologen hervor, die ich mehr

rednerisch behandelt als wörtlich übersezt habe. Da mein deutscher Begeisterer etwas düster mit einem möglichen Dahinsterben des nazionalen Geistes und Lebens unter den Deutschen geschlossen hatte, so war das für mich der günstigste Wendepunkt, um einen Uebergang zum eigentlichen Thema d. i. der Aufzählung der neugedrukten alten Autoren anzubahnen. Um diesen Uebergang natürlicher zu geben, und auf die durch besagte Autoren anrükende Hülfe vorzubereiten, welche das Misslungene des Gajischen Versuches wieder gut machen sollte, schlug ich eine Brüke, wo ich in einem militärischen Bilde es aussprach: habe die besagte Schule das Fremdthum in Sprache und Ausdruk nicht aus der Litteratur bannen können, so müsse man neubeflügelt noch einmal den Feind angreifen und sich jene Lorbeeren hohlen, jene Fahne entwinden, die die ersten Angreifer (nämlich die ersten Versucher) nie entwinden könnten, die man aber troz ihrer Niederlage achten müsse, weil sie den Sieg ermöglicht. Wer denkt nicht hiebei an die überall hervorgetretenen Partheiungen aufkommender Litteraturen, die nach verschiedenen Richtungen sich bekämpfend endlich zum Siege des guten Geschmakes führten? Welchen Sinn dagegen hätte eine politische Auslegung? Wie stünde es um den Zusammenhang? Und wann haben denn die Kroaten Versuche gemacht, die gefährlich, im Kampfe abgewiesen, und nun neuerdings zu versuchen wären? Die Geschichte, die ältere und die neueste, lehrt das Gegentheil.

Verzeihen, Herr Obergespann, dass ich mich ereifere, aber der Stachel der Zumuthung ist zu spiz und zu schmerzlich. Doch ich komme auf den Verfolg der Rede. Wäre der oben berührte Absaz politisch gedacht, wie wäre er mit dem folgenden zusammen zu reimen, wo es heisst: „die Berge würden von der jungen Sonne vergoldet und die Stimmen der alten Vätter würden hörbar.“ Wenn ein politischer Kampf erneuert werden soll, so passt der Vergleich von vergoldeten Bergen sehr schlecht hiezu; wohl aber färbt sich der Horizont unserer geistigen Zukunft golden, und das vermöge des Rufes der durch den Druk der Typen wach gewordenen Väter. Diese werden nun aufgezählt und charakterisirt.

Zuerst treten an die Reihe die unbekannten Verfasser der altslavischen meist kirchlichen Handschriften. Ihnen folgen die altserbischen Denkmäler, später die altkroatischen. Dann geht die Rede auf die alten Dichterwerke der Dalmatiner vorzüglich der Ragusäer über, die nach den Jahrhunderten geschichtet und bewundert werden, vom 16. bis an die Pforten des 19.

Nach dieser Uebersicht der aus der Nacht ans Tageslicht bereits geförderten schreitet die Uebersicht zu den der Erlösung harrenden und bereits im Vorgemach des Lichtes stehenden Geistern, die bald erscheinen sollen, und denen so viele in der Gegenwart ungeduldig entgegenlechzen. Darnach folgt eine Mahnung an ein gründlicheres Eingehen in den Geist und in die Sprache dieser Schriften, die berufen seien um den Alp, der unsere geistige Thätigkeit niederhält und alles echte und originelle aus ihr ausschliesst, endlich zu besiegen. Als Zugabe zur Erreichung eines solchen Zweckes werden noch die Erzeugnisse der Volksmuse angeführt, deren Wirkung auf Litteratur jener eines wunderbaren Quells auf den menschlichen Organismus gleichgestellt wird. Der Epilog schliesst mit einigen Gemeinpläzen entschuldigend die Länge der Rede und auf die Wichtigkeit des Sprachgegenstandes weisend, der durch jene Autoren einem würdigeren Ziele als die gegenwärtige Schreiberei zugeführt werden soll; welche Wichtigkeit noch dadurch erhöht werde, dass Sprache und Nazion sich gegenseitig bedingende und ausschliessende Dinge seien. Schliesslich werden zwei Verse aus Schiller angeführt, die gewiss niemanden zum Gegner haben. Das ist, Herr Obergespann, der Inhalt jener Rede.

Nachdem ich den Zusammenhang derselben nachgewiesen, wo der Raum für Schilderhebungen und Hasspredigten zu enge ist, gestatten Sie mir, dass ich nun mit jener Freimüthigkeit, die mir eigen, und die man einem Verpönnten, der nichts erhofft, nachsehen kann, auf jene Punkte eingehe, die mir zum besondern Vorwurf gemacht werden.

Man sagt, die Rede verfolgte troz des kaiserlichen Erlasses vom vorigen Jahre eine exclusiv kroatische Tendenz. Die Wahl des Gegenstandes der Rede liess keine andere Tendenz zu;

dass ich aber diese Wahl treffen konnte, lag in dem Momente des kaiserlichen Erlasses und in seiner Fassung. Derselbe erschien zu einer Zeit, wo die darin enthaltene Verfügung der Umwandlung des kroatischen in ein deutsch-italienisches Gymnasium erst im nächsten Schuljahre zur Ausführung gelangen zu können schien, indem zu berüksichtigen war, dass die Jugend bereits ihre Schulbücher sich angeschafft, und die des Italienischen unkundigen Jünglinge nicht in mitten des Schuljahres an andere Gymnasien gewiesen werden konnten. In Bezug auf Fassung enthält der Erlass die Stelle: „insofern es ohne Nachtheil des Unterrichts geschehen kann.“ Diese Stelle ist ein wahrer Rettungsanker für die Schwierigkeit der Durchführung bezeichneten Erlasses. Ich hätte die Rede deutsch oder italienisch abfassen können, sie würde jedenfalls von einer grossen Hälfte nicht verstanden worden sein. Kroatisch verstehen alle. Das Kroatische ist die natürliche Sprache des Unterrichtes, da alle anliegenden Provinzen, Istrien, die Quarnerischen Inseln, Krain, die Militärgränze und Kroatien selbst von fast nur slavischen Elementen bewohnt werden, und aus allen diesen Gegenden Jünglinge hierorts sich einfinden, und selbe die Zahl der geborenen Fiumaner, die aber ebenfalls des Kroatischen kundig sind, weit überflügeln. Demzufolge konnte es mir nie in den Sinn kommen, dass eine Rede verfasst in der Sprache meines speziellen Berufes, von jedermann verstanden, und vorgetragen in einer überwiegend kroatischen Stadt und im kroatischen Lande selbst irgendwo Missfallen erregen sollte. Soll aber das Tadelhafte der Rede nicht in dem Idiome selbst liegen sondern vielmehr in dem exclusiv-kroatischen Geiste ihrer Abfassung, so muss ich offen gestehen, dass ich sehr verlegen bin, was ich darauf antworten soll. Ein jedes Volk spricht in seinem Geiste. Jede Nazionalität dünkt mir an sich schon etwas so exclusives, wie nur irgend ein Thier, eine Pflanze oder ein Mineral. Ich kann der Weisheit eines hohen Ministeriums doch nicht den Wunsch einer Mediatisirung oder Fälschung des nazionalen Bewusstseins zumuthen, noch weniger den einer Agglomerazion heterogener nazionaler Stoffe in demselben Individuum: denn je mehr nazionale Coëffizienten in einer moralischen Einheit, desto trüber das Facit

und vermuthe daher, ein hohes Ministerium wünsche damit anzudeuten, dass man auch gegen andere Nazionalitäten gerecht sein und sich jeden Unglimpfs gegen dieselben enthalten müsse. Von einem Verkennen aber oder einer Nichtachtung geschweige denn Beleidigung anderer Nazionen ist in der ganzen Rede keine Spur; und jede Paralelle sogar mit anderen Nazionen, jede unsererseits erlittene Unbill sorgfältig vermieden. Ausdrücke wie der Westen oder westliche Bildung sind mehr wissenschaftliche denn eigentlich nazionale Begriffe.

Ferner macht man der Rede zum Vorwurf, sie reize zum Hasse auf. Gegen wen? gegen den Regenten? gegen den Staat? gegen ein Volk? gegen eine Regierungsart? gegen eine Religion? gegen ein Gesez? gegen einen Stand? gegen einen Obern oder irgend eine Persönlichkeit? Nichts von allem dem. Wie reizt sie also? Man nenne mir das verlezende Wort, den verlezenden Sinn. Im Gegentheil wich ich einer blossen Beleidigung geschweige denn Aufreizung aus. Ich habe die ganze Schuld des geringen Fortschrittes unsers Schriftthums auf die Lässigkeit unserer Autoren geschoben ohne sie zu nennen, und doch sind die Autoren und ihr Fleiss oder Unfleiss nicht die einzigen Hebel und Faktoren diessfälligen Gedeihens. Im Verlaufe der historischen Darstellung sollte ich der unliebsamen Verfolgung der Salzburger Primaten gedenken. Ich verdekte ihre Namen um nicht zu reizen und sagte bloss: eine nicht slawische Kirche. Wenn meine Rede denn durchaus aufreizend sein soll, so ist sie es nur in dem Sinne wie ermunternd zur besseren Pflege nämlich heimischer Litteratur, die der Aufforderung zu einer grösseren Thätigkeit nicht entbehren mag. Aber der gute Sprachgebrauch mengt diese Worte und das praktische Leben diese Begriffe nicht, sie kann also nicht aufreizend genannt werden. Könnte man irgend wie die Rede politisch deuten, dann wäre sie wohl aufreizend; ohne dieser politischen Deutung aber ist sie höchstens für einige bethörte Renegaten aufreizend, die dem slawischen Fortschritte schmollen, weil ihr Abfall hiebei zu Schanden kommt; etwan so wie auch der Lasterhafte schon den blossen Namen eines Heiligen nicht hören mag. Aber die Schuld, dass diese zwei

Categorien durch dergleichen gereizt werden, trägt weder der Heilige noch der Slawe, sondern sie wurzelt in ihrer eigenen persönlichen Verworfenheit. Gegen derlei mag man natürlich moralisches Mitleiden, aber man kann keine Rücksichten haben. Der Sporn zum Guten ist keine Aufreizung. Eine Rede, die den Eifer nicht rege macht, ist keine Rede, und ohne Eifer keine Tugend. Die Alten scheuten sich nicht aus dem nazionalen Hasse die grössten historischen Erscheinungen herzuleiten. Ich, im Christenthume erzogen, habe nicht nur das eigene nicht überschäzt, sondern das Fremde gar nicht berührt, geschweige denn dagegen aufgestachelt. Sprachlich und literärisch fremdartiges aber kann wohl kein Volk beansprechen von andern Völkern in die eigenen Sprachen aufgenommen zu sehen. Versöhnliche Worte oder ähnliches standen mit dem Gegenstande der Rede in keiner Berührung.

So viel zur Rechtfertigung meiner Rede und der ihr gemachten Vorwürfe. Verzeihen, Herr Obergespann, dass ich Ihre Geduld in solch einem Grade in Anspruch nehme: ich möchte vor Sr. Ex. dem Grafen Thun rein erscheinen, einem Manne, an den mich ein geheiligtes und warmes Andenken fesselt.

Jezt muss ich nur in Kürze der Bewilligung der Rede erwähnen. Die Reden der früheren Jahre las ich nur dem Schuldirektor vor und holte seine Erlaubniss ein. Das vergangene Jahr aber hielt ich es für gerathen die Rede zu meiner Sicherstellung dem Polizeidirektor vorzuzeigen; nicht als ob ich mir bewusst gewesen wäre unerlaubtes geäussert zu haben, sondern lediglich darum, weil ich wusste, dass nazionale Stoffe des Heikelen bei uns nicht entbehren. Ich kam früh des Morgens und Herr Direktor Ahčim sezte mich zum Tisch an seine Seite, ich aber machte ihn aufmerksam, er möge wohl achten. Während der Vorlesung und respective Lesung (denn er geleitete des leichteren Verständnisses halber den Text mit eigenen Augen) klopfte er mich mehrmahls an der Schulter, spendete Beifall und sagte: „Sie sind schon der erste unter den neueren kroatischen Autoren.“ Am Ende der Vorlesung wiederholte er mehrere Lobesformeln, unter andern auch diese: „das macht Ihnen keiner nach.“ Ich erkundigte mich,

ob die Rede zum Vortrage zulässig sei, worauf er erwiederte: „Das können Sie ohne weiters deklamiren, abschreiben oder drucken lassen, wie Sie wollen.“ Nur fragte er mich, ob ich die Sache auch dem Schuldirektor vorgewiesen. Ich erwiederte, es wäre meine Absicht diess heute noch zu thun; wie ich es auch selbigen Tags noch gethan.

* Am Tage der Prämienvertheilung selbst liess er (Ahčim) mich nach Tische überall aufsuchen, und als ich vor ihn hintrat, mass er mich vom Scheitel bis an die Ferse. Ich verwundert ob dieser Beschauung stellte die Frage: warum er mich denn so genau mustere? worauf er erwiederte: „er müsse wohl, da ich derjenige sei, der ihm an jenem Tage einen so scharfen Verweis vom Obergespann zugezogen, der ihn crudeler ausgemacht als einen Kanzleidiener, und zwar wegen der bezüglichen Rede.“ Als ich hierüber eine kreuzanstellige Verwunderung kund gab eröffnete er mir: „Sie schlagen ein Kreuz, freilich, aber ich stellte mich an ein noch grösseres zu schlagen als Sie selbst.“ Hernach erzählte er mir, wie er in Ihrer Gegenwat, Herr Baron, meine Vertheidigung übernommen, ja wie eigentlich er es gewesen, der den Herrn Obergespann dazu beredet bei dieser Prämienfeier zu erscheinen, indem er Ihnen mitgetheilt, wie sein Freund Kurelac eines Morgens zu ihm gekommen, und ihm, dem noch schläfrigen, die Rede vorgelesen, und wie er erst durch ihre Schönheit aus Traum und Schlaf gewekt worden. Er hätte, fuhr er fort, Ihnen Herr Obergespann, dargethan, die Rede enthalte nichts als eine Aufzählung der illyrischen Autoren u. s. w. worauf Sie erwiedert haben sollen: „Dem Ganzen lägen ganz andere Absichten zu Grunde.“ Ich muss gestehen, Herr Obergespann, diese Zumuthung wiegelte mein Innerstes auf, aber zur Steuer der Wahrheit muss ich die Worte, so beleidigend sie auch sind, hier in Ihrer Gegenwart wiederholen. „Sagen Sie ihm, hub ich an, dass er den Boden nicht kennt, auf dem er steht. Die Kroaten sind keine Landstürmler aus der Steiermark; und viel zu ehrlich und viel zu wenig buch- und schriftgewandt, um irgend eine schlechte Absicht mit einem

Vorrath gelehrten Apparats zu verkleistern: das sind Künste, die in Deutschland blühen. Ich habe all' die Bücher, die ich aufgezählt, um den Preis meines lezten Hellers mir vom Munde abgespart. Ich habe kein epitheton bei der Charakterisirung der Autoren angehängt, das ich nicht aus der unmittelbaren Lectüre und aus dem Herzen geschöpft. Um nur ein Beispiel anzuführen: der Anna Božković (deren Werke als neuabgedruckt ebenfalls hätten in der Aufzählung begriffen sein sollen) dieser Schwester des grossen Astronomen habe ich aus dem Grunde keine Erwähnung gethan, weil mir ihre Werke nicht zu Gesicht gekommen. Ich verfolge, fuhr ich weiter, bei litterarischen Abfassungen stylistische, Sprach- und Kunstzwecke, und bin wenig geneigt irgend einer frivolen Strategik so kostspielige Opfer zu bringen u. s. w." Nachdem ich in ähnlicher Weise noch mehreres mir nicht mehr erinnerliches mochte vorgebracht haben, beruhigte er mich damit: „Sie, Herr Obergespann, hätten mehr geschwärmt als verstanden; Sie seien des Slowenischen nicht sehr mächtig, und für das Kroatische reichten Sie schon gar nicht aus; und dann fände Ihre Eitelkeit, wie es sich schon psychologisch erklären lasse, bei dergleichen Anlässen, schon aus Mangel an Sprachkenntniss, keinen rechten Spielraum." Späterhin suchte er mich zu bereden, ich möchte die Rede abschreiben, und bei dieser Gelegenheit einige Stellen, die er jedoch nicht bezeichnete, streichen: denn Sie Herr Obergespann wünschten diese Rede; das Streichen könnte aber um so leichter Statt finden, da Sie ohnedem nicht wüssten, was gesprochen worden. Ich erwiederte hierauf: Die Rede würde ich wohl abschreiben und theilweise auslassen und zusezen, um sie drucken zu lassen; aber für den Herrn Obergespann würde ich den Text der Rede so bringen, wie sie gehalten worden. Nach zwei Tagen wies ich ihm die Verbesserungen (in der für den Druk bestimmten Handschrift) vor und die Zugabe zweier mottos aus de Ligne und Cousin. Diese wünschte er gestrichen. Ich strich sie. In Bezug auf die übrigen Aenderungen äusserte er, nachdem er sie mit dem früheren Text verglichen: „Sie sind wie ein guter Künstler, der noch mit dem lezten Pinselstrich wesentlich bessert." Nach einer Pause ging er auf die Frage über „ob ich die nöthi-

gen Auslassungen vorgenommen?“ Ich verneinte es. „Aber um Gottes Willen, rief er, es handelt sich ja um Ihre Existenz!“ Ich, ganz verwundert hierüber, dass die Rede so urplözlich zu einer Existenzfrage herangediehen, dachte, es ginge hiebei nicht mit rechten Dingen zu, und sagte: „ich würde die ganze Sache dem Grafen Thun melden.“ Aber Herr Direktor Ahčim hintertrieb dies (so wie er auch von der persönlichen Rechtfertigung vor Euer Hochgeboren mich abgehalten hatte) mit den Worten: „Thun Sie das nicht, Sie brächten ihn dadurch nur in eine fatale Collision mit Kempen.“ — „Ja vor wessen Richterstuhl soll denn diese Sache geschlichtet werden?“ rief ich; worauf er verlegen stotterte: „Ja ich weiss nicht.“ — Ich kam mir dann wie ein schon Abgeurtheilter vor, schied mit der Bitte, er möchte Sie Herr Obergespann beruhigen, und über die etwaigen Bedenken aufklären, was er mit den Worten zusicherte: „Ich werde wohl mein möglichstes thun, aber Sie wissen, wenn er sich einmal etwas in den Kopf sezt, so ist er davon nicht abzubringen. Wie gesagt, ich werde alles thun, aber — in der Tasche habe ich ihn nicht.“ Wir verabredeten die Schlichtung der Sache auf den nächsten Tag. Als ich erschien, war sie noch nicht erfolgt. Ich drang lebhaft in ihn die Sache auszusöhnen, indem ich morgen eine Reise nach Castelnuovo vor hätte, um der Schulferien zu geniessen. Am Tage der Abreise konnte ich seiner durchaus nicht ansichtig werden. Es war Festtag und Tafel bei den Kapuzinern. Ich vermuthete die Sache ausgeglichen, weil er keinen Wink und keine Warnung hinterlassen, das Werkchen nicht zu druken. Der Zufall führte mich weiter als ich gewollt, nämlich bis Sežana, allwo ich drei Tage verblieb, hernach meinen Oheim in Triest besuchte und die in der Tasche befindliche Rede ob des schönern, billigeren und correkteren Drukes alldort der Presse übergab. Bei meiner Rükkehr waren die für Fiume bestimmten Exemplare confiscirt. Daraus konnte ich mit Sicherheit entnehmen, dass die von mir so ersehnte Beilegung der Sache und die Beschwichtigung Ihrer Ungehaltenheit, Herr Obergespann, nicht Statt gefunden.*

Das ist alles, was ich in dieser Angelegenheit sei es zu meiner Rechtfertigung oder doch zur Wahrung meines Charakters

vorzubringen für geeignet erachte. Wäre ich mir einer Schuld bewusst, ich würde, da ich nicht ohne Verdienst bin, selbes nun als Gegengewicht, da fehlen menschlich ist, einlegen; aber ich enthalte mich, da ich, wie ich hoffe, meine Unschuld dargethan.

Izgovorivšû rečè mi to isto i napisat. Kad mu ja to donesao i u brk pročitao, žacnù se te rečè: „Aber Sie compromittiren ja den Herrn Polizei-Direktor.“ Na to ja: „Warum verfolgt er mich? Uebrigens wenn Sie glauben dass es meiner Vertheidigung keinen Abbruch thut, so kann ich die betreffenden Stellen weglassen.“ Na to sam vse prekrižio čto je gorě med zvězdama. Gospodin barun, priključiv i privěsiv k tomu još nekoliko uprosov s mojimi odgovorî (da se ohrani oblik zapisnika) poslà to u Beč, s obětom, da me prilikom svojega polazka u stolni grad i sam doglavniku preporuči. Čto je poslě još bilo nije me volja pripovědati, er nisam naumio svoj život opisivati. A da naši potomci doznati mogu kako nam je bilo ovih deset godin, dosta je i na tom, čto sam napisao; niti mi treba čega dodati nego da sam ja radi ovoga govora, kdě nejma ni trunka o politici, i dan danas još bez službe u prkos molbi profesorov Rěčkih i župe Rěčke.

B e s ě d i c e. Na str. 36. Kad je ban prvi put dohodio na Rěku, uputì ravnatelj Kombol učenike, da čim ban u salu stupi, tri put zavrisnu: živio! Dětići, pokojnomu banu, slavom ověnčanû, srdcem naklonjeni i povse drugih mislij nego gradjani Rěčki, dodjoše k meni propitkujuće kako bi bana dočekali. Stupiv u školu rekoh: „Ima vas jedan ili drugi, koji slabo za bana mari: vi mučite. A vi drugi kričite i vičite, koliko vam srdce podnosi.“ Kad ban na vrata, al od'jeknù, kao da ga iza busije složne puške dočekale, i odmah se banu lice razvedrilo. Kad mladenac te b e s ě d i c e izgovorio, ozvà se živio! još zanešeniji; a kad iza nekoliko rěčij ban još izustio: „Ja sam samo počeo a vi dovršite“ onda takva vriska nastà i tako se srdca uzljuljaše, da se je žamor po sali razlěgao, kao da tegotni valovi buče.

N o v i p o s l i, n o v a b l a g o v ě s t. Na str. 40. Posli ovdě znamenuje a p o s t o l e a blagověst e v a n g j e l i j e.

Proročice jarne. Na str. 51. Jar = prolětje, jarni = prolětni. — Vuk ima: Posijao žito na jar = sementem feci vernam. Jarik = n. p. ječam, lan = aestivus. Jarica t. j. pšenica.

Lahorac... ćuši. Na str. 64. Srblji ne umědu izgovoriti slova *h* te je i Vuk napisao la*v*oriti (u Baranji) = sanft wehen m. la*h*oriti. — Ćúšiti = soffiare leggeramente. Stul. U Vuku nejma glagola, nu ime samostavno ćuh i ćušak, te i progovor: nema větra ni ćuha (ili ćuška). Zlatarić piše: „Ti čuješ u srdcu jedan ćuh smiljenja.“ U Hrvatov na Istri ima poslovica: „Kakov ćuh takov duh“ = po čto kupio po to i prodao.

Kačmaga. Na str. 65. Tako Bribirci i drugi Primorci zovu biskuplju palicu.

Mirko mu je ime. Na str. 65. Biskupu Ožegoviću pravo je ime Imbro = Emericus, nu ga prozvali Mirko a tako ga i pišu.

Koji sgradì nauku kućišće. Na str. 65. Tuj se misli gimnazija Senjska, po njegovom se nastojanju podvigavša.

Pod krov spravljaš mladu sirotinju. Na str. 65. Uz slabe prihodke svoje biskupije ipak podigao konvikt, koji ga stoji već blizu 40 tisuć forintov sadanjega novca, i vsake godine dostojni starac čto može prilaže. Koliki je to blagoslov osobito za naše ljude, koji vole za bog zna čto novac potrošiti nego za děte svoje, da čto nauči. Od roda Židovinskoga mogli bi se u tom pameti naučiti.

U koga je srdce milostivo. Na str. 65. Biskup Mirko, odkako sam lišen službe, nikada me nije pustio iz Senja neobdarenâ. A koliki bi mogli to isto reći. Poznato je, da tkogod u Senj dojde, u njega oběduje čim mu se prijavi, bud on věre ili roda kojega mu drago.

Kad nas čredi itd. Na str. 69. Čreda je series, red, a črediti = razredjivati.

Žazla ne čujemo. Na str. 69. Čuti je Primorcu ne samo hören i wachen nego i empfinden, kako i Poljaku; odtud i čustvo, das Gefühl; tako i Vlahu glagol sentire.

Kaz. Na str. 71. U Bakru je kaz = nakaza.

Tako može tvoja věst koristit. Na str. 71. U našem jeziku je věst=die Kunde, te po tom i das Wissen n. p. ne idi iz kuće bez moje věsti; i: die Nachricht n. p. čuo sam žalostnu věst. — Koristit u Primorju ne znamenuje samo nüzen nego i okoristiti se ili Nuzen ziehen.

Uz cindricu. Na str. 73. Primorcu je cindrica=die Zither, tamburica. I u Krajini našoj dosta je ljudij što se Cindrići zovu.

Na sestrića na Hermana tvoga. Na str. 75. Napomenuv ga u pěsni ne mogu žalosti zamučati o toj zelenoj jabuci, prerano odpaloj sa drveta života, pače silom odbitoj: taj plemeniti mladić, pun najogromnijih darov duhovnih i žive želje za naukom, Herman Kopajtić, sam si je smrt zadao — uzalcem. Učio je tada prava u Němačkom Gradcu. Čto ga je na tu strahotu natěralo, ni danas pravo ne znam, nu mi govore neki da je igra. Dok je bio mojim učenikom mnogo mi je prkosio, i Slovinstvu, koje ja u mladjahne grudi zasadjivah, podmuče odporavao; i da mi nije srdce bolno s njegovâ gubitka, znao bim o tom dosta te slanâ pripovědati. Nije se tomu ni čuditi: s kakvimi se ljudî na Rěci sastajao, nije mogla druga ni biti. A i biva često, da prevejani mladenci s učiteljem rado se kosmaju i natežu. Nu pošad u svět, prvo u Zagreb a poslě u Gradac, duša mu se razabrà i osvěstì; te u jesen kući se povrativ k svojemu ujcu i sa mnom se ugledav pri ujčevom stolu takvu pohvalu o tanahnoj mi knjižici (Govori iz Rimskieh pisac itd.) izrečè, da ja u velikom se čudu našad jedva věrovati mogah, da su to Hermanova usta koja to izgovaraju. Kako je tada bio Krmaljski rat te pri obědu mnogo se i na ovu i na onu pravdalo i prepiralo: vsih je tada Herman u čudo zatěrao (a najveć mene) kakvâ sam ja u sestriću Zmajićevom vatrenâ i hitlenâ pomagača u obrani Moskova stekao. Francuzki je taj divni mladić govorio kako rodjen Francuz, a Shakspeara nije iz prevodov poznavao. Ima od njega (tada se u Zagrebu učivšâ) i neka te dobro pisana pripověst u Danici, žalju da ne znam pod kojim imenom. Meni je čitao prevod iz Cesara Cantù o narodnom pěsničtvu plemen Čudskih. Priložu tuj Bakranom pače i vsim Hrvatom za volju (tužna majka ni imena mu

čuti ne smě) pěsmu, čto ju poslao iz Gradca (prevod), i pismo, čto mi ga je odonudjer pisao. Eto pěsme.

Bolja zemlja.

1.

O sretnoj mi zemlji pripovědaš
I zoveš ju zemljom božastvenom;
O majčice! kdě je preděl sjajni
Da ga potražimo
Ni već ne plačemo?
Il je kděno cvět naranče cvate
Zlatna muha kroz mirtu odsěva?
Nejma je ondě sinčiću moj.

2.

Il' je kděno palma grane širi
Il' pod suncem datula dozriva?
Ili posrěd mora po otocih
Kdě mirisne duhe
Větriće zakade,
Kdě na pticah, po šarenih krilih,
Sve su boje, čto ih svět poznade?
Nejma je tude sinčiću moj.

3.

Il' daleko u krajevih starih
Kdě potoci zlatnim muljem teku?
Il' kdě traci sjajnoga rubina
I dragog kamenja
Rudu razsvětljuju?
Il kdě biser uz obalu sěva?
Jel' majčice ondě bolja zemlja?
Nejma je ni tuj sinčiću moj.

4.

Zlato moje, nitko je ne vidi
Niti čuje pěsmice joj blage
Niti u snu krasote joj sniva.
U nju ne ulazi
Smrt i zloba pusta
Niti vrěme pokvarenâ duha:
Onkraj groba i onkraj oblaka
Ondě ta zemlja sinčiću moj.

Uz Vlaški prevod ove iste pěsme imaju na koncu još tri kitice na jeziku Vlaškom, koje mi živo pripominju one besěde, čto mi ih reklo to nesretno děte, kad se s njim vozih jednom uzbrdo prema sv. Kuzmu: „Sve ove strane, koje mi duši nekad rajem bivahu, sada ih gledam srdca hladnâ.“ Pridajmo i nje:

1.

Perchè mai la quiete ò perso?
Perchè il cuor si forte batte?
Da quel ch' ero or son diverso,
Altro penso ed altro vo.

2.

Più non curo i rivi ameni,
Dov' ogni erba ed ogni fiore,
Dove l' onda e l' aure leni
M' eran cari amici un dì.

3.

Se dal bosco l' usignolo
Dolcemente amor preludia:
Altro canto io sento, e volo
Col pensiero a un altro amor.

Tko da ne vidi iz ovih pěsam da mu je bila duša razporena, srdce razdvojeno? O tom se vsatko i bolje uvěri, kada mu

reku, da se je dva put na svoj život stavio: prvi put kuburom, drugi put.... Da mu se može pismo, čto mi ga pisao, lakše razumět, napomenut mi je, da sam ga světovao, neka bi obhodio te dobro razgledao okolice Gradačke, te se izpinjao na gore i glavice oko Gradca: na Sokola (Schekel) na Gostnika (Gösting) na Plavuća (Blabutsch) itd. U to ime i něke sam mu knjige preporučio, koje za moje mladosti toliko mi ugodile biahu: Historisch-malerische Beschreibung von Graz und seiner Umgebung von Kumar; pak Sander's (a i Sturm's) Betrachtungen über die Natur itd. Evo i toga pisma.

Dragi i čtovani gospodine!

Primivši Vaš list obuzè me ujedno veselje i sram. Da se Vi, moj učitelju, najprvo mene spomenuste i svojim me prijateljem nazvaste, to je Vašemu srdcu na čast, mojoj lěnosti na ukor. Čto je u meni najveća mana: to Vam je odgadjanje najvažnijih dužnostij. Više put se sam na se razsrdih i na ovo věkovito mi uzmicanje. Više put sve sile, čto ih je u meni, napeh, da se mahom toga otrěbim. Za dan za dva nadvladao bim, nu onda mi se je opet bilo boriti i često pasti. Ne bim Vam rado dosadjivati tim razlaganjem ćudi svoje, nu se Vi za me i nevrědnâ uvěk tako brinete, da ne mogu ičesa želěti većma, nego pokazati Vam se onakvâ, kakav jesam, te tražiti od Vas ukor, lěk, i ako moguće, hvalu. Svakako Vaš je list jako mnom potresao, te se odmah pera latih da Vam u času pišem, u kojem Vaše mi rěči još u prsih igraju.

Gradac je u prolětju božja krasota; sve oživi ovom bistrom i jedrom zeleninom, ovim zdravim i mirisnim zrakom. Nisu mi uprav do ruke one knjige, o kojih pišete da Vam biahu pri šetnji drugarice, nu imam i ja velikoga majstora, kojim da se nasladjujem: Shakespeara. Vrlo se uzradovah kad uzmogoh razuměti one zlatne listove u onom jeziku, u kojem ih on napisà; kad se mogoh napojiti kod onoga vrěla jakih, silnih i božastvenih mislij. Nikad bolje i istinitije ne rekoste: kratkost, s čega niče sila i jedrina. Kratkost, koja ne tumara u nemoćnoj oběsti, koja bistro misli i bistrije piše: to je velik i rědak dar. Ona je glas, koja u nas stotinu od'jekov uzbudjuje, jer je u jednoj misli sto-

tina, i takvim darom bog obdarovà Shakespeara u izobilju. — Pohodim sigurno Plavuća i Sokola, ako je do sada i nisam. Eto Vam novâ dokaza moga, čto Francezi vele, manque d' initiative. Mine do skorâ druga godina, a mene još ne biaše u městih, kojim je u potudjenoj zemlji Slovinsko ime, i sa kojih se čověk na krasnu i danas još Slovinsku zemlju osvrtati može. Ako je pohodim, to me Vaš list na to ponukà, te njemu i Vam hvala.

Pišete da mi imena u „Nevenu" ne vidjate i da željite veću marljivost s moje strane. O tom i sam češće i dužje mišljah te uvidih, da mi je znanje jezika odviše plitko i ruka nespretna. Nẹ pišem rado za svět, kad ne mogu sam sebi zadovoljiti. Ako se Vaši učenici ne mogu popeti do Vaših zrnatih mislij i jedrâ govora — pisali barem čisto Hrvatski! A to je mučan posao u toj směsi tudjega upliva a ponajviše u težkoći, kako da si u Němačkom Gradcu naših knjig nabavim. Svakako bude mi za svega života najveća dužnost upoznavati se sve više i više sa bogatstvom, milinom i duhom našega jezika, branit ga od opakâ i nedostojnâ napadanja te naslědovati učitelja svoga, čto věštom rukom prvi temelj u meni položì. Nečto ipak pišem, nu ono čto napišem na stranu mećem, jer lativ se Vaših govorov tako u njih čitam: p r v i s e š t e n c i u v o d u b a c a j u.

Eto mi pisma gotovâ. Ako Vam ono ne dokaže, koliko Vas čtujem, koliko narod svoj ljubim i koliko željim da mu budem dobar težak, onda me je pero ljuto prevarilo.

Pozdravite mi strica Šepića i recite mu, da ako sam sada u knjigah potonuo da ću ovih praznin tim marljivije se kupati i po vrhu plivati. (Taj stric rado se u morju kuplje, s toga ta šala. K.) Ujcu Zmajiću pišem sám ovom prigodom. Vaš učenik do života

Gradac dne 19. svibnja 1855. Kopajtić.

N i t i č u č i m e d J a h u d i j a m i. Na str. 80. Kděkoji naši pisci, Gjorgjić i drugi, Židove zovu i Jahudijami.

K r e l j u t i m a s r d c a m i l o s t i v â. Na str. 82. Dobrû dělu neka ide glas. Ko zamuči dobro, čto ga je primio, taj pokazuje srdce nezahvalno. Ako me je kděkad vse ostavilo, vitez me Zmajić ostavio nije. Težko sam se nakanio u njega pomoći iskat, er sam znao da ga vse muze, čto je god nevolje na Rěci i oko

nje, nu sam bio ist, da mi je bude, ako li je uzišću. I doktora mi je svoga prepustio, g. Giustinia, čověka věštâ, uljudnâ i dobrotivâ, koji me je pred nekoliko godin i smrti izbavio. Srdačna mu hvala.

Izgovoreno... glumicom dobrovoljkom. Na str. 84. Reći mi je da je to gospodja Kunićka mlada u Sisku, tada zaručnica svojega gospodara.

I pustinjak s Vučke itd. Na str. 91. Mnogi izgovaraju Učka, nu to je po izgovoru one okolice, kdě ljudi, prem da još Hrvati vse do Novoga Grada, ipak slovo *v* već nekako po Slovenski izgovaraju. Zato i Glavinić piše *u*hliti město *vu*hliti. Vlasi zovu tu goru Monte Maggiore.

Pomišlio na Medjaški Stolac. Na str. 95. Narod to selce zove Kantrida = cattedra. Tako imamo i Generalski Stol. (U jeziku starom: stol = stolac.) Tamo je brklja, a trebalo je prvo i putne listove pokazivat.

Izmakoše i Crvenu Kuću. Na str. 97. Ni pol ure od Rěke, putem u Volovsko, ima krčma poznata pod imenom Casa rossa, nu danas je poběljena.

Draga Senjska. Na str. 100. Vlasi ono morje, čto je od Senja do Kraljevice, zovu Canale de' Morlacchi, a naš ga narod zove Dragom Senjskom. Plivačici otom dragom plovećoj běše naměnjeno pěvat junačku slavu Hrvatsku, zadnjim ratom na Magjara dokazanu.

Vrata Vela. Na str. 100. Tako se zove klanac morski med Istrom i otokom Čresom. Děvojci s ote strane doplivavšoj bilo je sudjeno ožaliti nevolje, koje nas stižu s roda Němačkoga.

Na govor je stari zanosila. Na str. 100. Otoci morskoga ni jadra puno su još zadržali starinskoga jezika. Děvojci, čto izmed njih doplula, bilo je oplakat zlo i bědu, čto ih našemu narodu nanosi rod Vlaški.

Jačiti. Na str. 130. U onih Hrvatov tamo jačiti je čto i pěvati, po vsoj prilici naše ječati. Tomu je nalik i poslovica: „Tako ne ječao (= pěvao) od Gjurgjevâ do Dmitrovâ dana!“ Vuk. Jačka im je pěsma.

Božočani. Na str. 130. Ne daleko Kisega ima selo Božok, vse sami Hrvati. Stanu li jednom pěsme iznašat na vidělo, čto

sam ih med Ugrinskimi Hrvatî nabrao, tada bude obilatijega razgovora i o Božočanih.

Funat. Na str. 130. Našim Hrvatom po Ugriji funat je, čto je nam forint.

Neg. Na strani 130. Tim istim je neg=samo, leh.

Klinčac. Na str. 130. Město junak i divojka govore Hrvati po Ugrih i klinčac i rožica.

Baršunac. Na str. 130. Magjarske děvojke onih stran i one čto se pomagjarile nose neke uzahne uplitke od baršuna, te im vrh čela visi kako križić.

Poletì gavran iz jata za carem. Na str. 144. Tu se misli poruk Löhner, koga sabor Bečki poslà nagovarati cara, da oduzme banu podanu mu vlast.

Na str. 145. Korica kruha. Vojska Slavonska, čto je pri Ozeru oružje položila, vratila se j' kući preko Pečuha; tuj se nahranila i prisegla da na Magjara vojevati ne bude; i dali su joj u ruke proklamaciju, na koju se ovaj odgovor i pisao. Iza nesreće pri Ozeru stizala su pisma iz Slavonije kdě se dokazivalo da je narodni duh tamo jako klonuo. Pozvalo me je bansko věće, doznavše za one druge proglase moje, odgovorit Magjarskomu proglasu. Čim se ovaj odgovor nije tako napisao kako se službena pisma pišu, to mi je bilo drugi napisat, čto je pred ovim naštampan i čto sam ga po Slavonski napisao. Nu je ipak s druge strane gospodi ugodio te se i proglas na Slavonce i ovaj odgovor troškom naroda štampala. Meni se je stotina forintij u ruke dala: po Slavoniji putovat, narodu ova pisma pročitavat i tumačit i srdca dvizat i hrabrit. Nu sam zlo prošao u Oriovcu i u Brodu. Držali me za Magjarskoga uhodu, te sam i tuj i tamo tamnovao. U Brodu me gradski sud rěšio tamnice, nu mi biaše poći pred mudroga Grammonta, tvrdjavici zapovědnika, te on kapurala i dva junaka, da me na kolih odvezu u Zagreb. Kad kapural sa mnom pred banovâ naměstnika te mu izručio pismo iz tvrdjave, stari se Mirko čitaje ga vse to veće i veće uzè mrštiti te rečè napokon knjigonoši: „Toga človeka mi poznamo, veu smo ga mi tam poslali.“ Nije me sad volja pripovědati čto se je prilikom toga putovanja i tamnovanja sbivalo i ludâ i směšnâ i ljutâ te nemilâ,

ali ne mogu srdcu odolěti da ne zahvalju čto se ikad umiljatije može g. Noldenu, tada oficiru uprave u Novskoj; koji sa mnom se upoznav, kad sam u Brod pohodio, velmi se razžalì kad me vidjè pod stražom dovedenâ, te zanjušiv ludost Grammontovu ne dadè mi u tamnici noćiti nego mi poslà dušek u kancelariju, u jutro me na svojem stanu kafom počastì i verugam otè, kojimi neki ljuti stražmeštar okovati me htio. I danas me boli čto nisam prilike imao zahvaliti mu; te vsakoga prošu, koji ovu knjigu uzčita a na njega se kdě naměri, da mu javi koliko mi je srdcu drag i mio. Mišlju da je sada nekdě u Ogulinskoj regementi, ako ga nije već i odanle maklo.

Na str. 147. pokojnomu Hardeggu; za onoga vremena, kad nam je pokojni ban obrstarom bio u Glini, načelniku ratnoga věća pri dvoru.

Na str. 150. Magjarskoga ugodnika. Tuj se misli naš kralj, za koga su se Magjari otimali, er su mislili da bolji bude po njih (er je nekom, ne znam već kojom, prilikom u Pešti Magjarski govor izustio) nego se je misliti dalo o njegovom otcu, komu je po pravom redu trebalo stupiti na prěstol, i za koga je bio glas, da je više Slovinjanom naklonjen, čto je pokojnomu caru Franu, otcu svomu, na godovno Češkom pěsmicom čestitao.

Na str. 153. Znali su Magjari. Čtogod Magjar pred světom děla, vse u to ime biva, da mu se ljudi čude: to je njegova sujeta. A kad pravice, čto ih donekle samo plemić imao, i na nižje vrste ljudstva spušća, to on miti: jeda bi vàs svět, ako biti može, pristao uz magjarski jezik, te da on narodom zapověda, on njimi upravlja: to je njegova oholija. A može se pomisliti, da su se plemići Magjarski i onoga poplašili, čto se je sbilo u Haliču godine 1846-e s plemićî Poljskimi. Vidi se iz vsega da su iz Ozie nikli, prave lubanje Ozianske. Tako i Turci: „vaj čto govore tamo o meni? i mene li tamo spominju?“ s jedne ruke, a s druge „poturči se more, poturči.“

Na str. 160. nepodobnost jednakosti dvaju padežû. Čověk se ne može dosta načuditi al u jedno i ne srditi, kad sluša, kako *ah*avci tu kugu svoga *ah*-a brane. — „Dva bi padeža jednaka

bila." — Čudo nad čudesî! A u kojem jeziku toga nije? Ili toga u našem jeziku nejma? te dosta? Ili nam je na volju okončak izmišljat? Ili je slovo *h* samo kakov akcenat ili apostrof? ili se ono po pravilu našega pravopisa ne izgovara? ili bi se trpěti smělo, da se drugdě izgovara, a tuj da se ne izgovara? A nije li razlike u izgovoru? i to mnogo veće nego je u jeziku Grčkom, kad koji padež ima iota subscriptum, a drugi da nejma? — A niste li vi radi uza Srblje pristat? začto ne pišete dakle kako oni? Ili im se jezik možebit ne razumě? Ili nejma druge pomoći, (ako se kad ne razumě) nego taj Němački krpež? Ili nije istina da ste takvim popravkom jednomu i to tobožnjemu zlu se izmakli (er je zaisto tobožnje zlo čim narod Srbski s veće česti tako govori) a u drugo te pravo se zlo zatekli, onako pišuće, kako se (oliš Crne Gore i to samo kděkud i to slabo i to grěšno) ne govori nikdě? čim ste izjednačili 2-i padež sa 7-im u deklinaciji drugoj i trećoj n. p. ženah, stvarih; te čim ste po tom popravku jezik nagrdili: a kako da ga nagrdili niste, kad 1-o kajkavci iza toga novoga zakona vašega slovo *h* tamo izgovaraju kdě mu města nije; kad 2-o padež drugi jednakim glasom proiznašaju kako i sedmi. — Dodje li mi čeljade pred očî progovarajuće po tom zakonu novom, meni koji znam kdě je slovu *h* město, i kako se padež od padeža proiznašanjem razlikuje: muka mi bude, kao da mi je mrtvû na tla pasti. I nije mi samo muke s toga, čto mi tako surovo uši vrědja, nego mi je na srdcu muka, gledajućû i mislećû, čto se od kděkojih poglavarov školskih radi, da tu krupnu laž (ako je ikada koja krupna bila) našoj nebogoj dětčici u glavu uvrte, te pravilan i čist im jezik od istine odvrate i na to gnojište da navrate. Pada mi na um neki moj prijatelj, čto je u Zagrebu večerao s nekim *ah*avcem, te kojemu taj *ah* tako je dosadio, da je pobrao vse orudje stolsko, i vilicu, i nož, i žlicu, i pliticu, i ubrusac, i jestivo i vse, te se je odselio k drugomu stolu, samo da toga vraga već ne čuje. Bože moj čudni li smo! čim gusle zaškriplju, ili kad klavir nije udešen kako treba, odmah běžimo; a ovo uprav grozno škripanje svoga jezika

na miru slušamo tolike već godine. A kad upitaš začto? ne mogu ti veselâ odgovora dati, er u jednih uprav je tupost i čustva i glave; al je u drugih ono nesretno baškanje: baš baš baš neka ne bude na njegovu, te u to ime bud i jezik nagrdili i narod sramotili: nije ih briga. Kao da ja iz prkosa kakvoga na to ih nagovaraju; ili kao da je to samo mušica moja ili slabost. A vi skočte u lokvu: pljusk! sad ste jaki.

Na str. 160. čim se sklanja dobrih itd. A tko je tim jadnjakom rekao i kdě su to naučili, da je sklonovanje priděvnika jednako samostavniku? Ili je analogia i jednakost to isto? U kojem su spomeniku oni to odkrili? U kojem jeziku?

Na str. 161. Kako mu je gori rabio šesti itd. Govore neki književnici naši: to ja ne rabim, tobože: das verwende ich nicht; ali nije tako pravo nego: to mi ne rabi = ne služi: er u starom jeziku rabiti je čto i služiti; odtud rab i raba*) = sluga i služkinja, rabota i rabotnik = služba i službenik itd. Gledaj u to ime Mikalju i Stulića. Nu ne mišlju tajiti da se rabiti uz predlog po tako razuměti ima: Evo města iz Budinića koje to potvrdjuje: „Ako porabljuju podložnike svoje ili skoti njihove, na koje porabljenja (servitia, Verwendung) nisu dužni.“ Nu znamenuje i knechten: „jako (kako) porabljena jest (t. j. domovina) ninje (sad) od poganske ruke.“ Kožičić. — Padež šesti meni je po starinskom redu instrumental ili social; i vrlo je nesgodna ta proměna u redanju padežev, čto su ju neki uveli. Kao da nam nisu glave in grammaticalibus i onako dost pometene, sad još i to k tomu.

Na str. 161. ali mogu vi gospodo itd. *Vi*, *ni*, po Crnogorski město vam, nam. Kad mi je razgovora s Crnogorcî Zagrebačkimi, to je i meni malko navrnut po njihovu, jeda možebit i to iz Crne Gore k nam presade.

Na str. 162. drugieh pokladov. Glagol klasti, kojega oni čto su dalje od morja, slabo poznáju (ako i jest na sploh be-

---

*) „Ako je raba izvětrila, nije mačka = felis non est in culpa, si famula est incauta“ govore Dubrovčani.

sěda od vsih Slovinjanov dobro poznavana) znamenuje staviti, metnuti, spraviti; a, čto se u Spomenicih Srbskih, kad ugovora bude s Dubrovnikom, toli gusto čita: poklad, znamenuje depositum, ili po govoru odmorskih ljudij: postava. „Knez Pribisav Pohvalić... na ime rečenoga gospodina vojevode Sandala postavi u naš komun u poklad šest tisuća i sedam sati pedeset i osam dukat zlatieh itd.“ Mon. Serb. Od toga glagola proizteklo: kladiti se (i obkladiti se)=wetten; kladnja i skladnja=ein Garbenschober; pokladnica (vidj u Vuku); prěklad = der Feuerbock; obklada=die Wette, prikladan=passend, geschikt, ähnlich, appositus; priklad= das Beispiel; prikladovati= anstehen, von Statten gehen; zaklad-das Pfand; das Kleinod (kako i poklad, čto se spravi, poklade, zaklade); zakladati=versetzen; anlegen; zakladnik= Geissel; pokladiti opekami (Mikalja)=pflastern; razklasti=razmrsiti (Vuk privodi ovaj priměr: sasma je mnogo skalaburio, ne znam kako će razklasti) razkladati-erklären, unterscheiden (po Českom: výklad=commentarius); pak i trennen, entzweien „Žena muža sa svakieme Razsrdjuje i razklada“ Ivaniš. razklad=die Sezlinge; razkladak, kladivo, kladivac=der Hammer; pokládan=einträchtig (povinovat?) pokladi; (i poklade)-le piquenique (? vidj u Vuku); klada-der Kloz; kladarica-Art Wassermühle; klade-der Block; ukladiti koga=compedire aliquem; ukladak-Einschub; podklad=Grundlage „Da zavrgu i polože temelj, podklad i krěpko zasnovanje věre.“ Bud. podkladati se komu=unterwürfig sein „Kad mu se ponižno tvê srdce podklada“ Juriš.; sklad-das Zusammenlegen, die Uebereinstimmung, Berührung, dakle i die Feldmark; još i die Harmonie, Eintracht; skladnost i skladnoća=compositi mores; skladan=congruens, aptus; skladati= temperare, componere; skladanje=das Dichten. — Da su nam stari po stranah, čto su dalje od morja, pisali postava, viděti je iz ovih priměrov: „Sve, čtogod imamo, imamo kako na postavi, začto nije ničto naše negoli božje.“ Divk. „Da jedan gospodar da na postavu svoje blago jednomu sluzi svomu, i da počne iskati da mu od njegovå (sic m. svôga) uděli.“ Isti. „Koji

uzimlje na postavu za sakriti, kad inačije ne bi se smilo ukrast." Lastr. „Kô je pozno uroditi voće, sad se trgat za postavu hoće." J. S. Relk. „Način znadeš, jer bo rekoh prie, kako s' voće u postavu die." Isti. A i Mikalja tumači: postava = zaklad; deposito; staviti na postavu = metter in deposito; ostaviti čto u koga na postavu = depositare. Čto je u Vuku pod besědom postava, to ide pod podstava. U Slovenac postava je i die Sazung, das Gesez. Vse mi se po glavi mete, kao da sam to nekdě i u našem jeziku čtio. Glagol postaviti = anordnen, feststellen ima i u zakoniku Dušanovom: „U varoši kdě jest postavio car dinare kovati." — Ima još i ovaj znamen u glagola klasti (i kladiti), čto ga Mikalja tumači = tudiculo; menestrare. Istimice tako tumači i uklasti. Pod minestrare imaju Dellabella i Stulić = metter la minestra nella scodella; variva nakrenuti, nakladiti, uklasti. Belostenec ima: tudiculo = nakladam v sdele jestvine. Vuk piše: „Klasti v. impf. n. p. kláde gnoj iz rane; mozak iz glave; dik fliessen (wie Honig, Roz); lente fluit. Prema tomu govore naši ljudi: meće li mu to čto? = trägt es ihm was ein? ili po narečju Rakušanov: sezt im das was ab? Prema tomu je i: meće sněg = siplje, te i mećava = sipanje. Po tom se može razumět i kladenac = Wasserader.

Na str. 167. Iz starije utlake itd. Město tudje rěči štamparija ili zlokovnice Češke tiskárna, koja od istâ uho i zakon jezika vrědja, nu koju Zagrebčani obgrliše, priličnija mi se vidi utlaka; ta i Česi govore: knihu tlačit. Komu ta beséda ne bi ugodila, može po Ruski reć: pečatnja; a město utlačiti, čto je odista sgodna rěč, može reć i pečatat. Nu prodjimo se toli nesnosnih tiskati, tiskar, tiskarna i čto li je te petljanije veće. I tako moglo bi podnesti těsak = die Presse. Nejma stvari čto većma od čitanja odbija i čto većma jezik nagrdjuje nego besěde nove kad su nespretne t. j. kad niti im koren onomu odgovara čemu su naměnjene, niti su izvedene i zarubljene kako se hoće. Za moje mladosti zametnuo se jednom kod pokojnoga Frana Županа, knjižara, razgovor o Němačkoj rěči Rauchfangkehrer, kako da ju rečemo na svom jeziku. Tuj se desio i

pokojni profesor Magjarskoga jezika, Ružička, te saslušav on kako se svakojake lěztve prislanjaju, ne bi li se ljudi primakli k visini tako čadjave pomisli, reče napokon, miritelj i pogadjač: „Heisst nicht der Rauchfang dimnjak? also dimnjakar.“ Tako ti ga i naši danas: tiskati, also tiskar. Brže ti li ga takvi ljudi naš jezik obogatiše! Po tom zakonu mogao bi se i Drechsler nazvati sukar. Kako ne: sukati = drehen, also sukar; vikati = schreien, also vikar = Schreier itd. Znam da se mnogomu čini kao da je razlika med tiskarom i sukarom itd. ñu ja ti moj brate samo to velju, da su ti onom prvom besědom uši nabijene i ugrijane od laži - književnikov, nu je u istinu isto tako prěsna i neslastna kako i one druge. Vsaki kupac odmah razpoznaje čto je sukno gospodsko čto li je težački darovac. Gledajmo dakle da nam tkanje narodnoga jezika bude takvo, da mu se znalac nadivi, i da tako ne blezgamo kako do sad. Tko misli, vsačemu se domisli. Kako ne može bit dimnjakar nego dimničar tako je i s tisućom besěd novljih. Mozgaj sinu roda, mozgaj!

Na str. 169. u slovnici Vlaškoj. Čudna je to s imenom Vlah. Koga god preziremo toga danas Vlahom zovemo. Turčinu Bosanskomu, čto je god krsta, to je Vlah. Hrvatu je i Slavoncu Srbin Vlahom, te zato čitamo u Kanižlijću: „Nikoji jezik naš zovu jezik Rácki: prišiše nam po rugu Vlašku ovu peraču.“ Dubrovčaninu je vsaki seljak Vlahom. Za to čitamo u Tireni Držića Maroja, kdě izbraja čeljad, čto bude glumovat: „Tirena, vila. Radmio, pastir . . . Radat, vlah; Miljenko, vlašić itd.“ Te tako i u Sunčanici Gundulića unuka: „Ovdi sam te ja dozvala. O vojvoda prihrabreni, Malo prie er dopala Po vlahu je knjiga meni“ (kao da rečeš u Slavoniji: donesao šokac pismo). Kděkad je pastir vlahom. Nu Dalmatinci i Srblji razuměli su Rumunja, er Mikalja u slovniku svojem ovako tumači: „Vlah, Vlahinja = Valacus, Valaca. — Vlaška zemlja = Morovlaška (moro = kara = crn;) Dacia“ J Kožičić (a i Kavanjin) zove Rumunje Morovlahî: „(Mehmet, brat Orkanov) namuči za tim razboji i plěnjenjem Bugare i Morovlahe“ pak opet: „Trča često krat na Morovlahe, Ugre i Němce.“ Odtud bez sumnje ime Morlacco. A u zakoniku Dušanovom piše: „Kdě prěstoji Vlah

ili Arbanasin na selě, na tomzi selě da ne stanet drugi za njim grede.“ Vlah je bio u starini našemu narodu i Latinjanin stari t. j. Rimljanin i Latinjanin novi t. j. Talijan, kako se vidi iz ovih priměrov: „Iz Vlaškoga ili Latinskoga jazika.“ Bud. „Grěh prikrvnosti koju Latin il Vlah nazivaje incestus.“ Isti. „Ljubav koja Vlaškim jezikom zove se charitas.“ Isti. Kako Budinić tako i Mrnavić Tomko: „Ne odgovarajući slova Vlaška našima (t. j. glagolskim).“ — „Misto našega slova uk (po glagolski utlačeno) stavih Vlaško *u*.“ U zakonu Vinodolskom Vlaški je Talijanski: „Zove se Hrvatski malik a Vlaški macarol (mazzero; bat).“ A i danas po Vinodolu neka smokva zove se vlahinja (t. j. iz Italije presadjena), te se kděkoje čeljade i osklabi kad dětić reče: da je bil na vlahinje (t. j. smokvenici). Čto je po Primorju gotovo izumrlo, to med Slovenci žive, er oni Talijana inače i ne zovu nego Vlah, samo čto se po njihovom izgovoru s početka slovo *v* ne čuje te pišu Lah, od čega tim veće trebalo bi odstupiti, čim su novlji pisci Slovenski počeli pisati *v*lasi, *v*ladati, iz*v*leči, = (svući) itd. Odtuda je i Laška ulica u Zagrebu m. Vlaška = vicus Italorum; a selo poblizu te ulice zove se Laščina město Vlaščina, er je kděkoji Vlah tamo svojih zemalj imati mogao. Tako se po Kajkavskih županah i danas govori: idem na ladanje, město *v*ladanje = die Herrschaft. — Nu ne samo Slovenci nego i drugi Slovinjani istim ga imenom zovu: Česi upráv Vlach; Poljaci Włoch, Moskovi sad već Talian, nu prvo je bila druga (Vołoh im je Rumunj). I Magjarsko Olasz isto je, da kako. (Oláh je opet Magjaru Rumunj) — Nu kad je imenu Vlah toliko razlikoga znamenovanja, koji mu je pravi znamen? I čega se treba držati? Pravi mu je znamen = Gallus, Celta, der Wälsche, kako je to u Šafárikovih „Starožitnostih“ na mak dokazano; nu glede porabe otoga imena i sám u velikoj sam smetnji. Po pravici trebalo bi svoje ime onomu pustit, komu pripada; tim veće, čto uz napredak naše knjige mnogo nam bude o starih ili pravih Vlasih govoriti. Nu mene je sloga narečaj Slovinskih te istoga jezika Němačkoga a i Magjarskoga na to natěrala, da i Talijana Vlahom zovu; nu još veće sam to učinio s naměre dopomoći k miru jedne věre i druge, te otupiti besědu,

kojom mnogi zanešenik zamahuje kao bog zna kakvim oružjem na brata svoga. Nije ona po sebi, kako smo evo viděli, nikakvo oružje, nego su ju mrzeća nam srdca otrovala. — Pomenutoj dakle slovnici Vlaškoj evo imena nje pravoga: „Gramatika Talianska u kratko ili kratak nauk za naučiti Latinski (italicam) jezik, koga Slovinski upisà itd.“

Na str. 169. Zagrebčani itd. Mnogi pristaju na taj nesretni i knjizi našoj toli pogubni *ah*, misleće, da su tako i slavni Dubrovčani pisali; te naišao sam i na kděkojega profesora, koji se u tom pruglu uhvatio. Nije ni čudo, čim je poznavanje naše starine i Slovinskoga jezika na sploh tako plitko i šuplje; i čim Zagrebački iznašatelji starih pisac vsaki pravi te predobri genitiv podkovicom svojega *ah* podkivaju, žalostnim plodom smetenjačke im glave. Koliko su u tom běsni, viděti je ne samo iz toga, čto u starih ono tobože izpravljaju, čto je i te kako dobro (a po zakonu u starih ni onoga, čto je krivo, popravljati se ne smě, već pustit kako je); nego oni te svoje popravke čak u one knjige unose, koje su naměnjene pověsti o jeziku našem t. j. u krestomatije za višje škole; koje se za to sastavljaju, da se vidi, kakov je bio jezik kroz vse věkove, odkad se on piše; kako se je proměnjivao, te je li pošao na gorje ili na bolje. Tko je rad doznati, kako se kod nas u tom postupalo i koliko se je taj pregled olakšao, uzmi u ruke „Čitanku za gornju gimnaziju u Austrijskoj carevini“ te da vidiš čuda. A čto mladića još veće mete i doista ga na tu misao dovodi, da je taj *ah* zakonita i stara stvar: to je nejednak postupak u prepečatanju jednoga te istoga odlomka: er sad se pušća kako je pisac napisao, sad se opet ne može srdcu odolět te se popravlja. A da smetnja bude povse podpuna, to po koji kus věrno prepečataju. Kděkad vole prevesti nego onako napisat, kako je u pisca. Da se smiješ? ili da se srdiš?

Na str. 169. na gornjake i dolnjake. Kad se ova razprava prvi put pečatala, tad je bila dělba na Hrvate i Srblje. Ali od onoga vremena živo sam se uvěrio da u Dalmaciji, Dubrovniku i Kotoru Srbina starosědioca nikdě nejma, oliš onoga čto se za Turskoga progonstva tuj naseliti moglo. Ne znam koli-

ko ni koje strane zapadne Bosne k Hrvatom pričitati treba (i to samo za teoriju a ne za život ni za državu) nu to znam, da je Crna Gora u korěnu svom pravi pravcati Hrvat, onako nam jezik izgovarajući, kako i Brinjani, Hrvati ako ikada koji. Ne budi za to rečeno, da joj se pod Crnoevići Srbina priměsilo i pridružilo nije. Nije nam razlike narečaj suditi po slovnici: ta stari su Srblji povse tako govorili, kako s veće česti Hrvati (a ne Bezjaci) i danas govore; i čto sam jedan put već rekao, po slovnici jezik Hrvatski isto je čto i staro-Srbski; nu je razlike, ni to prevelike, u slovniku. Uz morje vse je Hrvat, i vsaka beseda, čto ju Vuk ima u svom rěčniku zapisanu kao južnu ili jugozapadnu, ta se govori ne samo po primorju Hrvatskom nego i po vsoj Dalmaciji, zemlji pra-Hrvatskoj. Ako Vuk veli da po Boki ima trideset tisuć „sve pravijeh Srba, kakovi i gdě biti mogu“ to mi je drago čuti, er vidju, da je Srbljem i Hrvatom po tolikom jedinstvu jezika jedna knjiga dosudjena; nu mi je uza to reći, da Dubrovnika, Boke ni Crne Gore za Srblje priznati ne mogu. Povede li se o tom obilatiji razgovor, ne bude težko dokazat. Vse te strane niže Splěta k jugu imenom prozvah: dolnjakov, a one k sěveru: gornjakov, er se ne htědoh za narodom povesti, dobrim pěvačem nu slabim geografom; te kojemu, po Vukovom kazivanju, Trst je dolě a Kotor gorě.

Na str. 170. okolo Užic. Gotovo mi je žao čto sam to napisao, er me nikad u Srbiji bilo nije, a dosta sam se put opekao pověrovav drugim. Nu čim pravoga genitiva ponečto ima u vsih pěsmaricah Srbskih, bud ih tko mu drago na vidik iznosio, mogao sam pomisliti da može okolica biti, kdě se pravi i stari oblik genitiva bar pobolje ohranio; tim lakše, čto sam se otolič o Slavoniji uvěrio, da je po njoj mnogo i mnogo gušći nego sam pomislio, kad mi Skender Fabković kazivao, da ga ima i okolo Virovitice. Čto ga češće slušaju, vse mi je groznije i gnjusnije šupljačtvo ili pače slěpost zanešenička naših književnikov, kojim je srdce za istinu i za pravu slogu mnogo veće okorělo nego čto je ikada kojoj grěšnoj duši za svetinju. Mrzi me opisivati strane, kdě se ponajveć dobar genitiv čuje; ni ona sela imenovati, kdě se drugako i ne govori; kdě u Srbalj i Bunjevac složno onako

se sbori kako po zakonu Slovinskom treba: jer ih nemogu potanje izbrajat nit onako kako bi se htělo; nu ne mogu pregorěti i ne napomenuti podmuklost nekojih slovnic naših, u kojih se napominju vse besěde odmetnice čto se pravilu otimlju; vsi oblici, koji se iz ustiu naroda čuti mogu (kděkad ih je po četiri, a vsi tobože dobri!); vse gnjiline i truhline jezika nam Turstvom se ostrvivšâ: a genitiva, pravâ i zdravâ, te u istih se i pěsmah Srbskih kděkad pojavivšâ, ni besědicom ne spominju. A za čto ne? Za to: da se pedanteriji i narodnomu razdoru veselje ne pokvari. Pedant je rad narěčja pretinit i pregradit, te mu je žao, kad mu život dira u njegove humke i oklenke; kad mu tko razmeće onu po njegovoj misli tako sgodnu medjašku gromaču, koja bi govor Srbski i Hrvatski tako lěpo razdvojila. A sin kukavni osvete i razdora on se ceri kad pomisli, da nam jugovićem ne bude ostožja nego plastići: da ne bude kuće nego kućarci. Vsih nas u jedan kup, od morja do morja, pak još nas dosta nije onomu se obranit, čto se okolo nas snuje; a sujeta plemena misli, da mu nikoga ne treba; da mu braća preotimlju imetak i slavu; da su čankolizi, koji su radi njegovu muku iz njegove sděle kusati. Daleko li je do te slave i do te sděle! A bez bratinske ljubavi nikada nas tamo.

Na str. 170. Okrhnute genitive. Neki domišljani prozvaše Slovinski genitiv krnjavim. Po takvom je razlogu i čověk krnjav, er su lisicam, věvericam itd. dugi repovi, a u njega nejma. Kako je u prvom sprezanju glagola gerundiu sudjeno, da mu minulo vrěme mužkoga roda jednine pokazuje osnovu bez nastavka n. p. pad, plet itd. tako je to isto u sklonovanju drugom a i prvom gděkad u imena samostavnoga sudjeno genitivu množine: po svědočastvu vsih věkov Slovinskih, po zakonu vsih narečaj Slovinskih. Ako ste se vi porépili: džaba vam domišljatost vaša!

Na str. 170. genitive Gjorgjićeve. U prvoj pečatnji ove razprave bio sam potvorio slavnoga Ignjatiju, kao da se on povse odvrgao od pravoga genitiva; nu bolje ga razgledav uviděh, da sam mu kriv: nu ovi priměri, čto sam ih skupio, evo ga opravdaše.

Na str. 173. Na sploh. Mi smo vikli danas govorit: u obće, nu meni je puno vičnije i poćudnije reći na sploh. Može bit da

ta rêć i prijatelj steće, tako li ju raztumaću, da nje jezgra dobro bude oljuštena. Progledajmo u to ime one besêde, koje se je drže pobližje: razvidimo dakle čto je ploh, čto ploha, čto li napokon sploh i splošan.

Ploh znamenuje plutva, ili plitva (po Rakuški: Pleten) das Floss, rates. Toga do duše u ni jednom slovniku nejma. nu mi je svêdok *Židič* ili *Šidič*? (Sidich) kanovnik Zagrebački 17-a vêka, koji ovako piše: „On le k mestu (auf der Stelle, allsogleich) z nekolikemi drugemi napravi z desek jeden ploh, na koga skočivši odnešen bè nasredi morja.“ Opet on: „Naj ti su (prem da su) vsi drugi na morju poginuli, ki su ž njim na on deščeni ploh bili poskakali itd.“ Ploh znamenuje i die Speckseite, ploh svinjskoga sala ili (kako se po naših otocih i po primorju govori) špeha. Ni o tom slovnici ne govore. — Ploh znamenuje i das Nudelbret, po nekih stranah Hrvatije kopne. Ploh znamenuje i lamella, plahtica; i na po se die metallene Spielmarke. Tako je tu besêdu razumêvao Belostenec. Stari naš Mikalja istu stvar zove plasica = mala plasa; lametta. Divno se s tim slaže i jezik Ruski kad pročitaš vse znamene privedene pod polosá; a Rêčaninu (recimo i to mimo gred) po tom je razumljivije ime zagradja Rêčkoga Plase, er nahodi da polosá = plasa znamenuje Streif, Landstrich, Felderabtheilung. U Vuka je plasa leda = ein Stück Eis. Govore Slavonci plasasta = die gestreifte Kuh. Slavonci. Ploh znamenuje Zug, Strich, Schaar, Herde, er po ostrvih Jadranskoga morja govore: veli ploh ovac, mali ploh koz, ploh ili ploha ptic, rac, flokarad (scomber) itd. Ploh znamenuje kup; der Haufe, die Masse; a može biti i die todte Masse. die Ueberreste, er si ne bim znao inače tumačit kako Karlovčani mogu reć: ploh vuć = den Fasching begraben. — Svrnimo sad k plosi. Belostenec plohu tumači: imber, nimbus. I tako tu besêdu razumêva i danas ne samo Slovenac i vsi čto kaj govore nego i pravi primorski Hrvat. Toma Mikloušič ovako ju opisuje: „Dešč pada: kada vseh oblakov sumpori, od vetra gibani, skup stečeju se, tak da vekše i žmehkše kaplje v zraku sdržati se ne mogu; nego: ali vu drobnešeh kapljah dole curiju, i onda se zove godina; ali vu silnešem stekanju slevaju se, i veli se ploha.“

Ploha (kako i ploh) = turma n. p. na plohe hoditi = massenweise. Primorci. Za drugi joj koji znamen, osven jata, čto ga ur napomenuh, doznao nisam. Ista im je duša i jedna im je žica et' i ovim koje još da privedu: pljosničke = mit der flachen Klinge. Bokelji. ploštimice = wagrecht. Ličani. ploskuša = passer maculosus. Stul. ploska, ploskun, plosnica = čutura. Plast = Heuschober, plastiti = aufschobern. Vuk. plastunica = Schneeflocke: „Koliko je osa i pčelica, koliko je svakih komarica, koliko je svuda živinica, i koliko snižnih plastunica (po Ruski: ohlópki = chlpky, Milchbart u Slovakov)" Lovre Ljubuški. plastunati = stöbern: „Koja (t. j. zima) čini sve vitre puhati I snigove guste plastunati." Isti plosno = die Fusssohle. Krčani. plos, plosan, plosnat, plosak, plosnast, plosnav = abgeplattet; plosnica = die Abplattung. Vuk. ploča = eine Platte. Vuk. plosnoglav = der Plattkopf. Vuk. ploskonos, ploskonog itd. — Iza vsega, čto do sad rekosmo, lasno si je pomislit čto može biti sploh. U Slovenac je to vsakdanja beséda, niti je treba komu tumačit. Med Hrvatî je nisam čuo do u Primorac i Krčanov, věrnijih starine privrženikov nego li ikoji děl naroda našega. U njih je dakle sploh = durchaus; vse ili vsi sploh = durchaus alles i alle; sploh, na sploh je tako = im Allgemeinen, im Durchschnitt ist es so (prispodobi Rusko: ploha = durch den Wald gehauener Weg). A splošan je onaj čověk ili ono živinče, koje mnogo ne prebire; minus delicatulus; splošno je ono, čto se vsakoga tiče = allgemein; ili ukupno = summarisch.

Na str. 174. A u drugih hudi. Čto smo do sad pisali i govorili kuditi, kudilac itd. to smo se i pak prenuli i osvěstili te mnogi već pišu kako treba. Nu nije lasno vsakoga uputit da treba pisat i oshudan i oshudica itd. er i jezik crkveni, slovu *h* ni malo oslušljiv, tuj piše ne *h* nego *k*. Po duši reći: i meni u tumačkoj naměri puno smeta glagol oskąditi = retinere. Vse one druge rěči u slovniku crkovnom lasno se iz hud tumačiti mogu. — Pišemo i *ome* město *ohme*, te naidjemo li na *ohme* u starih Dubrovčan, tad nam bude rěč nerazumljiva. Tako je nalěpio neki moj prijatelj pri pečatanju Palmotićeve Kristiade. Tu-

mače' na koncu knjige rěči protumačì zlokobnu o h m i c u do duše dosa p u l l u s, nu je bila nesretna ona k o k i c a, das Hünhen, koju dodao. Ali je Gjon imao ž d r ě b e u peru i pameti a ne k o k o š. Ako li često slova *h* ne pišemo kdě mu je město kako n. p. k r t o město k r *h* t o, u v o r m. *h* u *h* o r, r a n o moja m. *h* r a n o, u b a v o m. *h* u b a v o, l a b a t m. *h* l a b a t, s r a n i t i i s v a t i t i m. s *h* r a n i t i i s *h* v a t i t i itd. a to ga kděkad i tamo pišemo kdě ne smě biti, kako n. p. v e *h* n u t i m. v e n u t i (Češki va*d*nouti: u nas s v e *d* a = die Brunft; v e d a h n. v e d h o, a i v e t h o = abgeschossen, welk), *h* r d j a m. r d j a, *h* r ž u l j a m. r ž u l j a, *h* r p a m. rpa, *h* r v a t i s e m. r v a t i s e (iz čega niklo s t a r o-b e z j a č k o *h* a r c m. r v a c), *h* r z a t i m. r z a t i, i. t. d.

Na str. 174. n j e m u *ah* d o l i k u j e, t. j. onda još dolikovati jè moglo, dok nije bilo ikakvâ jedinstva u jeziku i vsaki na svoju pisao, nit on i na čto ozirat se mogao nego na govor one strane, kdě se rodio.

Na str. 174. K a t e k i *zm*. Na strani XXVII svojega predgovora k Poslovicam Vuk piše: „Dje je godj u Srpskome jeziku izmedju poluglasnijeh slova (b l a g o g l a s i j a r a d i) umetnuto *a*, pravi Crnogorci i gotovo svi njima susjedni primorci izgovaraju glas izmedju *a* i *e* (ali naličniji na *e* nego na *a*), koji ja ovdje ne znam drukčije naznačiti nego sa ь n. p. дьн дьньк, сьн сьньк itd.“ A koju vrstu niže veli on isti: „Dobroćani . . . na ovakim mjestima ne izgovaraju n i k a k v o s a m o g l a s n o s l o v o, nego upravo onako kao da je ъ (po današnjem Karavlaškom izgovoru) n. p. д ъ н, к ъ д, п е т ъ к itd.“

Na str. 175. J u r i š e v i ć u T a n a s i j e! Taj vrstni pisac Dalmatinski podpisivao se je G e o r g i c e i, i u to njim poprimljeno ime nije s moje strane trebalo dirnuti, kad neznam tvrdo, koje mu je p r a v o ime bilo. Uz prvu utlaku ove razprave domišljah se u povlašenom imenu njegovom G e o r g i ć e v i ć u, a sad J u r i š e v i ć u. A može bit i J u r i č i ć i J u r a n i ć i J u r-k o v i ć itd. Ne znam naroda, u kojega ote bi sramote, čto je u Hrvatov Dalmatinskih t. j. da imaju dvoja imena, jedno tobože

vsakdanje Hrvatsko, a drugo blagdanje Vlaško. Taj uprav sramotni običaj bog daj čto skorije se iztrěbio!

Na str. 175. Jerkoviću Matija! Ima u nas i toga t. j. ljudij, koji misle, da čim pišeš *o* na koncu a ne *l* n. p. gleda*o* ljubi*o* itd. to onda ne možeš ne pisati onaj Slovinstvu našega jezika toli nahudljivi i uprav bljutavi *a* u genitivu množine — kao da se to jedno drugoga drži. Ne mogu izreći, kako mi je ljubko na srdcu uzčitajućû mi knjigu Hvaranina koga ili Bračanina! kao da ote mile i premile otoke drugo sunce grije nego ostatak Slovinjanov južnih. Uputi ih, pohvaljeni Hvaranine, tvojim umiljatim priměrom, kako to lěpo u slogu ide, čto oni u bezumlju svom razdvajaju. A za čudo: i danas je divna neka slast u peru i ustima tih kićenikov naših. Pročitaj bar u „Pozoru" nekoliko pisam (da kako *ah*-om žali bože nagrdjenih) iz tih slovu ńašemu blaženih krajev.

Na str. 176. Ivanošiću! Učitao sam ga med Hrvate, ne znav da je rodom Osěčanin, kako sam dočuo iz ustiu prečastnoga g. Tordinca Gjura, zemljaka mu iz Djakova.

Na str. 177. da je vaš dosětak otežak. Da je tomu baš tako, mogao se vsak uvěriti. Oni misle: uzpluta li njihov *ah* bar još za koju godinicu, da su onda dobili, i město sramote, čto ih ide, javorikom si glavu ověnčali. Nu bez dara proročastva tvrdo vas uvěriti mogu da prijde vrěme, i to do skorâ, kdě se vsaka knjiga vaša, čim oko leh nazre taj žigotni *ah*, u kut brcne: er ne mož' pomisliti mladenca sa starinom se jezika upoznavšâ, naše knjige pročitavšâ, u bratska narečja zavirivšâ, zemlju našu prohodivšâ, pak da mu ta pogan ne zaudari. Uz toliku mlednost i neslovesnost naših knjig pak još mislimo i sanjamo, da one za potomke zakonikom budu, od kojega odstupit ne smědnu. Čujte me potomci (do vas li se po prigodi zaklaću)! iz vsega grla viču, čujte me: běžte od nas kao od kužnikov, u nas ni jedne kaplje krvi zdrave nije; od nas u grěhu začeti u boga izproste da vam pošlje světlonosca kakvâ: da progledate i nam se uklonite. Izprosili i sakrpili kojekakve trulje, pak smo dvigli glavu, kao da smo bog zna kako oděveni. Dětco i unuci, čtogod u nas vidite, vse je lupeźtina i prosjačka torba: nit su misli naše (a ni

za nas) nit nam je u peru žile jezika svoga. Vse je po tudjoj stopi oměreno, po tudjem stasu okrojeno. Ako ste radi razuměti ovo naše pusto kokodakanje, to vam je izučit i Turstvo i Němačtvo i vsako susědstvo ino. Nikada ga na svoje gusle ne igramo. Dapače ni na noge svoje ne hodimo, nego podvezavše kolěnu drvenku ahavačku kao bogalji kojekud lutamo i klocamo.

Na str. 179. od putov Slovinskieh. Vlastito je duhu kržljavcu i božjaku vsaku misal, bud i najplodniju i najzrnatiju, oblaznuti samo i obnjuškati, te ju brže i odložit i prezrt, gnjilimi ju desnî poprskav i osliniv, nu nikada zdravoga joj zuba do jezgre ne zaděnuv. Mi smo ti krezubi pišivci; a ta velika misao, u koju mi zagrizti ne uměmo, to je ona, čto ju prozvali vseslovinska misal. Od kad se rodila, koliko smo naprednjji u poznavanju vsega, čto se Slovinske čeljadi naše tiče? Jeda smo joj bolje pověst izučili? ili zemlje joj proputovali i narod razgledali? ili u njihove se jezike uputili i knjigu im proučili? Ili srdcem k njim prionuli i u pameti i u misli našoj s njimi se udružili? Njihovom se učenostju pomogli i dětčici našoj iz njihovoga grnca koju sdělicu juhe izpuljkali ili čtogod variva ukládili? Jest! ili bar u jeziku odstupili i k njim se primakli? odvrgli ono dětinsko i nedospělo *ćú*kanje i *dá*kanje u slogu našem? odustali od toli smradnoga *ah*akanja našega? razabrali i uredili gerundia i participia naša? Jest! Čto mi se mili Slovenac tako nas umiljato i (po njihovu) skromno prosećih okaniti se vraga i njegovâ děla (kako i treba uz preporod Slovinski. te još za najveću korist našu) a mi gazi i gnjecajde staro blato svoje. Sram nas bilo! nismo ga mi plemenčići ni slavkovići ne, nego pravi pravcati rdjakovići. Od vsih Slovinjanov najgluplji, najsiroviji, najneknjiževniji, najneizobraženiji — pak se ipak na drugu bratju ne obziremo ni za njimi povadjamo, presretni tom slavom(!) da nam je jezik mehak. Malo ga koje ne rekoh, kad smo takve pameti i takvâ govora! Ima jezik još mekši, kdě se govori ipekakuanha, u njega se dakle prelijmo i pretopimo, da nam prava slava sijne!

Nije ti ga moj brate iskati slave u mekšini jezika: er niti može jeziku Španjolskomu i Portugalskomu pomoći njiu mehkota

niti Latinskomu i Némačkomu odmoći njiu tvrdina. Jezik, čto se govorio u Francuzkoj južnoj, mekši je i sladji bio od onoga, čto se govorio u sěvernoj: nu je Provencalski poginuo a Francuzki premogao. Ne prihodi jezikom slava s njihovâ ćin ćan, tin tan, nego s one jedrike čto je u njih: s onoga čim je knjiga uděvena. Volio bim da pazimo na harmoniju (kada li je već i ušima ugadjat) nego na mehkotu jezika. Reci ko da Latinski jezik harmoničan nije, ili Francuzki! nu im k tomu ne treba mehkote. A s čega Némački harmoničan nije? Ne toliko može bit s opore i grube mu osnove (er za dobe staroga pěvanja Němačkoga od istâ je slasti i za uho bilo) nego s tolikâ mu prevadjanja iz jezikov tudjih, kdě se jeziku činila sila, jeda se to bolje i to pobližje ono izreče, čto se pozajmljivalo. Po tom se putu Němački jezik izobrazio jest, nu se i harmonije lišio svoje. Tim putem kao da smo i mi pošli: er kojega pisca u ruke da uzmeš, Slovinskomu ugodeća sluhu? Ne može: er se hvata, ne domaće misli, koju věkovi života Slovinskoga ostrugali i sgodno zaoděnuli, nego misli tudje, koju sěkirom uma tvoga istom da obsěčeš i u jezik uturiš. Začto li je bradvom ne obtesà? Nije mu kolě: er uz tudje knjige, kojimi dušu upojio, ni starih te domaćih mislij po svoju izreći ne umě, a kamoli nove, kojih u razsadniku našega vrta ne bivalo te se ni prěsadit ni uzgojit ne mogle; kojim biaše prozebsti, klijati, porasti i dorasti. I ne samo da nam besědam struka ni prilike nije kako naše uho žudi, nego i govor nam se zatrčkao, te po tudjoj svirali, po tudjem plěsku, stupa i koraca. Nije nam dakle jezika slovî samoglasnî pirlitat ni obšivat: dosta nam je mehak, netreba ga mazit; nu ga je navesti da po staru zaigra, da nam bude skočan i lagahan, da otrese s nogû težko olovo, kojim on kola ne zaigrà; te da bude prema slici ostale nam braće Slovinske pravom prilikom. Kakvo olovo? — One drěmdure *a* i *ah*, s kojih nam nikad vrsta ne bì jezgrovita, period nikad ni pružan ni vitak.

Ima u nas ljudij, koji od istâ misle, da je vseslovinstvo rugota neka i strahota, te se ga za to stide i od sebe odbijaju. Po vsoj prilici za to, čto Němci toliko nanj viču. Moj tužni brate: vseslovinstvo ni književnom kombinacijom ili formulacijom

kakvom nije a kamo li političnom. Njemu je do toga, da ne budemo za ničiju volju i veselje onakvi, kakvi biasmo t. j. da nam se knjiga mrvi, da pleme od plemena zazire, da bez svěsti našega narodnoga jedinstva ostanemo, da i dalje neko nadgospodstvo tudjega naroda trpimo, da i u napredak budemo sitni, glupi, razcěpkani, robski, mrtvi, brat na brata mrzeći. Tko se dakle plaši toli slavne i vsako srdce zanašajuće rěči vseslovinske: tomu je podpisat onaj crni program vremena jur minulâ nit ikada u vse věkove nepovratljivâ. U to ime dakle nije ga ni jeziku ostati onakvû, kakvim se on utvorio i udesio za vremena Slovinskoga samovanja i bratske otudjelosti; nu mu je primiti grb i pečat vremena preporodnoga, vremena složnoga, vremena uzaimnoga, vremena ljubavi med plemenî Slovinskî. Tko se tuj uzteže, ko uza to ne pristaje, tko se okamenio u kukavštini pisarije dosadanje, taj svojega vremena ne razumě, toga hrabra ruka sa svojega stolca (ako je knjizi vojvoda) ukine, žazlo mu preotme i novu dobu započme: dobu razkrsta s *ah*arijom i vsim onim čto se nje drži. Amin.

Ukazalo.

Popravci i pridatci.

	Na str. 8.	redku 7.	ozgor	čitaj sněgovi město sněgov i
*	„ „ 15.	„ 11.	„	„ svatko „ svaki
*	„ „ 18.	„ 5.	„	„ sraga „ straga
	„ „ 22.	„ 1.	ozdol	„ ni od „ niod
	„ „ 24.	„ 11.	„	kladi ? iza plemena m.
	„ „ 26.	„ 11.	„	stavi kakvâ m. kakvà
	„ „ 29.	„ 8.	„	čitaj glagolac m. glogolac
	„ „ 35.	„ 4.	„	piši schliesz m. schliez
	„ „ 37.	„ 3.	ozgor	čitaj težkoće m. težkote
*	„ „ 41.	„ 3.	„	„ prijatelji m. prijatelj
*	„ „ 42.	„ 15.	ozdol	pristavi poslě gora još: po vani
*	„ „ 46.	„ 2.	ozgor	čitaj zatr m. zatì
*	„ „ 51.	„ 5.	„	„ daždjic m. daždjić
	„ „ 58.	„ 4.	„	„ razmamiše m. razmaniše
*	„ „ 58.	„ 9.	ozdol	„ dogradit m. dogradi
*	„ „ 58.	„ 1.	„	„ očima m. okom
	„ „ 68.	„ 5.	„	izměni: prigléda m. priglèda
	„ „ 77.	„ 9.	ozgor	razstavi: o čemu m. očemu
	„ „ 82.	„ 1.	ozdol	čitaj Jadarske m. Jadranske
*	„ „ 88.	„ 13.	ozgor	piši vržè m. vrže
	„ „ 119.	„ 6.	„	čitaj Nachbarn m. Nachbaren
	„ „ 120.	„ 1.	„	„ unseren m. useren
	„ „ 120.	„ 12.	ozdol	„ zusammengesezt m. zusamgesezt.
	„ „ 120.	„ 15.	„	„ Unumschränktheit m. Unumschränkheit.
*	„ „ 135.	„ 11.	„	„ izručio m. uzručio
*	„ „ 144.	„ 1.	ozgor	„ proplazi m. prolazi

*

	Na str.	153.	redku	11.	ozgor	piši dúgo m. dùgo
	„ „	155.	„	1.	ozdol	stavi *s* pred: kděkojimi
	„ „	156.	„	8.	„	čitaj: jednine m. jedine
*	„ „	160.	„	6.	ozgor	umetni *o* med napokon i stinitost
*	„ „	161.	„	14.	„	čitaj: polaču hukati m. palaču kukati
*	„ „	161.	„	10.	ozdol	„ onakoga m. onako ga
	„ „	163.	„	7.	ozgor	piši: povrativšâ m. povrativšà
	„ „	165.	„	6.	ozdol	ovako razstavi: za dugo m. zadu go
*	„ „	167.	„	6.	ozgor	čitaj Jelašak m. Jelešak
*	„ „	175.	„	14.	ozdol	stavi iza: pisali parentezu)
	„ „	183.	„	10.	„	iza: Magjarî izbriši one šibice."
	„ „	185.	„	15.	ozgor	čitaj (va) zetje m. (va) retje
	„ „	187.	„	2.	„	„ ur m. uz
*	„ „	208.	„	10.	„	umetni iza piše: *uk* město *vûk*,
	„ „	213.	„	15.	ozdol,	jami onaj semicolon s onoga město kdě je te ga stavi iza (povinovat)
	„ „	216.	„	13.	„	proměni iza vłoha šibicu semicolonom
*	„ „	220.	„	13.	„	pristani iza (ge) streifte još i: ili geflekte
	„ „	220.	„	13.	„	izbriši: Slavonci.
*	„ „	220.	„	11.	„	čitaj lokarad m. flokarad
*	„ „	222.	„	1.	ozgor	čitaj dobro m. do-
	„ „	222.	„	2.	„	piši Hühnchen m. Hünhen
*	„ „	222.	„	10.	„	pristavi iza welk još i: alt
	„ „	226.	„	2.	ozdol	sastavi ukine m. u kine.

Molju te čtioče, to radi počtenja svoga, to radi neprilike tvoje, izpravi bar ona město, kdě ima krst. A čto je slovce ne sad se k susědu pridružilo, a sad odběglo; čto ga im i kto i tko; čto je zlamenje jednakosti sad ovako: —, sad ═ sad ═: vse mi to brate milostiv oprosti. Kad si daleko od pečatnje, ne može druga ni biti, uza vsu pomnju prijateljsku. A recimo pravo, nije toga mnogo ni sagrěšeno; pak su kděkoje grěške i sitne; a nekim nije kriv štampar nego ja.

